

ЧИТАНКА для VII класу

ЧИТАНКА

ДЛЯ VII КЛАСУ

Склав Іван Брук

WARSZAWA 1960
PAŃSTWOWE ZAKŁADY WYDAWNICTW SZKOLNYCH

CZYTANKA DLA KLASY VII
w języku ukraińskim

Opracował
JAN BRUK

Okładkę projektowała
KALINA ZARZYCKA

Redaktorzy
EUSTACHY LAPSKI i WANDA SUDNIK

Redaktor techniczny
JADWIGA PAKOCA

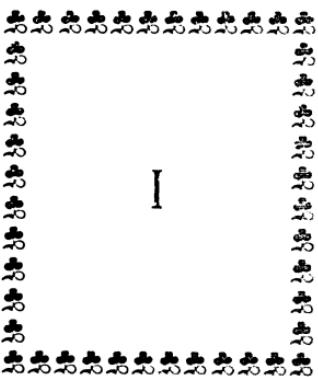
Książka zatwierdzona do użytku szkolnego pismem Ministerstwa
Oświaty nr PM2-2674/59 z dnia 24 lutego 1960 r. jako podręcznik
dla kl. VII szkół z ukraińskim językiem nauczania

PAŃSTWOWE ZAKŁADY WYDAWNICTW SZKOLNYCH -- WARSZAWA 1960

Wydanie pierwsze	Oddano do składania 10. V. 1960 r.
Nakład 1500+105 egz.	Podpisano do druku 25. X. 1960 r.
Arkuszy druk. 12,5; wyd. 10,06	Druk ukończono w październiku 1960 r.
Cena książki: zł 5,50	Zam. 2427/407 K-5

Papier druk. mat. 01 × 80 cm, 70 g, kl. V z fabryki we Włocławku

ZAKŁADY GRAFICZNE PZWS w BYDGOSZCZY, ULICA JAGIELŁOŃSKA 1

ОЙ, ТИ, МОРОЗЕНКУ

Дума

Ой, ти, Морозенку,
Ой, ти преславний козаче,
За тобою, Морозенку,
Вся Україна плаче.

Та не так тая Україна,
Як те горде військо!
Ой, заплакала Морозиха,
Ідучи рано на місто.

Ой, заплакала Морозиха
Та її стала тужити,
Цо взяли її сина Івана
У військо служити.

„Не плач, не плач, Морозихо,
Об сиру землю не бийся,
Ходім з тими з козаками
Та меду-вина напийся!”

„Ой, чогось мені, панове-браття,
Мед-вино не п'ється, —
Ой, десь мій син Морозенко
З турком-шведом б'ється!

Ой, щось, браття, перед двором
Сизий орел в'ється, —
Мабуть мій син Морозенко
Назад не вернеться!”

У неділю та ранесенько,
Та ще до схід сонця,.
Ой, плакала Морозіха,
Сидя край віконця.

„Ой, щось рано-ранесенько
Став мак розпускатися, —
Мабуть син мій Морозенко
У неволю попався”.

Ой, з-за гори з-за крутой
Горде військо виступає,
Попереду Морозенко
Сивим конем грає.

Ой, не вспів Морозенко
На коника сісти,
Обступили Морозенка
Турецькій війська.

По тім боці запорожці
Покопали шанці;
Ой, впіймали Морозенка
У неділю вранці.

Ой, недаром ранесенько
Той мак розпускався, —
Ой, уже наш Морозенко
У неволю попався.

Ой, загнали Морозенка
В глибоку долину
Та спіймали Морозенка
За червону жупанчину,

„Не будемо, Морозенку,
Ані сікти, ні рубати,
Лиш будемо, Морозенку,
Живцем серце добувати”.

Дума про козака — малюнок М. Дерегус

Посадили Морозенка
На біле ряденце.
Ой, вийняли з Морозенка
Кривавеє серце.

Позімали з Морозенка
Всі червоні стрічки;
Куди везли Морозенка —
Там червоній річки.

Розкопали Морозенку
Глибоку долину.
Висипали Морозенку
Високу могилу.

Прилетіла зозуленька,
Начала кувати:
„Вийди, вийди, Морозихо,
Морозова мати!”

Прилетіла зозуленька,
Сіла на воротях:
„Вийди, вийди, Морозихо,
В червоних чоботях!”

Прилетіла зозуленька
Та її сіла на фіртці;
Ой, виходить Морозиха,
Руки її в тісті:

Ой, як вийшла Морозиха
У густій лозі, —
Обіляти Морозиху
Дрібненькій слізозі.

Ой, Морозе, Морозенку,
Ти преславний козаче!
За тобою вся Україна
Тяжко-важко плаче!

ГРИГОРІЙ КВІТКА-ОСНОВ'ЯНЕНКО

1778—1843

СВАТАННЯ¹

... Ік вечеру стали дожидати старостів: прибрали хату, засвітили свічечку перед богами; старі нарядилися², як довг велить, а що Маруся прибралася, так вже нічого її казати. От постукали

¹ Уривок з повісті *Маруся*.

² Нарядитися — гарно одягнутися, уратиця

і раз, і у друге, і утретє, і ввійшли старости, і подали хліб, і говорили старости законні речі про куницю, як поперед сього було.

Зараз Наум — а раденький же такий! ... і кає буцімто з серцем:

— Та що се за напасть така? Жінко! Що будемо робити? Дочки! А ходи-ке сюди на пораду!

Маруся, вийшовши із кімнати, засоромилася — господи! Поневіріла що твій мак; і, не поклонившись, зараз стала біля печі та й колупа її пальцем.

От Наум і кає:

— Бачите, ловці-молодці, що ви наробыли? Мене з жінкою смутили, дочку пристидили, що скоро піч зовсім повалить, мабуть, дума тут більш не жити. Гай, гай! Так ось що ми зробимо: хліб святий приймаємо, доброго слова не цураємося, а щоб ви нас не порочили, що ми попереджуєм куниці та красні дівіці, так ми вас пов'язжемо і тоді усе добре вам скажемо. Дочки! Прийшла її наша черга до прикладу казати: годі лише піч колупати, а чи нема чим сих ловців-молодців пов'язати?

Іще не час було Марусі послухати, — знай колупа.

От вже її мати її кає:

— Чи чуєш, Марусю, що батько кає? Іди ж, іди та давай чим людей пов'язати. Або, може, пічого не придбала та з сорому піч колупаєш? Не вміла матері слухати, не вчилася прясти, не заробила рушників, так в'яжи хоч валом¹, коли і той ще є.

Пішла Маруся у кімнату і винесла на дерев'яній тарілочці два рушники довгих та мудро вишитих, хрест-нахрест покладених, і положила на хлібові святому, а сама стала перед образом та й вдарила три поклони, далі отцю тричі поклонилася у ноги і поцілуvalа у руку, пеньці так же; і, узявши рушники, піднесла на тарілочці перше старшому старості, а там і другому. Вони, уставши, теж поклонилися, узяли рушники й кажуть:

— Спасибі батькові і матері, що своє дитя рано будили і доброму ділу вчили. Спасибі і дівочці, що рано уставала, тонко пряла і хорошенські рушнички придбала.

Пов'язавши собі один біному рушники, от староста її кає:

— Робіть же діло з кінцем, розвідайтеся з князем-молодцем:

¹ Вал — груба пряжа, мотузок

ми, приведені, не зтак винуваті; в'яжіть приводця, щоб не втік з хати.

Ог мати ї кас:

-- Ани, доно! Ти ж мені казала, що не то по п'ятінкам заробляла, щоб шовкову хустку придбати та єю пеню¹ зв'язати. Тепер на тебе пеня напала, що не усіх пов'язала.

Винесла Маруся замість хустки шовковий платок, красний та хороший, як сама. Наум їй і кас:

-- Сьому, дочко, сама чіпляй, за пояс хустку затикай, та до себе притягай, та слухай його, та шануй, а тепер його ї поцілуй.

От воин ї поцілувався, а Василь і викинув Марусі на тарілку цілкового.

Після цього староста звелів посватаним, щоб кланялись перш батькові у ноги тричі; а як поклонились утрете та ї лежать, а батько їм і кас:

-- Гляди ж, зятю! Жінку свою бий і уранці, і увечері, і встаючи, і лягаючи, і за діло, і без діла, а сварись з нею поусякчас. Не справляй її під плаття, під одежі; дома не сиди, таскайся по шинкам та по чужим жінкам; то з жінкою у парці і з діточками якраз підете у старці. А ти, дочко, мужику, не спускай і пі у чім юому не поважай; коли дурний буде, та поїде у поле до хліба, а ти йди у шинок, пропиваї останній шматок; пий, гуляй, а він нехай голодує; та і в печі піколи не клопоти, нехай павутинням застелеться піч; от вам і уся річ. Ви не маленькі вже, самі розум маєте, і що я вам кажу, і як вам жити — знаєте.

А староста і крикнув:

— За таку науку цілуйте, діти, батька в руку.

Поцілувавши, покланялись матері теж тричі. Мати не казала їм нічого: її закон велить, благословляючи діточок, тільки пласти.

Далі староста сів і кас тричі:

— Христос воскрес!

— А старі юому ув одіт теж тричі:

— Воїстину воскрес!

Старости кажуть:

— Панове сватове!

¹ Пеня — провинна

А свати кажуть:

— А ми раді слухати!

Старости кажуть:

— Що ви жалали, то ми зділали; а за ці речі дайте нам горілки гречі.

А старі її кажуть:

— Просимо милості на хліб, на сіль і на сватання:

Після цього посватаних і посадили, звичайно, на покуту, на посад¹. Батько сів біля зятя, а мати, звісно, поралась сама і страву на стіл подавала, бо вже Марусі не годилося з посаду уставати. Старости сіли на ослоні, біля стола.

Поки мати страву посила, батько став частувати старостів. Перший староста покуштовав, покрутив головою, поцмокав та й кає:

— Штъо се, сватушка-панушка, за напитки? Скільки ми по світу не їждали, а таких напітків і нечували, і не видали, і не куштовали.

— Се ми таке для любезних сватів з-за моря придбали, — кая Наум і просить: — Ось пуне ж, усю покушайте. Зверху хороша, а насподі самий гарний смак!

Випив староста, зморщився, закректив та й кає:

— Від цього зразу почервоніш, як мак. Глядіте лишеинь, сватушка-панушка: чи не напоїли ви нас таким, що, може, й на стіні полізмо?

— Та що се ви на нас з пенсю? — казав Наум, — тут-таки що мудре само по собі...

А староста її кає:

— Ну, що мудре, то вже справді мудре! Апу, товариш, по-пробуй і ти, та ї скажи, чи пили ми таке у Туреччині або хоч і в Німеччині, та і в Ресей не пивали сієї.

Випив і другий староста, теж прицмокуючи, і теж примовляв, похваляючи.

Проговоривши усі законні речі, стали частуватись попросту, з своїми вигадками, а далі, тільки що стали вечеряти, і обізвались дівчата, що Маруся ще завидна просила до себе на сватання, і співали, уходячи у хату, свою пісеньку.

¹ Посад — головне місце під образами

Та ти, душенько, наша Мар'єчко!
Обмітайте двори,
Застеляйте столи,
Кладіте ложечки,
Срібні блюдечки,
Золоті мисочки ---
От ідуть дружечки!

От як переспівали, та їй поклонились пізенько, та їй кажуть:
— Дай боже, вам вечір добрий; помагай-бі вам на усе добре!

Стара Настя така вже радісінька, що бог привів їй дождати однім-одну дочечку просватати за хорошого чоловіка, та ще їй люб'язного; землі під собою не чує, порається хутко, і де та сила узялася, аж біга від стола до печі, і страву сама носить, і порядок дає. Кинулась зараз до дружечок і касе:

— Спасибі! Просимо на хліб, на сіль і на сватання.

Та їй усадила їх по чину, від Марусі скрізь по лаві, та їй касе:

— Сідаїте, дружечки, мої голубочки! Та без сорому брусяйте¹, а ти, старосто, їм батуй!²

Так дівчатам вже не до їжі: одне те, що стидно при людях їсти, щоб не сказали люди: „Ото голодна! Мабуть, дома нічого їсти, так біга по чужим людям та їй поживляється: он, бач, як запихається”, а друге їй те, що треба своє діло справляти, та, не бравши за ложечки, і заспівали:

Ой чому, чому
У сім новім дому
Так рано засвічено?

Мар'єчка встала,
Косу чесала,
Батенька поражала:

Порядь мене,
Мій батеньку,
Кого в дружечки брати?

¹ Брусувати — їсти

² Батувати — різати на великі шматки

Дівчина-українка — малюнок Л. Жемчужникова

— Бери, доненько,
Собі рівеньку,
Щоб не було гнівенько.

Садови, доненько,
І вище, і нижче,
А свою родинопольку близче.

Якже побачили, що стара Настя від такої жалібної пісні, покинувши поратись, стала тяжко плакати, так вони стали співати інших.

Де ж був селезень?
Де ж була утінка?

Селезень на ставку,
Утінка на плавку.
Л тепер же вони
На однім плавку.
Та їдять же вони
Дрібну ряску;
Ої п'ють же вони
Холодну воду.
Де ж був Василько?
Де ж була Мар'єчка?
Василько у батенька,
Мар'єчка у свого.
Л тепер же вони
Ув одпій світлоньці.
Ої п'ють же вони
Зелене вино;
Та їдять же вони
Дрібній калачі,
У мед умокаючи,
Маком обсипаючи . . .

* * *

Та в неділеньку рано
Чогось тоє та море грало;
Там Мар'єчка та потопала,
К собі батенька бажала.
Л батенько та на бережечку,
Є човничок і веселечко:
„Потопай, мое сердечко!”

Та в неділеньку рано
Чогось тоє та море грало;
Там Мар'єчка та потопала,
К собі матінку бажала.
Л матінка та на бережечку,
Є човничок і веселечко:
„Потопай, мое сердечко!”

Та в неділеньку рано
Чогось тоє та море грало;
Там Мар'єчка та потопала,
К собі Василька бажала.
А Василько та на бережечку,
Є човничок і веселечко:
„Не потопай, мое сердечко!”

Далі дівчата, бачучи, що просватані собі сидять і опріч себе
никого не бачать і пічого, що біля них робиться, не чують, захо-
тіли їх зачепити і повесилити, та її заспівали:

Та в саду словейко не щебетав,
Тим Василь Марусі не цілував;
Якже соловейко защебетав,
Василько Марусю поцілував.

Тут усі зареготалися на усю хату, і Наум напавсь, щоб таки
діти поцілувались, а їм те і на руку ковінька!... Далі дівчата,
буцімто жартуючи, і заспівали:

Та ти, душечко, наша Мар'єчко!
Ламліте роженську,
Стеліте дороженську,
Щоб м'яко ступати,
На двір танцовати,
З скрипками, з цимбалами,
З хорошими боярами.

Якже вслухався у се Наум, та як розходівсь! Притьмом¹:
давай музiku, та її давай! Ніде дітись: побігла моторніша із
усіх, от-таки Домаха Третяківна, до скрипника та її приклікала
його. Батечки! Піднялися танці та скоки, так що ну! Набігла
повна хата людей, як почули, що старий Дрот та просватає свою
дочку. То ще мало, що у хаті, а то і коло вікою було багацько,

¹ Притьмом — настійно, невідкладно

так і зазирають; а біля хати дівчата з парубками носяться; дівчата дрібушки вибивають, парубоцтво гарцює, батько з матір'ю, знай, людей частують... така гульня була, що крий боже! Трохи чи не до світа гуляли.

ІВАН КОТЛЯРЕВСЬКИЙ

1769 — 1838

ЕНЕЇДА¹

Тепер Еней убрався в пекло,
Прийшов зовсім на інший світ;
Там все поблідло і поблекло,
Нема ні місяця, ні звізд,
Там тільки тумани великі,
Там чутні жалобні крики,
Там мука грішним не мала.
Еней з Сівіллою² гляділи,
Якій муки тут терпіли,
Якая кара всім була.

Смола там в пеклі клекотіла
І грілася все в казанах,
Живиця, сірка, нефть кипіла;
Палав огонь, великий страх!
В смолі сій грішники спіділи
І на огні пеклись, горіли,
Хто, як, за віщо заслужив.
Пером не можна написати,
Не можна і в казках сказати,
Яких було багацько днів!

Панів за те там мордували
І жарили зо всіх боків,

¹ Уривок з 3-ої частини одноіменного твору

² Сівілла — пророчиця, яка водила Енея в пекло

Що людям льготи не давали
І ставили їх за скотів.
За те вони дрова возили,
В болотах очерет косили,
Носили в пекло на підпал.
Чорти за ними приглядали,
Залізним пруттям підганяли,
Коли який з них приставав.

Огненим пруттям оддириали
Кругом на спину і живіт,
Себе що самі убивали,
Яким остив наш білий світ.
Гарячим дъогтем заливали,
Ножами під боки штрикали,
Щоб не хапались умирать.
Робили розній їм муки,
Товкли у мужчирях¹ їм руки,
Не важились щоб убивати.

Всім старшинам тут без розбору,
Панам, підпанкам і слугам
Давали в пеклі добру хльору²,
Всім по заслузі, як котам.
Тут всякії були цехмістри³
І ратмани⁴, і бургомістри⁵,
Судді, підсудки, писари,
Які по правді не судили
Та тільки грошики лупили
І одбирали хабари.

¹ Мужичир — ступка

² Хльора — кара різками

³ Цехмістр — в старовину голова цеху ремісників

⁴ Ратман — радник міської управи в старі часи

⁵ Бургомістр — голова міської управи

І всі розумні філозопи¹,
Що в світі вчились мудрувати;
Ченці, попи і крутопопи²,
Мирян щоб знали научати;
Щоб не гаялись за гривнями...
Та знали церков щоб одиу...
Л мудрі звізд щоб не знімали, —
Були в огні на самім дні.

Батьки, які синів ні вчили,
Л гладили по головах
І тільки знаї що їх хвалили,
Кипіли в нефті в казанах;
Що через їх синики в ледацю
Пустилися, пішли в нінашо,
Л послі чубили батьків
І всею силою бажали,
Батьки щоб швидше умирали.
Щоб їм прийнятись до замків

Були там купчики проворні,
Що їздили по ярмаркам
І на аршинець на підборний³
Поганий продавали крам.
Тут всякий були пропози,
Перекупки і шмаровози...
Там всі пеклися крамарі.

Паливоди і волоцюги,
Всі зводники і всі плути;

¹ Філозоп — філософ

² Крутопоп — жартівлива переробка слова протопоп, тобто старий піп

³ Підборний — фальшивий, підроблений

Ярыжники¹ і всі п'яноги,
Обманщики і всі моти,
Всі ворожбити, чародії,
Всі гайдамаки, всі злодії,
Шевці, кравці і ковалі;
Цехи; різницький, коновалський,
Куширський, ткацький, шапovalьський²
Кипіли в пеклі всі в смолі.

Там всі невірні і християни,
Були пани і мужики,
Була тут шляхта і міщани,
І молоді, і старики;
Були багаті і убогі,
Прямі були і кривоногі,
Були видющі і сліпі,
Були і штатські, і воєнні,
Були і панські³, і казенні⁴,
Були миряни і попи.

Гай! гай та піде правди діти,
Брехня ж наробить лиха більш;
Сіділи там скучні пітти⁵,
Писарчуки поганих вірш,
Великій терпіли муки,
Ім зв'язані були і руки,
Мов у татар терпіли плін.
От так і наш брат попадеться,
Що пише, не остережеться,
Який же втерпить його хрін!

¹ Ярижник — канцелярський крутій

² Шаповалський цех — цех шерстобитів

³ Панські — селяни-кріпаки, що належали окремим поміщикам

⁴ Казенні — селяни, що обробляли землю, яка належала державі,
і виконували повинності на користь держави

⁵ Піт — поет

Після пекла Еней з Сівіллою потрапили в рай.

А далі вперлися в будинки
Підземного цього царя.
Ні гич¹ ні гарнія² шитинки,
Було все чисто, як зоря;
Цвяховані³ були там стіни
І вікна всі з морської піни;
Шумиха⁴, оливко, свинець.
Блищали міді там і криці⁵,
Всі убрані були світлиці, —
По правді, панський був дворець.

Еней з ягою розглядали
Всі дива там, які були,
Роти свої пороззяяли
І очі на люби п'яли;
Проміж собою все зглядалися,
Всьому дивились, осміхались;
Еней то цмокав, то свистав.
Оти тут-то душі ликували,
Що праведно в миру живали;
Еней і сих тут навіщав.

Сиділи, руки поскладавши,
Для них все празники були;
Люльки курили, полягавши . . .

І ласощі все тільки їли:
Сластьони, коржики, стовпці⁶,
Вареники пшеничні, білі,

¹ Ні гич — нічогісінько

² Гарнія — крихітка, порошинка; ні гарнія — нічогісінько

³ Цвяхованій — оббитий цвяхами

⁴ Шумиха — штучне золото, позолочений папір

⁵ Криця — сталь

⁶ Стovпці — гречаники

Пухкі з кав'яром¹ буханці:
Часник, рогіз, пастін, кислиці,
Козельці², терн, гнід, полуниці.
Крутій яйця з сирівцем:
І дуже вкусну яєшню,
Якусь піменецьку, не тутешню,
Л запивали все пивцем.

Велике тут було роздоля
Тому, хто праведно живе,
Так, як велике безголов'я³
Тому, хто грішну жизнь веде;
Хто мав к чому яку охоту,
Тут утішався тим до поту;
Тут чистий був розгардіяш:
Лежи, спи, їж, пий, веселися,
Кричи, мовчи, співай, крутися;
Рубайсь — так і дадуть палаш⁴.

Ні чванились, ні величались,
Ніхто не знав тут мудруватъ,
Крій боже, щоб не догадались
Брат з брата в чім покепкуватъ;
Ні сердилися, ні гнівились,
Ні лаялися і не бились,
А всі жили тут люб'язно ...
Було вобще все за одно.

Ні холодно було, ні душно,
А саме так, як в сіряках,
І весело і так не скучно,
На великомінних як святках;
Коли ж кому що захотілось,
То тут, як з неба, і вродилось;

¹ Кав'яр — солона риб'яча ікра

² Козельці — степова рослина

³ Безголов'я — горе, лихо, біда, страждання

⁴ Палаш — невигнута, проста шабля

От так-то добрі тут жили.
Еней, се зрівши, дивувався
І тут яги своєї спітався,
Які се праведні були?

„Не думай, щоб були чиновні,—
Сівіла сей дала одвіт,—
Лбо що грошей скрині повні,
Або в яких товстий живіт;
Не ті се, що в цвітних жупанах,
В кармазинах¹ або сап'янах;
Не ті ж, що з книгами в руках,
Не рицарі, не розбішаки;
Не ті се, що кричать: „і паки”²,
Не ті, що в золотих шапках.

Се бідні нищі, навіжені,
Що дурнями зчисляли їх,
Старці, хромі, сліпороженні,
З яких був людський глум і сміх;
Се, що з порожніми сумками
Жили голодні під тинами,
Собак дражили по дворах;
Се ті, що біг дасть получали,
Се ті, яких випроводжали
В потилицю і по плечах.

Се вдови бідні, безпомощні,
Яким пристути не було...
Се, що без родичів остались...
І сиротами називались,
А послі вбгались і в оклад³;
Се, що проценту не лупили,
Що людям помагать любили,
Хто чим багат, то тим і рад...”

¹ Кармазин — сукно малинового кольору

² „І паки” (церковнослов'янське) — іще

³ Вбгатися в оклад — тобто оподаткуватися

ТАРАС ШЕВЧЕНКО

1814—1861

* * *

Було колись в Україні —
Ревіли гармати;
Було колись — запорожці
Вміли панувати.

Панували, добували
І славу і волю —
Мицуюся: осталися
Могили по полю.
Високій ті могили, --
Де лягло спочити
Козацьке біле тіло,
В китайку повите;
Високій ті могили, —
Чорніють, як гори,
Та про волю ишком в полі
З вітрами говорять;
Свідок слави, дідівщини
З вітром розмовляє,
Л внук косу несе в росу,
За ними співає.¹

ТАРАС ШЕВЧЕНКО

* * *

Мені однаково, чи буду
Я жить в Україні, чи ні.
Чи хто згадає, чи забуде
Мене в снігу на чужині —
Однаковісінько мені.
В неволі виріс між чужими,
І, неоплатаний своїми,
В неволі, плачучи, умру.
І все з собою заберу,
Малого сліду не покину
На нашій славній Україні,
На нашій — не своїй землі.
І не пом'яне батько з сином,
Не скаже синові: — Молись.

¹ Уривок з поеми *Іван Підкова*

Молніся, сину: за Україну
Його замучили колись. --
Мені однаково, чи буде
Той син молитися, чи ні..
Ta не однаково мені,
Як Україну злії люди
Присплять, лукаві, і в огні
Її, окраденцю, збудять...
Ох, не однаково мені ¹.

ТАРАС ШЕВЧЕНКО

ДОЛЯ

Ти не лукавила зо мною,
Ти другом, братом і сестрою
Сіромі стала. Ти взяла
Мене, маленького, за руку
І в школу хлопця одвела
До п'яного дяка в науку.
— Учися, серденько, колись
З нас будуть люди! — ти сказала
А я й послухав, і учивсь,
І вивчився. А ти збрехала.
Які з нас люди? Та дарма!
Ми не лукавили з тобою,
Ми просто йшли; у нас нема
Зерна неправди за собою.
Ходімо ж, доленько моя!
Мій друже вбогий, нелукавий!
Ходімо даліше: даліше слава,
А слава — заповідь моя.

¹ III пісня з твору *В казематі*

СЕСТРІ

Мишаючи убогі села
Попаддій пряиські невеселі,
Я думав: — Де ж я прихилюсь?
І де подінуся на світі? —
І спинеться сон мені: дивлюсь,
В садочку, квітами повита,
На пригорі собі стоїть,
Неначе дівчина, хатина.
Дніпро геть-геть собі розкинувсь!
Сіяє батько та горить!
Дивлюсь, у темному садочку,
Під винною, у холодочку,
Моя єдиная сестра!
Многострадаліця святая. —
Неначе в раї спочиває
Та з-за широкого Дніпра
Мене, небога, виглядає.
І їй здається — виринає
З-за хвилі човен, доплива...
І в хвилі човен порина.
— Мій братіку! Моя ти доле! —
І ми прокинулися. Ти...
На панщині, а я в іеволі.

ЛЕОНІД ГЛІБОВ

1827—1893

ЖУРБА

Стойть гора високая,
Попід горою гай,
Зелений гай, густесенький,
Неначе справді рай.

Під гаем в'ється річенка...
Як скло, вода блищить;
Долиною зеленою
Кудись вона біжить.

Край берега, у затишку,
Прив'язані човни;
А три верби схилилися,
Мов журяться вони,

Що пройде любе літче,ко,
Повіноть холода,
Осиплеється їх листячко
І понесе вода.

Журюся я над річкою...
Біжить вона, шумить,
А в мене хиле серденько
І мліє, і болить.

Ой, річенко, голубонько!
Як хвилечки твої —
Пробігли дні щасливії
І радощі мої...

До тебе, моя річенко,
Це вернеться весна;
А молодість не вернеться,
Не вернеться вона!

Стойть гора високая,
Зелений гай шумить;
Співають пташки голосно,
І річечка блидить.

Як хороше, як весело
На білім світі жити!
Чого ж у мене серденько
І мліє, і болить?

Болить воно та журиться,
Що вернеться весна,
А молодість... не вернеться,
Не вернеться вона.

ІВАН НЕЧУЙ-ЛЕВИЦЬКИЙ

1838—1918

НА ПАНЩИНІ¹

В довгі зимові вечори та вдосвіта в Джериній хаті палали тріски та трусок на припічку в челюстях². Коло печі Джериха та Нимидора сиділи й пряли панське прядиво. Микола стояв коло лежанки й м'яв ногами коноплі. Порох од конопель, од мичок тягся в комин, непаче дим. Молода Нимидора пряла й співала. Вона була зовсім ізаспива: теперечки вона вже не наймічка, живе в своїй хаті. Пісня сама паверталась їй на думку.

Микола кинув коноплі, сів на лаві і задумавсь; він думав про те, нащо його Нимидора повинна прясти не собі й йому на сорочки взимку, а комусь іншому...

Минула зима. Настало літо, настали й жнива. Почалась спека. Жито, пшениця й овес — усе разом поспіло й посохло. Люди вкрили панський лан і хапали панське жито, а людське

¹ Уривок з повісті *Микола Джеря*

² Челюсті — дугоподібний отвір у печі

На панщині — малюнок І. Ссліванов

стояло на пні. На панському лану вже стояли полукипки довгими стайками¹; на людському полі не видно було ні спона.

Микола з батьком одбули три дні панщини, а на четвертий пішли жати своє жито, невважаючи на те, що осавула звечора знов загадував на панщину, на згінні дні; ті згінні дні, що вся громада повинна була одробляти то за чередника, то за титаря², котрі були волyni од панщини, то за якийсь, вигаданий паном, шарварок³, — пан одклав на жнива, коли було й без того ба-гацько роботи. Людське жито вже сипалось, а осавула все загадував на панщину, на панський лан, щоб хапати своє жито та пшеницю.

Микола, замість панського лану, вийшов на своє поле; він стрівся з людьми і тих намовив жати своє жито. Тільки що вони зайняли постаті, од панського лану вже катав єонем до них осавула.

¹ Стайка — ряд кіп

² Титар — церковний староста

³ Шарварок — обов'язкова поголовна робота для держави або села, наприклад, лагодження дороги, мостів тощо

— Чому ви не йдете на лан, сякі-такі? — крикнув осавула. Всі мовчали; Микола обізвався:

— А тим, що ми вже одробили панщину, — сказав він.

— А згінні дні хіба забув? — знов крикнув осавула і знов налаяв Миколу.

— Згінні дні одробимо восени; он подивись лиш! Наше жито вже сплеться; через день, через два воно вже вкліяне! — промовив Микола.

Всі жепці стояли мовчки; в їх руках наче заклякли жмені жита та серпи; всі поглядали то на осавулу, то на Миколу.

Оsavула замахнувсь на Миколу нагайкою. Микола одскочів у жито, піднявши серп угору. Оsavула круто повернув коня й покатав на панський лан.

— Боже мій милосердний! — промовив старий Джеря. — Що оце ми наробили? Буде ж тепер нам.

Декотрі чоловіки дов'язували спопи, декотрі рушили до панського лану. Коли це на полі з'явився, піби птиця, панський баський кінь; на коні сидів сам пан Бжозовський і лупив коня батогом. Osavула ледве встигав бігти за ним і немилосерно толочив жито.

Всі люди стояли як укопані, познімавши шапки. Бжозовський прикатав, крикнув, як несамовитий, на людей, кинувсь до Миколи й почав періщти його батогом. Всі люди позабирали клуники з хлібом і поплентались на панський лан. Пан звелів привести їх усіх увечері на економію. На економії їх усіх вибили різками, вибили й Миколу, вибили навіть старого Джерю перед його очима.

Микола виїшов за панський двір і люто показав кулак, обернувшись до панського двора; старий Джеря йшов, низько похюпивши голову. Обидва воини мовчки пішли додому. Дома воини розказали за все Джерисі і Нимидорі. Мати й невістка почали плакати.

Пишно винicotився повний місяць з-за гори й освітлив ясним світом Вербівку. Всі верби було видно, як удень. Надворі стало ясно, хоч голки визбируй. Сім'я повечеряла й сиділа мовчки на приязбі!

— Ходім, Нимидоро, жито жать! — промовив Микола. —

А ви тут, тату ї мамо, лягайте спати. Як пропаде жито, що ми будемо зимию їсти?

Нимидора встала, знайшла серпи, і вони обое рушили на поле. Все поле жовтіло проти місяця, як удень. Все тіло в Миколи боліло ї щеміло, боліла ї душа його, але він мусив гнути спину. Нимидора кинулась на жито з серпом, як огонь на суху солому, і так працювала, так швидко жала, як вогонь швидко їсть суху солому.

Високо покотивсь місяць на небі. Микола з Нимидорою склали два полукишки жита ї вернулись в село.

Од того часу пан мав на прикметі Миколу ї звав їого бунтарем. Осавула не раз кричав на Миколу, що він бунтує всю громаду в селі. Сам Микола дуже змінився: бувши парубком, він сміливо дивився всім в очі, був веселий, говорючий, любив часом пожартувати; тепер він похилопів голову, рідко сміявся, перестав жартувати, а часом бувало як кине на кого жартівливим словом, то ніби вогнем пече. Він зневажів свого пана.

Панський хліб був уже вижжаний. Все поле було вкрите копами та ї стайками, як небо зорями, а людський хліб стояв, похилився і навіть вже сипався.

Зібрав Джеря свій хліб, половину склав у стіжок, а половину змолотів на харч. Принішов шинкар за грішми. Джеря мусив везти хліб на базар, продати ї заплатити йому гроші та викупити кожуха, а тут треба було годувати панські качки. Весною на економії пан роздавав на кожну хату по двадцять качиних яєць, а восени кожна молодиця повинна була принести на економію двадцять качок. На качку давали з економії по гарцеві¹ зерна, але качка за літо здохла б, а не прохарчувалась би тим гарцем. Люди мусили годувати качок своєю пашиєю.

Настало осінь. Нимидора почіпляла за ніжки на коромисло десять пар качок і однесла на економію.

Восени Нимидора мала вже дочку.

... Третього дня породілля вже встала з постелі ї поралась коло хати. Старий Джеря та Микола були на панщині. Проз двір їхав конем осавула, заглянув у двір і вглядів на дворі Нимидору. Він зіскочив з коня і вбіг у двір.

¹ Гарець — міра сипких тіл, вміщує 3,2 кг

— А чом ти, сучка дочко, оце й досі не виходиш на панщину?

— крикнув осавута й ударив Нимидору нагайкою по спині.

Нимидора крикнула й залилась слізами.

— В мене родилося дитинча. Це ж сьогодні тільки третій день, — ледве промовила крізь слози.

Осавута схаменувсь і крикнув:

— Гляди ж мені, щоб завтра вийшла на леваду обшморгувати буряки-висадки!

Породілям пани давали тільки три дні вільного часу на одужання, а четвертого дня вже гнали їх на панщину до легшої роботи.

Ввечері прийшов Микола. Нимидора показала йому синяк на спині. У Миколи запеклось серце, а в душі заворушилась лумка помститись за себе, за батька, за Нимидору.

А тут саме настав час платити подушне. Батько з сином думав, думав, де б то взяти грошей, і надумав продати кабана... Продали кабана, а самі зостались без сала...

Одного вечора старий Джеря прийшов з панського току та й зваливсь. В його нічого не боліло, але уся його сила, хто його зна, де й ділася. Тонка шия стала ще тоніша; сухе лице стало ще сухіше, очі позападали дуже глибоко, а обидві руки по самі кісточки так трусилися, що він не міг нічого держати в руках. Важка робота виссалася в його сливе¹ усю кров. Він лежав на печі та все дивився на стелю, широко розплющивши очі. Пролежав він тиждень, навіть не стогнав, а лице в його стало ніби припадати землею.

...Джеря вмер, та все наказуючи спілові не зачіпати осавули, не зачіпати пана та робити мовчки панщину.

...Поховали старого Джерю. Микола ще більше зажуривсь, бо за помершого батька треба було платити подушне як за живого, доки не вийде нова ревізія².

Настала пишна та тепла весна. Зеленіли верби в березі, зацеленіла трава на левадах. Джерин садок заквітчався білим цвітом. Все цвіло та зеленіло, тільки Микола ходив сумний та небеселій.

¹ Сливе — майже

² Ревізія — перепис для оподаткування

Був тихий весняний вечір. Нимидора поспівала розсаду на грядках; Микола носив воду з Раставиці. Нимидора розцвіла, як повна троянда. На зелених грядках, на зеленій леваді, проти ясноzelеноого листя верб її брови чорніли, як чорнобривці. Вона була весела й співала. Микола стояв над відрами, похилювавши голову. В лузі десь далеко кувала зозуля.

— Чого це ти розспівавась, неначе лівка, — ледве промовив Микола, — ти співаєш веселої пісні та ще більше мені жалю завдаєш.

— Це я згадала, як колись у паймах крадъкома вишивала сорочку та кияла зозулю; а тепер слухаю, як кує зозуля, та так мені забажалось, щоб вона накувала мені багато год живоття. Як гляну я навкруги на цей зелений город, що оце засіяла, та як згадаю, що я тепер хазяїка, то мені аж веселої пісні хочеться співати.

— Співай, жінко, жалібної, то мені, може, буде легше, — промовив сумно Микола. — Чогось мені так важко на серці, така в мене журба, що я її не знаю, де її дітись!

— А чого ж оце тебе журба бере?

— А тим, що нам так погано жити на світі. Вмер батько... за мертвого плати подушне, і за живих плати подушне. Я вже не знаю, чим винна та душа, що за неї треба щороку платити подушне.

— Дасть бог, вродить хліб, то й заплатимо.

— Нехай же передніше вродить; а коли вродить, то чи дасть пан завчасу його зібрать та звозити в тік.

Нимидора перестала веселої пісні співати, забрала відра, і вони обое мовчки пішли до хати.

Микола ввійшов у хату, сів за столом, підпер голову долонею та все думав. Мати з Нимидорою порались у хаті, готували вечерю, а він усе сидів і слова не промовив. Нимидора розказала матері за розмову з ним на городі.

Чого ти, сину, журишся? Дасть бог хліб, то ми якось-таки оплатимось. Ти б, сину, пішов до Києва, поки не настала робота в полі, та помолився богу. Може б наш господь послав талан та добрий урожай на полі, — вговорювала мати сина.

Микола сидів і слова не промовив. Його довгий чорний вус спустився вниз, неначе п'явка; густі брови були насуплені. Ми-

кола мовчки вийшов у садок і пішов через садок на леваду. Сонце сідало за верби, наче гасло, а в його на серці неначе гадина сиділа та все ссала та ссала за саму душу. Він все думав, нащо то бог так вчинив, що недобре розділив долю між людьми. Одним дав панство й степи, і лани, а другим дав важку працю, бідність та трохи не торби. Він вернувсь до хати, згорнувши руки на грудях.

— То як же, сину, чи підеш до Києва? Як підеш на прощу, то я насуну тобі сухарі на дорогу, — говорила до його маті, венитаючись коло хати.

— Не піду... нічого не вимолю...

— Свят, свят, свят! Господи милосердний, що це ти верзен? Схаменісь линень та подумай, що ти бовкнув? Тим-то нам гсподь долі не дає, що ми таке верземо та Богу не молимось! — промовила Джериха та й перехрестилася.

Микола ввійшов у хату, достав з похиці псалтир, розгорнув і почав читати. Псалтир здавався йому темпіннм од темної ночі: рін не знайшов у йому поради й одповіді на свою важку думу, згорнув його й мовчки поклав на похицю.

Од того часу Микола почав часто задумуватись. Маті чіплялась до його, питала його, що в його болить, і вже хотіла йти на пораду до знахурки.

— Ні, вже, мамо, не поможуть мені знахурки, — одказував він матері. Тільки Нимидора своїми піснями, веселими словами та чорними бровами трохи розважала його.

Настава жнива. Хліб не дуже вродив. Пан почав знову одлічувати згінні дні, шарварки саме в жнива, а не восени. Микола вмовляв людей не йти на ті згінні дні та мерций хапати свій хліб з поля. Осавула розказав панові, що Микола Джеря знов бутиє народ. Бжозовський нахвалився oddати Миколу в москалі¹. Та звістка дійшла до Джерихи.

— Сину, не зачіпай лише ти осавули, не дражни пана! — благала маті Миколу. — Ти знаєш, що ми панщинні люди²: пан зробить з нами, що схоче, і вволить свою волю.

— Як же його не зачіпать, коли він пібн зищається над па-

¹ Віддати в москалі — віддати в солдати

² Панщинні люди — зобов'язані робити панщину, кріпаки

ми. Я б радійший мовчати, але ми пухнемо з голоду, а він такий гладкий, що в свою шкуру не потовниться.

— А що ми робитимемо, як він оддасть тебе в москалі? — сказала мати.

— Не діжде він того! — крикнув Микола, і його очі заблізали, неначе хто кинув двома іскрами, як у того вовка.

Микола вже був не молодий хлопець, а чоловік з довгими вусами, з міцним станом, широкими плечима та міцними руками.

Мати замовкта. Нимидора почала плакати. Миколу взяв за серце не жаль, а взяла злість. Він вийшов у садок, сперся на тин і довго стояв, поки не прохололи його голова й груди.

Одбули люди панщину, одбули вже й згінні дні, а все-таки не вижали панської пшениці до решти. Пшениця в пана вродила, як ліс, густа, як ціт. Бжозовський зібрав людей і оповістив, що дасть жати за спіл, але давав дуже малий спіл. Микола не втерпів і вихопився перед паном із словом, що люди підуть жати до графа. За ним обізвався й Петро Кавун, а далі ще кілька чоловіків.

Бжозовський спахнув: його червоне повне лице стало ще червоніше, сірі очі аж палились кров'ю. Він зиснавидів Миколу, бо вгадував у його гордих, сміливих карих очах велику ненависть до себе. Ту злість примічав він навіть в його довгих чорних вусах, в міцно стиснених губах, в твердому неласковому голосі. Він затупотів ногами на одному місці й крикнув:

— То ти смієш мені цвікати в вічі! То ти смієш мені підбивати народ! Та я зараз дам знати становому¹ її пакличу повне село москалів. Я вас на Сибір запроторю! — крикнув Бжозовський несамовито та все тупотів ногами на одному місці.

Пан прогнав Миколу й Кавува з-перед очей, одначе поступився громаді більшим снопом. Він боявесь, щоб часом люди й справді не пішли на графський лан на заробітки.

Прийшов осавула й запер Джерю, Кавуна і ще чотири чоловіка в холодну на висідку.

Посиділи вони взаперті день, а другого дня їх випустили, бо треба було панську пшеницю дожинати. Пішов Микола з чоловіками додому та, ідучи, пишком змовлявся з інми. Вони знали

¹ Становий — до революції — поліційний службовець..

вдачу свого пана і постановили тікати з села на далекі сахарні, поки міне некруччини.

Пан постановив oddати Миколу, Кавуна і їх однодумців у москалі, та ще як можна швидше.

Пішла чутка про некруччину. В Скрипчинцях вже ловили некругів і забивали в колодки. Микола й Кавун з товаришами постановили того-таки вечора тікати на сахарні в Стеблів у Капівницю.

Настав темний осінній вечір. Все небо було засноване хмарами. Надворі було полночі, як у погребі. Джеря повечеряв з Нимидорою та матір'ю, сів коло стола й задумавсь. Мати полізла на піч і незабаром заснула. Нимидора розклава в челюстях огонь і сіла коло припічка прясти. Червоний світ миготів по білих стінах, по молодому Нимидориному лиці. Мичка на гребені світилась наскрізь. Гребінь чорнів зубцями проти вогню. Микола сидів кінець столу й не зводив з Нимидори очей. Його темні смуги очі бліщають в темряві. В його на душі було так важко, так тяжко, що й Нимидорині брови не могли його розважити. Микола сидів, одягнутий в свиту.

— Чом це ти, Миколо, не роздягаєшся? — спітала в його Нимидора.

— Кідай, Нимидоро, прясти. Іди сядь коло мене, я щось маю тобі сказати, — промовив Джеря дуже тихо, щоб не збудити матері.

Нимидора поклава гребінь на днинце і сіла коло його.

— Скажу тобі, мое серце, що на душі маю: я тебе, молоду, цього вечора покинути думаю. Я задумав цієї ночі втікати із села з Кавуном та з чотирма чоловіками.

Нимидорі наче хто гострим ножем штрикнув у серце. Вона скочила, отерпла, зблідла й сиділа, мов пежива.

— Не бійсь, Нимидоро, не журись. Пан хоче нас oddать в москалі; як він нам обголить лоби¹, то ми тоді пропащі наївки; а тимчасом ми втечимо на сахарні, перебудемо цей важкий час та й знов повернемось. Може, воно якось перетреться, перемнеться та й так минеться.

¹ Обголити лоба — віддати в солдати

— Ой, не кидай мене, мое серце, бо я пропаду! — несамовито крикнула Нимидора на всю хату не своїм голосом.

— Цить! Не кричи й не тужи! Ти збудиш матір: ви наробите галасу, тоді я пропащай.

Нимидора підвелась з лави і знов упала на лаву, мов нежива.

— Я не навіки тебе покидаю; я зароблю грошей і знов вернуся.

— Коли ти покидаєш мене, то бодай ти покинув хліб їсти й воду пити! — промовила Нимидора без сліз, наче простогнала.

— Не проклини мене, і не лай, і не плач! Ти думаєш, мені легко тебе покидати? Доле моя, щастя мое! — нечаке простогнав Микола, вхопивши Нимидору в обімок, та й сам залився слізми, як мала дитина. — Піду з села, бо тяжко мені жити, піду в ліси, піду в степи, піду в пущі й на гострі скелі, а панщину таки робить не буду і в москалі не піду. Піду втоплюсь, об камінь розіб'юсь! Нехай звірі розшарпають мое тіло, а я все-таки втечу. Все одно мені пропадати! — сказав Микола.

— Що ж я буду в світі божому діяти сама з малою дитиною? — промовила Нимидора й почала гірко плакати. Вона тужила й голосила голосно, як тужать по мертвому, і аж побивалась на лаві.

— Не плач, Нимидоро! В мене серце запеклось і без твоїх сліз. Мене пужда ізсушила, ізв'ялила, як холодний вітер билину в полі. Мое серце наскрізь ножем пробите. Знайди мені сорочки, знайди харч та й бувай здорована! Як не вмру, повернуся, повернусь не вдень, а вночі, застукаю в кватирку, а ти одчиняй двері.

— Пропаща я навіки! Боже милосердний! За що ж ти нас так тяжко караєш? Коли ж тебе дожидати додому?

— Тоді жди мене в гості, як виросте в тебе у світлиці трава на помості, — одказав Микола словами пісні, — а ти не ламай рук, не суши очей та доглядай матері й дитини. Як не вмру, то вернуся, ніде не дінусь.

Нимидора кинулась до колиски й нахилилась, і піби впала на дитину.

— Серце мое, дитино моя! Ти й не знаєш, що зостаєшся сиротою! — плакала Нимидора, задавлюючи хрипкий голос у грудях.

— Нимидоро, годі голосить та плакати! Мене ждуть люди.

Давай мерцій сорочки, давай харч та виряджай мене в далеку дорогу.

— Не йди, переночуй хоч одну ніченьку вдома!

— Не можна! Ми змовились; мене ждуть люди. Завтра мене заб'ють у кайданах, тоді я пропацій навіки.

— Бодай усі наші сльози виали на того, хто нас розлучає! Лучче я була б маленькою пропала, лучче б поневірялась довіку в паймах, піж маю терпіти таке горе! — промовила Нимидора й почала шукати сорочки в скрині й складати їх у мішок. Микола влягся в кожух, надів шапку, кинув у мішок скрипку, поклонивсь до матері, поцілував дитину і блідий, як смерть сумний, як осіння піч, вийшов із хати. Нимидора вийшла слідком за ним.

— Прощайте, рідні пороги, де походжали мої ноги! Прощай, Нимидоро! Згадуй мене, мое серце, вірними словами та дрібними сльозами, а я тебе, доки живий буду, довіку не забуду.

Надворі було попохі. Ніч була темна, але тиха. Усе небо було вкрите густими хмарами, непаче чорною ріллю. Нимидора випровадила Миколу за ворота й насліду дійшла до хати.

Микола пішов на вигін, де стояли старі верби; там його ждав Кавун і чотири чоловіки, що налагодились потаєнці втікати на сахарні.

Нимидора вбігла в хату, впала на лаву, склонилася на стіл, голова впала на руки, і довго, довго плакала ї побивалась. Гарячі сльози обливали її руки, лилися на стіл як криничана вода ллється з джерела на траву. Всі тріски на притічку погоріли, і тільки одна головеника жевріта в попелі, мигочучи синім одніском. Вже в хаті стало попохі, а Нимидора все плакала. Вона виплакала усі сльози, а сон утік од неї десь далеко в поле.

Коли це одразу в хаті стало видно, як удень. Стіни, піч, лежанка, колиска, образи — все піби облилось кроп'ю. Червоний світ миготів цібі хвиляками й брижами по стінах, трусились, перелипався зі стін на стелю, на жердку з одежею. Нимидора склонилася із місця й глянула на вікна. Три вікна були піби завішані зашвору червоними кривавими хустками. Нимидорі здається, що вона збожеволіла. Однаке вона кинулась до колиски, вхопила за більця колиску з дитиною і рвонула її так, що всі вервечки порвалися, крикнула не своїм голосом і вибігла на двір. Слідком за нею вибігла стара переляканя Джериха.

Надворі було відно, як удень: було видно все дерево в садку, всі верби, кожну гіллюку, кожний збліякливий жовтий листок, що теліпався на гіллі.

Весь двір, садок, хата — все було залине червоним світом, ніби кров'ю...

Нимидора тільки голосила без сліз: в неї сліз не стало.

А тимчасом Микола з товаришами мандрував з села, та не шляхом, а просто через поле межами. Вони всі йшли мовччи, притаївши дух і не оглядаючись. Вже вони вийшли на гору, вже одійшли далеченько від села і дійшли до лісу. Коли це одразу перед їх очима освітнівся ліс легеньким червонуватим світом. В селі бевкинув дзвін на гвалт, і жалібно розлився його гук по полі, попід лісом. Всі вони разом обернулися назад.

Панський тік по другий бік села було видно ввесь, як удень. По самому краї од поля горів довгий ожеред соломи. Над ожередом стояло полум'я, іначе кучерявна вогняна квітка, вузенька, вгорі широка з позакручуваними листками. Полум'я стояло рівно, наче свічка палала. Надворі було тихо і поночі. Кучерявий дим ішов просто вгору до самих хмар. Рядом з ожередом вже займався довгий стіжок нового життя, а серед рядка стіжків знов спахнула вогняна квітка, лизнула тричі огняним язиком вгору і запалала рівним кучерявим полум'ям. Після того запалили всі стіжки суспіль¹, що стояли рядом до самого поля. З десять скірт хліба палають заразом, наче десять ставників горіло, а од їх піднімався густий дим, то чорний, як смола, то білий, як осінній туман. Вгорі дим зливався докупи в один стовп та все йшов угору до самих хмар. Все чорне небо вгорі заблизько вогнем, замиготіло рівними хвилями, іначе кліпало якимсь страшим оком, кидаючи кров'яний світ на село, на ставок, на річку, на греблю, на верби, на широку долину. Кругом неба од низу стояла чорна, як земля, смуга, іначе огняне небо було підперезане оксамитовим поясом. Світ був такий ясний, що тополі на окопі кругом току було видно, як удень. На тополях половина листя була зелена, а половина жовта. Зелений лист проти вогню був ніби обмочений в густу запечену кров; жовте листя стало рожевим, іначе хто його облив вишневим соком.

¹ Суспіль — разом, підряд, укупі

Чорні стовбури тополь чорніли проти вогню, ніби викувані з заліза. Усе село було видно, як на долоні, з усіма білинами хатами, з клунями, з церквою, з садками й вербами. Весь широкий ставок був ніби затитий кров'ю. Раставиця крутилась на левадах ніби вогняна гадюка, що сипле іскрами, а в кров'яному ставку одивились чорні стовбури осокорів, чорні безлисті гілля верб, неначе в прозору крові хтось накидав чорного дроту та залізних стовпів.

Дзвін сумно бекав на гвалт. Пан вискочив із двору на коні, а за ним козаки. Осавула покатав конем по селі будити людей, зганив їх гасити пожежу. Загавкали й завили на селі собаки, завештались люди, і всі побігли до току. Чоловіки з сокирами, молодиці й дівчата з відрами, діти з порожніми руками обстали лавовою огняништю тік, порозявляючи роти й стоячи на одному місці. Одна баба з ляку чогось прибігла з кочергою й стояла з нею, неначе донський козак із списом. Пан кричав, осавула ве-реціав, економ репетував, скакаючи скрізь на конях та зганиючи народ. Народ і собі кричав, та все стояв на одному місці. Кілька десятків чоловіків розкидали стіжок і кидали спони за окіп на поле. Двоє барил з водою стояли коло стіжка. Люди напоювали воду відрами в огонь, неначе гралися в якоїсь іграшки.

А полум'я йшло далі в осередок току, до клуні. Другий рядок старих скирт чорнів проти вогню, неначе якісь здорові й довгі чорні звірі стояли рядками коло полум'я. Зайніялись і ті старі скирти, і неначе з землі виник одразу другий рядок огняних, кучерявих квіток. Огонь лився далі, мов хвиля на воді; можна було бачити очима, як він посувався по стіжках. Вже зайніялась довга здорована клуя. Купа чорного диму вихопилася з-під її високої покрівлі, прорвалася і валувала вгору ніби вище од самих хмар. За димом палахнуло полум'я й обхопило клуніо в одну мить із усіх боків. Почали летіти ніби пучками й фонтанами іскри. Шматки кутів летіли вгору й горіли, розсипались на повітрі й трусили іскрами додолу на поле. З полум'я з осередка ненесподівано схопився вихор, неначе клуя роззвянила рота, позіхнула й засопла на всю пельку. Вихор закрутлив огнем. З огню почало викидати цілі спони й штурляло їх угору, як кидають подавальники вилами спони на стіжок.

Сполохані горобці та голуби вилітали з соломи та з стіжків,

піднімались вгору, чорніли в диму, неначе хто кидав грудками, а потім займались вгорі на вогні, тріпали вогняними крильцями й падали ніби кулями і грудками в огонь, неначе зверху крапав іскряний дощ.

Весь тік палав до останнього стіжка. Навколо окопів тополі посокти і незабаром запалали, неначе рядки ставників. Швидко дим став менший і біліший. Де були стіжки, там лежали й жевріли купи вогняної мерви¹. Тополі жервіли, неначе хтось позабивав розпечени в огні червоні залізні кілки. Небо миготіло слабкіше й тихіше. Червоне кружало серед неба поменшало, а оксамитовий чорний пояс внизу над землею все ширшав, доки не піднявся до самої середини неба.

Шість чоловіка стояли під лісом, поглядали на пожежу, цмокали ротами та все казали, що хтось зумисне підпалив тік...

-- Отак і треба нашому панові! — гомоніли чоловіки. — Добрий заробіток матиме пан на хлібі цього року.

— Цей хліб згорить, а на прийдешній рік знов у його буде повинний тік хліба, — промовив Джеря.

— І хто його підпалив? — питав наче сам у себе Кавун. — А дивиться лишень, чи не літає чия душа в полум'ї? Як тільки літає, ми впізнаємо, чия то душа, і знаємо, хто оце підпалив тік.

— Дурна була б душа: полізла б в огонь! Хіба для неї не лучче сидіть дома та не ринаться, — обізвався Микола, а сам шукав очима своєї оселі; взлядів купку верб коло своєї хати, що біліла проти вогню, і все дивився на ті верби, під котрими він зріс, під котрими покинув свою хату, свою матір, жінку, дитину, покинув половину свого серця.

— Цур їй, цій пожежі! Кідаюмо її та ходім просто лісом, поки пан нам присвічує, — промовив Микола, останній раз глянувши на свої верби, вхопившись руками коло серця.

Шість чоловік ввійшли в ліс. Червоний світ блищав по товстих дубах, по старих липах. Дерево чорніло, як залізні стовпні, і тільки білі берези ясно й виразно лисніли, неначе обшиті по-лотном та облиті рожевим соком. Вони ввійшли в темну чорну долину і неначе одразу пірнули під землю...

¹ Мерва — перетліла солома

СТЕПАН РУДАНСЬКИЙ

1834—1873

ПО ВОДІ ПІДУ

По ярмарку щиганчук
Конем виграває,
Понад воду всіх людей
З ярмарку скликає.

Кого здирає — кричить:
„Сину! Тату! Діду!
Ходіть живо понад став:
Я по воді піду!”

Посходились понад став.
Всі по грошу! — каже.
Заплатили йому всі.
— Ідь же, — кажуть, — враже!

А той собі на коня:
„Спасибі вам, люди!
Тоді піду по воді,
Коли зима буде!”

СТЕПАН РУДАНСЬКИЙ

ГЕЙ, БИКИ!

Та гей, бики! Чого ж ви стали?
Чи поле страшно заросло?
Чи лемеша іржа поїла?
Чи затупилось чересло?
Вперед, бики! Бадилля зсохло,
Самі валяться будяки,

А чересло, леміш повій...
Чого ж ви стали? Гей, бики!

Та гей, бики! Ломіть бадилля,
Ломіть його, валіть на прах;
Нехай не буде того зілля
На наших батьківських полях!
А чересло мое ізліва,
Леміш із правої руки
Зітнуть і корінь того зілля, —
Чого ж ви стали? Гей, бики!

Та гей, бики! Зоремо поле,
Посієм ярсє зерно,
А спаде дощик, незабаром
В землі пробудиться воно.
Пробудиться і на світ гляне,
І, як дівочій вінкі,
Зазеленіють наші пшви, —
Чого ж ви стали? Гей, бики!

Та гей, бики! Зерно поспіє,
Обілле золотом поля,
І потече ізнову медом
І молоком свята земля.
І все міне, що гірко було,
Настануть дивнії роки:
Чого ж ви стали, мої діти?
Пора настала! Гей, бики!

.

ІВАН ФРЛІК

1856—1916

НА РОБІТНИЧІЙ РАДІ¹

— Ну, що ж, пора зачинати раду... зачинати раду... вже всі зійшлися! — загомоніли робітники з усіх боків.

— Хто має цю говорити, іхай виходить в середіну, на оцей камінь! — сказав своїм потужним, звучним голосом Андрусь Басараб.

— Ставайте довкола... зробіть місце довкола каменя! — гомоніли ріпники, обступаючи.

На камінь виступив Бенедью. Він не привик говорити перед такою великою громадою і був трохи змішаний: в руці обертає свою шапку і позирався на всі сторони.

— Це що за один? — закричали з усіх боків ріпники.

— От робучий чоловік, мултар, — сказав Бенедью.

— Ну, то говори, що маєш говорити!

— Я й небагато що маю говорити, — сказав Бенедью, по-трохи осмілоючись. — Я тільки то хотів наразі сказати, що кожний і без мене знає. Біда нам, робучим людям. Працюємо тяжко: почі не доспіляємо, вдень і відіткнути не маємо колі, мозолі на руках набиваємо: старі ще не злізли, а вже нові нарости, — і що нам з того? Кажуть: гірко заробиш — солодко з'їш. А ми чи багато солодко в'їмося? Гірко заробляємо, — то правда, але ще гірше наші вжитки. Та й то більше м'їмо голodom, ніж сіноті зазнаємо. Та й ще коби² хоч не збиткувалися над нами, не кривдили, не зневажали нас на кожнім кроці! А то самі видите, яка нам повага. Робучий чоловік у них і за худобину не вартує!

— Правду говорить, правду говорить! За худобиною, за псом більше стоять, як за біdnim чоловіком! Ге, гей, чи то бог дівиться на те?

— Та ї це розважте, — говорив далі Бенедью, — на кого ми працюємо, хто з нашої роботи користь має? Папи! Власники! Біdnii rіpник сидить по шість, по вісім, по дванадцять годин

¹ Із повісті *Борислав сміється*

² Коби — якби

у ямі, в замароці та смродах, мучиться, гепає та копле штолни попід землю, другі робітники стоять при корбі, при млинку і круться, аж їм мозок у голові крутиться і поспільні цомоги¹ з них тягне, а власники продають воски її нафти, і збирають тисячні суми, і панують, будують доми муровані, вибраються та їздять у каретах та бризкають болотом на бідного чоловіка! І слова доброго від них він ніколи не почує. От на кого ми робимо і яку подяку маємо за те!

— Наї² їх бог покарає за нашу працю і нашу нужду! — скрипнули ріпники з усіх боків.

— Так-то воно, так, — говорив далі Бенедью по короткім передиху, — що наї їх бог покарає. Але то ще хто знає, чи бог скоче їх покарати, чи ні, а по-друге, хто знає, чи нам від того буде легше, як їх бог покарає. А тут, видимо, що бог якось більше любить нас карати, ніж їх! От і тепер покарав бог наші села голодом, а тут у Бориславі пани прийнялися її собі ж нас карати; плату вменшують щотиждень, і ще як хто поважиться допомагатися, то ганьблать в очі: „Іди собі, — кажуть, — коли тобі кривда, я десять найду на твоє місце за таку саму плату”. То погадайте ж собі самі, що тут нам поможе здаватися на кару божу! Я гадаю, що ліпше так робити, як говорять наші люди: бога взивай, а рук прикладай. Кара божа — карою божою, а нам треба собі братися докупи і радитися, як би тут власним заходом з біди вигарматися³.

— Ба, в тім то ю штука! Як вигарматися, коли ми бідні ю помочі нівідки не маємо? — крикнули робітники.

— Ну, я на те наказу не можу дати ніякого, — сказав Бенедью, — але коли б ваша воля послухати, то я сказав би вам, яка про те моя гадка. .

— Говори, говори! Слухаємо! — загули ріпники.

— Ну, коли говорити, то буду говорити. Правду ви кажете, що помочі нам нівідки не надіятися, бо хто ж нині хоче помагати бідному робітникові, а, зрештою, хоч би ю схотів помогти

¹ Цомоги — книшки

² Наї — хай, нехай

³ Вигарматися — визволитися

одному, то не зможе помогти всім, такій величезній громаді. Тут тільки ми самі, дружною силою, можемо собі помогти.

— Ми самі? А то як? — далися чути недовірливі голоси.

— Правда то є, — сказав Бенедью, — що натепер не зможемо собі цілком помогти. Бо яка поміч можлива, коли чоловік працює не на себе, робить-робить, а другий його працею користується? Поки вся наша праця не буде йти на наш хосен¹, поти нам добра цілковитого не буде. Але дрібку, що то підрятуватися чень² зможемо. От а дивіть, скільки разів трапиться чоловікові остатиця без роботи! Ходить чоловік, як загорілий, мечеться, мов у гарячці, сюди й туди, а роботи годі дістати. Мліє чоловік з голоду, іде до пана і напрошується на яку-будь, хоч би й на найпоганішу роботу, щоби тільки з голоду не згинути. Ну, видите, а якби так ми, скільки нас тут є, обов'язалися щотиждень по винятті складати, нехай по центові³, нехай по два, то почесліть самі, яка би сума з того вийшла. Якби нас найшлюся таких тисяча, то нікому би той цент не впався так тяжко і не затяжів би на кишені, а з того щотиждня зібралася би така сума, що можна би на несподіваний випадок запомогти десять людей.

— Правда є, правда є! — загомопіли робітники.

— Не велика то підмога, правда, — говорив далі Бенедью, — але, вважайте лишень, що це знову не буде й така мала поміч. Бо вже як так на якийсь час зарятується чоловік чи рицьким, чи півтора, то він не буде потребувати іти до пана і кланятися йому й набиватися до роботи за якусь мізерну плату, не муситиме знижувати плату другим робітникам. А те, що йому дається, він може поволенъки та потрошку виплатити назад, скоро тільки дістане ліпшу роботу. Таким способом наша робітницька каса не тільки що не вменшувалася б, але, противно, все більшала.

Ріпники стояли мовчки і роздумували. Зразу діло вдалось їм справді немов і хороше, і всі готові були відразу приступити до нього. Але швидко далися чути закиди.

¹ Хосен — користь

² Чень — може

³ Цент — дрібна монета в колишній Австрії, менше копійки

— Е, що з того, — говорили деякі ріпинки. — Ну, нехай би й так: ми будемо складати, а хто з того буде користати? Буде так, як по селях, де є громадські каси. Багачі повизичують гроши, користають з них, а бідній тільки складати мусить, а користі з них ніякої не має. Або її ще одне: виберемо касіера, розуміється, також ріпинка, як і всі ми, то хто нам заручить, що він грошики не візьме і не втече?

Бенедью слухав тих закидів спокійно.

— Думав я над тим також і от що відумав. Насамперед, страху нема, щоби користали з наших грошей самі багачі, бо між нами багачів нема, усі ми бідні. А подруге, ми не лихварі, гроші на процент значити¹ не будемо, а будемо видавати тільки в разі правдивої пужди, слабості, безроботиці, то, значиться, будемо помагати там, де вже для кожного очевідно, що помогти треба. Хто опісля зможе, той віддасть нам і надолужить видаток, а хто не зможе, ну, то його також не повісимо. А з касієром, я гадаю, найліпше буде ось як зробити. Якби нас знайшлися багато таких, щоби приступили до твої каси, то при кожній кошарі або при кількох сусідніх кошарах ви собі самі вибираїте свого касієра, такого, що вже тут у Бориславі робить раз у раз і котрого добре знаєте. Такий касіер міг би збирати гроши тільки з тих кошар, котрі його вибрали. А знаючи, скільки в них людей робить, а скільки обов'язалося платити, дуже легко кожний буде міг знати, скільки касіер має грошей у себе. Скорі би один в чім не сподобався, можна вибрати другого. Ті самі кошари, що мають одного свого касієра, мали б обов'язок підпомагати потребуючих з-поміж себе: про тих вони її найліпше будуть знати, чи хто і скільки потребує.

— Так, то їй але, — загомоніли робітники. — Так, то все буде касієр у нас під оком, а як їх буде багато, то в кожного суму буде невелика, то її менша покуса до циганства, і павіт якби вся та сума пропала, то її це би втрата була невелика. На то можна згодитися.

— Позвольте, що не кінець на тім, — говорив Бенедью. — Хто знає, може часом трапитися потреба такої підпомоги, на котру невистачать засоби з одної кошари. Може, трапитися зро-

¹ Зичити — позичати

бити дещо такого, що було би придатне для добра всіх бориславських робітників, а на те треба би більше грошей, більшої каси. То я гадаю зробити ось як. В кожній такій частковій касі, що була би при одній або кількох сусідніх кошарах, усі гроши, які будуть впливати, поділити на три часті. Дві такі третини лішилися би при кошарі на часткові запомоги, а одну третину давалося би до одної, головної каси. З тої каси вже не міг би видавати ані касієр, ані одна кошара, а тільки цілій збір бориславських робітників, розуміється, тих, що платять до каси. З неї видавати якнайменше, а громадити гроши для більшої спільноти потреби.

— А яка ж би то могла бути така потреба? — питали ріпники.

— От як я собі про те думаю, — сказав Бенедью. — Як бачите, тепер пани так дуже вневинилися, що нас багато, що голод зжече робітників чимраз більше до Борислава, що не питаютъ, чи можна нам продихати, чи ні, а знижують нам плату раз у раз. І не перестануть ще далі знижувати, доки не впімнемося¹ за собою.

— Ей, чи ми не впоминалися, що то поможе!

— Ба, постійте, нехай я вам скажу, як би то впоминалися! То певно, що говорити їм, чи добром чи й погрозою, на пінаща не здасться, не послухають. Тут треба не грозити, а зробити таке, щоби вони й не отямлися, відки це на них упало. От що треба зробити. Всі, скільки нас тут є, і ті, котрих тут нема, одним словом, усі, разом, одного ранку, кожний при своїй роботі, приходимо й кажемо: годі, не будемо робити, не можемо робити за таку малу плату, волимо сидіти дома. Доки не буде більшої плати, доти й пальцем не кинемо. І, сказавши те, всі додому.

Ріпники аж роти порознімали з диву, почувши таку раду.

— Ба, та як же це, покинути роботу?

— На час, на час, доки пани плату більшу не дадуть.

— Але ж це може потривати довго.

— Ну, дуже довго воно не потриває. Адже ж уважайте:

¹ В поминалися — заступатися

власники поробили з різними купцями контракти: на той та на той час достачити стільки воску, стільки нафти, інш., а як на час не постачати, то їм втрата буде десять раз більша, ніж та надвишка в нашій платі. А самі до ям не полізуть, потримаються, може, кілька днів та їх мусять-таки до нас „прийдіте поклонітися”.

— Але ж воши собі насправаджують інших робітників!

— Га, то треба нам так зробити, щоби не насправаджували. Вислати відсн людей на всі окolinaх села їх розпустити такий паказ: щоби на такий та такий час ніхто не йшов до Борислава, бо таке та таке там робиться.

— А як мазурів¹ спровадять?

— То не пустити. Хоч намовою, хоч силою, а не пустити.

— Гм, та це-то би можна. Але як же нам прожити за той час безроботиці?

— Отож-то на те я гадав би зложити таку головну касу.

— А пани змовляться і хліба не довезуть, схочать нас вигодити.

— Ми її купувати від них не будемо. Як у нас будуть свої гроші, то собі спровадимо самі з міста, ще за танші гроші!

— І гадаєш, що з того буде нам поміч, що підвіщати плату?

— Я гадаю, що мусять, скоро тільки ми видержимо твердо.

— Але таку громаду народу виживити, то треба величезної суми грошей!

— Можемо на час безроботиці відправити одну частину людей на села або де до міста, до других фабрик або де, щоби менше було тягару. Та її тоб, не поріватися до такого великого діла, поки в нас не буде досить грошей, щоби можна було продержатися хоч тиждень. І заки зачнемо, то попереду уладити все порядно, і людей по селах розіслати, і хліба настарати, і всього. Але то про те буде ще час поговорити. Тепер скажіть, чи пристаєте на те, щоби в нас були каси: і часткові, і головна каса?

— Пристаємо! Пристаємо!

— А на те чи пристаєте, щоби дві третини лишилися в часткових касах, а одна третина щоби йшла до головної каси?

¹ Мазурин — так називали поляків

-- Ні, ісхай дві третини йде до головної каси! Волимо давати по два центи, а щоби тільки нам усім швидше яка полегкість вийшла!

-- А до головної каси я гадав би вибрати до заряду трьох людей, котрих добре знаєте і котрим можете завірити. А головна річ, щоби каса була в такого чоловіка, що тут має яку свою посілість.

-- Ба, а де ж тут такого найти, коли всі ми зайділи, бідні?

-- Я знаю такого чоловіка, старого Матія, що в нього тут своя хата. Я гадав би, що найліпше касу в нього помістити. І то так, щоби кожшій частковий касіер міг кожного часу прийти й перерахувати, що і відки є в касі, і оповістити про те своїх людей. Два другі при головній касі мали б щотиждень ходити по кошарах і збирати гроши. Таким способом усе було би безпечніше, що ніхто ані не оциганить нікого, ані собі грошей не присвоїть. Чи пристаєте на те?

-- Пристаємо! Пристаємо!

-- А де є той Матій? Хочемо видіти його! -- закричали деякі, котрі не знали Матія. Матій виліз на камінь і поклонився громаді.

-- Ти що за один? — закричали до нього.

-- Ріпник, люди добрі!

-- В тебе є своя хата?

-- Своя, не своя, а так, як би своя. Моеї невістки хата, але вона в службі, не сидить тут.

-- А приймешся, щоби в тебе була наша каса і щоби ти мав нам за неї давати відповідь?

-- Як перед богом і своїм сумлінням, так і перед вами. Коли ваша воля на те, я готов послужити громаді. А зрештою, вас тут з половиною знає мене.

-- Знаємо, знаємо! — озвалося багато голосів. — Можна покластися на нього!

-- Ну, а кого ж на других касіерів вибирати? — питали ріпники.

-- Вибирайте, кого знаєте, а головно таких, щоби могли добре бігати, — сказав Бенедью.

-- Будь ти!

— Ні, я не можу, слабовитий, як бачите, та її зайнятий надто при роботі, не можу бігати. А що зможу, те й без вашого вибору буду робити.

За цим Бенедьо подякував громаді за послухання і зліз із каменя. Почався шум і гамір між ріпниками. До Бенедя тислися ріпники, щоби стиснути його за руку, глянути йому в лицце і голосним ширим словом подякувати за добру раду.

Між тим робітники швидко згодилися вибрати за двох других касієрів Прийдеволю і Сеня Басараба.

— Дякуємо за вибір і за вашу добру віру! — гукнув Сень до громади. — Постараємося добре послужити нашій загальній справі! А тепер, хто що може, прошу скинути по центові, по два, щоби наша каса від початку не стояла пусто!

— Гурр-а! По центові до каси! — закричали робітники!

— Скидайте кожний по центові, але кожний, — сказав Маттій, — то таким способом, порахувавши, будемо знати, скільки нас тут є!

Пристали її на те, і коли зібрали гроші, почислили 35 рицьких.

— Півчетверта тисячі нас зійшлося! — крикнув Сень Басараб.

— В касі нашій тридцять п'ять рицьких! А чи тяжко нам прийти скинути таку суму!

— Що то за сила громада! — говорили між собою ріпники.

— Добре то якийсь сказав: громада плюне по разу, та її одного потопить!

Гамір змігся, але був це вже не понурий, тривожний гамір прибитої, безрадної маси-це був веселий гамір блжіл, що й для них настала весна, і зацвіли цвіти, і ожита надія щастливішого життя . . .

ЛЕСЯ УКРАЇНКА

1871—1913

Леся Українка (Лариса Косач) залишила багату літературну творчість. Вона писала вірші, поеми, драми; оповідання.

Народилася поетеса на Волині, недалеко міста Ковеля, в сім'ї дідича. І цю частину України вона найбільше описувала. У великому віршованому творі „Лісопа пісня” письменниця казково змілювала волинську природу, народні повір'я, звичаї.

Леся Українка щиро й пажко любила Україну. „До тебе Україно, бездольна мати, струна моя перша

озветиться” — заявила в одному з своїх віршів. Слово вона називала зброєю в боротьбі з неправдою, несправедливістю, всіляким утиском.

Вона знала дванадцять мов: українську, польську, російську, німецьку, французьку, англійську, грецьку, латинську, італійську, болгарську, турецьку та іспанську. Знання цих мов дало їй змогу познайомитися з світовою літературою.

Своє життя поетеса провела мужньо, хоч з дитячих років невиліковно хворіла на сухоти кісток і була змушеня не розлучатися з ліжком. Її поезія сповнена надією:

Так! Я буду крізь сліз сміятись,
Серед лиха співати пісні,
Без надії таки сподіватись,
Буду жити! — Геть думи сумні!

Подорож до Італії, Єгипту, на Кавказ (все лікуватися) збагатила Лесину творчість різними темами. Але навіть у тих тво-

рах, де вона писе про ці далекі країни, ми знаходимо турботу, євбільвання за свій край, за бідний його народ.

Померла Леся Українка на Кавказі в місті Сурамі. Її похорон у Києві, куди перевезено тлінні останки письменниці, перетворився в небачений досі похід. Це була остання шана від всього українського народу, якому Леся Українка віддала весь свій талант, усі свої сили, все своє життя.

Іван Франко назав Лесю Українку найбільшим постом після Тараса Шевченка.

ЛЕСЯ УКРАЇНКА

CONTRA SPEM SPERO¹

Гетьте, думи, ви, хмари осінні!
Тож тепера весна золота!
Чи то так у жалю, в голосінні
Промішуть молодії літа?

Ні, я хочу крізь сльози сміятись,
Серед лиха співати пісні,
Без надії таки сподіватись,
Жити хочу! Геть думи сумні!

Я на вбогім сумнім перелозі
Буду сіять барвисти квітки,
Буду сіять квітки на морозі,
Буду лить на них сльози гіркі.

І від сліз тих гарячих розтане
Та кора льодовая, міцна,
Може, квіти зійдуть, і настане
Ше її для мене весела весна.

Я на гору круту крем'янюю
Буду камінь важкий підіймати,

¹ Без надії сподіватись (латинське)

І, несучи вагу ту страшную,
Буду пісню веселу співати.

В довгу, темну ю нічку невидну,
Не стулю ін на хвильку очей,
Все шукатиму зірку провідну,
Яспу вітадарку темних ночей.

Я не дам свому серденьку спати,
Хоч кругом буде тьма та пудьга,
Хоч я буду сама почувати,
Що на груди вже смерть наляга.

Смерть наляже на груди важенько,
Світ застеле суворая мгла,
Але дужче заб'ється серденько, —
Може, лютую смерть подола.

Так! Я буду крізь сльози сміятись,
Серед лиха співати пісні,
Без надії таки сподіватись,
Буду жити! — Геть думи сумні!

ЛЕСЯ УКРАЇНКА

ДАВНЯ КАЗКА

Скорочено

Десь, колись в якійсь країні
Пробував поет нещасний,
Тільки й мав талан до віршів
Не позичений, а власний.

На обличчі у поета
Не цвіла урода гожа,
Хоч не був він теж поганий, —
От собі — людина божа!

Та була у нього пісня
І дзвінкою, і гучною,
Бо розходилася по світі
Стоголосою луною.

Їого пісня, його думка
По країні скрізь лунала,
Не було тій людини,
Щоб пісень його не знала.

І не був поет самотнім, —
До його малої хати
Раз у раз ходила молодь
Пісні-слова вислухати.

Теє слово всім давало
То розвагу, то пораду.
Слухачі співцю за теє
Ділом скрізь давали раду.

Що могли, то те й давали,
Він зо всього був догодинній,
Досить з нього, що не був він
Ні голодний, ні холодний.

Як навесні шум зелений
Оживляв сумну діброву,
То вела поста молодь
До діброви на розмову.

Сам весь день лежав поет наш
В зеленочку запашному,
А на вечір його молодь
Знов одводила додому.

Так одного разу ранком
Наш поет лежав у гаю,
Чи він слухав шум дібровій,
Чи пісні складав — не знаю!

Коли чує, — гомін, крики,
Десь мисливські сурми грають,
Чутно разом, як собачі
Й людські голоси лушають.

Тупотять прудкій коні,
Гомін ближче все лунає,
З-за купців юрба мисливська
На стежину впібгає.

Як на те ж лежав поет наш
На самісінській стежині.
„Гей! — кричить він, — обережно,
Віку збавите людині!”

Ще на щастя не за звіром
Юрба гналась, тож спинилась.
А то б, може, на поета
Не конечне подивилася.

Попереду йхав лицар,
Ta лихий такий, крий боже!
„Бачте, — крикнув, — що за птиця!
Чи не встав би ти, небоже?”

„Не біда, — поет відмовив, —
Як ти й сам з дороги звернеш,
Bo як рими повтікають,
Ti мені їх не завернеш!”

„Се ще також полювання! —
Мовіть лицар з дзвінким сміхом: —
Слухай; ти, втікай лиш краще,
Bo пізнаєшся ти з лихом!”

..Ей, я лиха не боюся,
З ним ночую, з ним і дніою...
Ти втікай, бо я, мосьпане,
На таких, як ти, полюю!

В мене рими — соколята
Як злетять до мене з неба,
То вони мені вполюють,
Вже кого мені там треба!"

„Ta який ти в біса мудрий! —
Мовить лицар, — ще ні разу
Я таких, як ти, не бачив.
Я тепер не маю часу.

А то ми б ще подивились,
Хто кого скоріш вполює.
Хлопці! Геть його з дороги!
Хай так дуже не мудрує!"

„От, спасибі за послугу! —
Мовить наш поет, — несіте.
Не забудьте тільки милиць,
Он в траві лежать, візьміте".

„Не займайте його хлопці! —
Крикнув лицар: — Ну, рушаймо!
Хай він знає нашу добрість, —
Стороною обминаймо.

А ти тут зажди, небоже,
Хай-но, іхатиму з гаю,
То подам тобі на біdnість,
А тепер часу не маю".

„Не на тебе ждать я буду, —
Так поет відповідає: —
Хто ж кому подастъ на бідність,
Іще того ніхто не знає”.

Лицар вже на те пічого
Не відмовив, геть подався,
Знову юрба загукала
І луною гай озвався.

* * *

...Вже давно Бертолльд вернувся
Із далекої чужини,
Знов зажив життям веселим
Біля милої дружини.

Знов у цього в пишнім замку
Почалося вічне свято, —
О, тепер було у цього
Срібла-золота багато!

Окрім того, що набрав він
На війні всього без ліку,
Іще король йому в подяку
Нагороду дав велику.

Сила статків та маєтків!
Вже Бертолльдо — граф заможний!
Він живе в своїому графстві,
Наче сам король вельможний.

Та околиця, де жив він,
Вся була йому віддана,
Люд увесь в тім краю мусив
Признавати його за пана..

Що ж, напитки та наїдки,
Та убрація прехороші,
Та забави, та турніри,
А на все ж потрібні гроші!

По своїх далеских воїцах
Граф привчився до грабунку,
А потому вже і вдома
Він шукав у тім рятунку.

Граф поставив по дорогах
Скрізь застави та рогатки.
Почалися нескінченні
Мита, панщина, податки.

...Навіть трудно розказати,
Що за лихо стало в краю, —
Люди мучились, як в пеклі,
Пан втішався, мов у раю.

Пан гуляв у себе в замку,
У ярмі стогнали люди,
І здавалось, що довіку
Все така неволя буде.

Стогні людський розливався,
Наче хвилею сумною,
І в серден'ку у поста
Озивався він луною...

Ось одного разу чує
Граф лихі, тривожні вісті,
Донесла йому сторожа,
Що не все спокійно в місті.

Що співці по місті ходять
І піснями люд морочать,
Все про рівність та про волю
У піснях своїх торочатъ.

Вже ї по тюрмах їх саджали,
Та ніщо не помагає,
Іх пісні ідуть по людяхъ,
Всяк пісні ті переймає.

Вже збираються гуртами
І міцанні, і селяни,
Неспокій великий в краю,
Так і жди, що люд повстане.

„Ну, — гукнув Бертолльд, — то байка!
Я візьму співців тих в руки!”
Коли чує, десь близенько
Залунали пісні гуки:

„В мужика земляника вогка, —
В пана хата на помості;
Що ж, недарма люди кажуть,
Що в панів біліні кості!

У мужички руки чорні,
В пані рученька тендіти;
Що ж, недарма люди кажуть,
Що в панів і кров блакитна!

Мужики цікаві стати,
Чи ті кості білі всюди,
Чи блакитна кров поллється,
Як пробити пану груди?”

„Що це, що? — кричить Бертолльдо, —
Гей, ловіть співця, в'яжіте!
У тюрму його, в кайдани!
Та скоріш, скоріш біжіте!”

Але тут почув Бертолльдо,
Як озвався голос долі:
„Гей, біжіте, панські слуги,
Та зловіте вітра в полі!

Бо ловить нас — дарма праця!
Хоч би всіх переловили,
Все одній б всього джерела
Вільних співів не спинили.

Не турбуйся ти даремно,
Все одно, велиможний пане,
Вловиш нас сьогодні десять --
Завтра двадцять знов настане!

Нас-таки чимале військо,
Маєм свого отамана,
Він у нас одважний лицар,
Врешті, він знайомий пана...”

Мов крізь землю провалився
Тої співець, утік од лиха.
А Бертолльд сидів і думав,
Далі так промовив стиха:

„Маєм свого отамана!” —
Ось де корінь цілій справі!
Ну, та я тепера хутко
Положу кінець забаві!”

Тут він двох щонайвіріших
Слуг до себе приклікає
І до нашого поета
У хатину посилає:

„Ви скажіть йому від мене,
Що я досі пам'ятаю,
Як лісні його втішали
Нас колись в чужому kraю.

Власне я тепер бажаю
Дати йому за них заплату,
Я поетові дарую
В себе в замку гарну хату.

Я його талан співецький
Так високо поважаю,
Що співцем своїм придворним
Я зробить його бажаю.

Ви скажіть, що він у мене
Буде жити в шапобі, в славі,
Тільки, звісно, хай забуде
Різні вигадки лукаві".

Слуги зараз подалися
До убогої оселі,
І застали там поета,
Що лежав собі в постелі.

Він, вітаючись, промовив:
„Вибачайте, любі друзі,
Що не встав я вам назустріч,
Я лежу тепер в недузі,

Що ж, сідайте, будьте гості!"
Але слуги не сідають;
Тільки зараз же посту
Графські речі викладають.

Усміхаючись, він слухав
Те запрошення знадисе,
А коли вони скіпчили,
Так відмовив їм на тее:

„Ви скажіте свому пану,
Що заплати не бажаю,
Бо коли я що дарую,
То назад не одбираю.

Хай він сам те пригадає,
Що то ж я йому дав золото,
Хоч тепер об тім жалкую, —
Краще б кинув у болото!

Ви скажіть, що я не хочу
Слави з рук його приймати,
Бо лихую тільки славу
Тії руки можуть дати.

І нащо б мені здалися
В замку пишній палати?
Чи в палацах, чи в хатині
Все одно мені лежати.

Золотих не хочу лаврів,
З ними щастя не здобуду.
Як я ними увінчуясь,
То поетом вже не буду.

Не поет, у кого думки
Не літають вільно в світі,
А заплутались навіки
В золотій тонкі сіті;

Не поет, хто покидає
Боронить народну справу,
Щоб своїм словам блискучим
Золотую дать оправу;

Не пост, хто забуває
Про страшні народні рани,
Щоб собі на вілні руки
Золоті надіть кайдани!

Тож підіте і скажіте,
Що поки я буду жити,
Не подумаю довіку
Зброй чесної зложити!"

З тим вернулись вірні слуги
До Бертольда і сказали:
„Так і так пост відмовив,
Ми даремні намовляли”...

Аж скіпів Бертольд, почувши
Гордовиту відмову,
До поета посилає
Посланців тих самих знову:

„Ви скажіть сьому зухвальцю,
Що тепер настав день суду,
Що терпів його я довго,
Але більш терпіть не буду.

Коли він складання вірнів
Бунтівничих не покине,
То в тюрму його закину,
Там він, клятній, і загине!"

Знову слуги подалися
До убогої хатини,
І, підходячи, почули
Тихий бренькіт мандоліни.

У вікно зирнули слуги,
Бачать: зібрана громада,
Всі стоять навколо ліжка,
Мов якась таємна рада!

Утомивсь пост від праці,
Третій день лежить в недузі,
Слухачі навколо нього
Посхилили чола в тузі.

А пост усе то грає,
Та щось пише на папері
І роздає писання людям, —
Тут вступили слуги в двері.

Всі метнулися хутко з хати,
І поет один застався,
Подививсь на слуг спокійно,
Гордовито привітався.

Всі Бертолльдові погрози
Слухав мовчки, усміхався,
А коли скінчили слуги,
Так до них він обізвався:

„Ви скажіть своїому пану,
Що готовий я в дорогу,
Тільки хай веліть прислати
Слуг ще двох вам на підмогу.

На запрошені ласкаві
Я не можу встать з постелі,
Вам мене приайдеться нести
Аж до нової оселі.

Все одніо мені лежати —
Чи в темниці, чи в хатині,
Там, чи тут — мені однако,
Я не буду в самотині.

Там чи тут я буду вільний, —
Маю думи-чарівниці.
Що для них нема на світі
Ні застави, ні границі.

А мого прудкого слова
Не затримає темниця,
Полетить воно по світі,
Наче тая вінца птиця.

З ним збратаються в темниці
Гіркий жаль і тяжка туга,
І тоді потрійна стане
І страшна його потуга.

А як знайдуться кайдани
Навіть вже для мого слова,
То їх брязкіт залунає
Голосніш, ніж гучна мова.

І пост від свого люду
Не почує слів догани
В день сумний, коли на нього
Накладатимуть кайдани!"

* * *

І довіку у темниці
Довелось поету жити,
За тюремний спів він мусив
Головою наложити.

Та зосталися на волі
Молоді його нащадки,
Що взяли собі у спадок
Всі пісні його, всі гадки.

Здійнялося повстання в краю,
І Бертольда вбили люди,
І гадали, що в крайні
Більш неволі вже не буде.

Та зостався по Бертольду
Молодий його нащадок,
І пиху його й маєтки
Він забрав собі у спадок.

Між нащадками знялася
Боротьба тяжка, завзята,
Та вона ведеться ї досі.
Ця війна страшна, затята.

І тепер нащадки панські
Тюрми міцні будують,
А поетові нащадки
Слово гостре гарпують.

Проти діла соромного
Виступає слово праве,—
Ох, страшне оте змагання,
Хоч воно і не криваве!

А коли війна скінчиться
Того діла й того слова,
То скінчиться давня казка,
А настане правда нова.

СЛОВО, ЧОМУ ТИ НЕ ТВЕРДАЯ КРИЦЯ?¹

Слово, чому ти не твердая криця,
Що серед бою так ясно іскриться?
Чом ти не гострій, безжалісний меч,
Той, що здійма вражі голови з плеч?

Ти, моя іцира, гартована мова,
Я тебе видобути з піхви готова,
Тільки ж ти кров з моого серця проллеш,
Вражого ж серця клинком не проб'єш...

Вигострію, виточу зброю іскристу,
Скільки достане снаги мені й хисту,
Потім її почеплю при стіні
Іншим на втіху, на смуток мені.

Слово, моя ти єдина зброе,
Ми не повинні загинуть обое!
Може, в руках невідомих братів
Станеш ти країцим мечем на катів.

Брязне клинок об залізо кайданів,
Піде луна по твердинях тиранів,
Стрінеться з брязкотом інших мечей,
З гуком нових, не тюремних речей.

Месники дужі приймуть мою зброю,
Кинуться з нею одважно до бою...
Зброе моя, послужки воякам
Краще, піж служиш ти хворім рукам!

¹ Криця — сталь

МИХАЙЛО КОЦЮБИНСЬКИЙ

1864—1913

Михайло Коцюбинський — видатний майстер української прози. Його твори перекладені на польську і інші мови.

Народився письменник у місті Вінниці, де його батько був службовцем. Там же пройшли дитячі роки Михайлика. Потім він перебував „то на селі, то знову в місті, все на тім же багатим природою, теплім, прекраснім Поділлі”.

Перші літературні спроби Коцюбинського принадають на шкільні роки — письменник вчився в місті Барі, а потім у Кам'янець-Подільському.

Дев'ятнадцятирічному хлопцеві за пропагування демократичних поглядів влаштовано політичний судовий процес. „І з того часу до останніх днів жандарми не позбавляють мене своєї опіки” — розповідає про себе Коцюбинський.

В наступні роки свого життя письменник вчителював на Вінниччині, де й були написані оповідання для дітей „Ялинка”, „Харитя” і інші. Згодом він працює в комісії, покликаної боротися з виноградним шкідником, що дало йому матеріал створити повість „Для загального добра”.

В оповіданні „Дорогою ціною” автора цікавить минуле України. Селянські заворушення з 1905 року показані в найбільшому творі „Фати моргана” і в низці чудових новел, якими письменник придбав собі славу.

Михайло Коцюбинський довший час працював службовцем у Чернігові, де виступив також як діяч української культурної організації „Просвіта”.

Похованій Михайло Коцюбинський в Чернігові.

МИХАЙЛО КОЦЮБИНСЬКИЙ

ДОРОГОЮ ЦІНОЮ

Скорочено

— То ти, Остапе?

— Я, Соломіє.

— А що ж воно буде?

— Л що ж буде?.. Хай воно загориться без вогню ї диму...

Втечу... Піду за Дунай, може, ще там люди не пособачились... От бачиш — сакви¹. Буваї здоровава, Соломіє!

— Тікаєш... покидаєш мене... І оце я лишуся сама з тим осоружним чоловіком... Ні, тікай, тікай, Остапе! Коли б ти знов,

¹ Сакви — подвійна торбинка

що робиться у горицях: пан біга по хаті, мов скажений. „Бунтар, кричить, гайдамак! Він мені людей баламутить!” Покликає осавулу: „Веди мені зараз Остапа Мандрику”...

— Так...

— „З живого шкуру здеру, чисто оббліую. Я ж йому пригадаю, гайдамаці, Кодиню”...

— Так...

— „В некруті, каже, оддам”. А паня біла, біла, трясця трясе її, а вона руки заломила та: „Ромцю, каже, тікаймо звідси, бо ті хлопи заб'ють нас, як мого дідуся в Умані”... Тікай, Остапе, тікай, серце... Спіймають — катуватимуть нелюди, житого не пустять...

— Враг його бери! Не так мені страшно ляха, як злість бере на наших людей: застромив віл ціно в ярмо та її байдуже йому: тягне, хоч ти що. Ех, піду де воля, де інні люди... Бувай здоровав, Соломіє...

— Перелазь, хоч попрощаємось.

Остап перекинув через тин, за яким стояла Соломія, сакви і сп'явся на тин. На пічному зоряному небі виткинулась ставна парубоча постать і зникла по хвиці в густих бур'янах по той бік тину.

— Ну, та її кропива ж тут, чисто попікся. Де ти, Соломіє? Поночі її не видко.

— Ось я! — і перед Остапом зачорніла велика, як на доброго мужика, постать. — Ходім до ставка, посидимо під вербами.

Плутаючись у високих бур'янах, протязячи попід кущами, що тісно поспілтались у цій занедбаній частині панського гаю, вони дотізли врешті до води. Тут було парно. При повній тиші в повітрі, густий гай легко затримав зібране за день тепло, і тепер звідти пашіло, як з печі. По скляному поверху ставка, з глибини якого визирало темне зоряне небо, тихо плив білою хмарою туман і, мов паміткою, загортав блимаючі в таємничій глибині зорі. Нічна задуха насычена була сильними пахощами татарського зілля, куширу, зогрітої води. Край човна, в невеличкому плесі, оточеному осокою й лапатими лопухами, жаби лящаю так завзято, що заглушали всякий звук в далекій окolini.

Остап з Соломією сіли під вербою, але їм не говорилось. Події, що несподівано привели їх до розлуки, ба її невідома бу-

дучина, яка кинула вже свою тінь на душу, збіглись у цей мені докупи і мов затулили глибину сердечну. Говорити мало — що скажеш кількома словами?... Говорити ширше — навіщо? Не иполегша серцю, не одміниться доля. Та й ніколи вже... пора рушити.

— Ти ж кудою подасніся, Остапе?

— Та мені аби на Чорний шлях, а там уже якось воно буде... там напутять уже.

— Ну, то не йди, голубе, селом, щоб не побачив хто. Я тебе духом перехоплю човном на той бік, а там чагарником, полем — та й вийдеш на шлях. Так безпечніше буде.

Соломія підійшла до ставка, вскочила в човен і почала шарити на дніщі.

Остап сів у човен і Соломія одіпхнулась од берега.

Човен плавко загойдався на воді, а далі тихо й рівно посунув по воді над зорями, що тримтіли на дні блакитної безодні. Соломія з тихим смутком дивилася на Остапа й чута, як по її виду котилася слізоза за слізою. Вони мовчали. Було б зовсім тихо, коли б не пекельний хор, в якому жаби, здавалось, намагались перекричати одна одну.

Чорний панський гай потиху одсувався назад, закутуючись волокниватими пасмами білого туману.

Човен стукнувсь об берег. Остап підняв свої сакви й поцілувався з Соломією.

— Бувай здоров... Гляди ж, не забувай моого дідуся. Переїжжи, хай вони не журяться. Вже я якось дам собі раду.

— Добре, Остапе, перескажу. Ну, хай тебе боронить і хова од лиха мати божа... Прощай!

Остап скочив на берег, легким рухом закинув на плечі сакви й незабаром зник у чагарнику, а на човні, як велетенська чавунна постать, ще довго стояла Соломія, спершись на кіл та вдивляючись у чагарник, де разом з Остапом зникало її щастя.

Остап ішов уже з годину. Він не помітив, як минув чагарник і вийшов у поле. Безкраї лани зеленого збіжжя, що саме красувались в той час, дрімали перед тихої ночі. Було так тихо, що Остапові кроки лунали в полі, мов гупання ціпа на току. Але він того не помічав, як не помічав величної літньої ночі, що розлягалась по безкраїх просторах, таких свіжих, зелених, запашних.

Від прудкої ходи Остапові зробилося душино. Він сів на межі й розувся. Приємний холод проінів по його тілу й припіс йому полегкість.

Тимчасом темна блакить пічного неба почала потроху бліднути. З сходу дихнув вітрець і овіяв Остапа. І враз Остапові зробилося весело і легко. Він почувся на волі. Молода певигравчена сила хвилюю вдарила в груди, розлилася по всіх жилах, зачехолася на волю. Остап зірвався на рівні ноги й не пішов, а побіг далі. Йому хотілось гукнути на всі легені словами пісні, або хоч крикнути, взяти отак щось у руки — велике, міцне — і зламати його. Але він здергався.

Він ішов тепер прудко, сильно вимахуючи ціпком, мов усю силу свою молодечу вкладав і в ту ходу, і в рухи, а думки, одна за одною, як на крилах, летіли у пришлість. Не так думки, як уява. Уявляється йому Дунаї, широкий-широкий — ну, як Дунаї широкий. За Дунаєм — Січ. Басують під козацтвом гарячі коні, мов змії ті, повигинали ший... Козацтво — як мак. Жупан червоний, вус чорний, довгий, при боці шаблюка. Попереду... попереду — Остап. Кінь під ним гарячий, вороний, той, що у пана лишивсь на стайні; одіж з широкого срібла-срібла, шабля довжезна. Він оповіда козакам, за віщо пан хотів його оббілувати, як повелася тепер у них неволя в Уманщині, що треба піти й визволити народ з неволі, потішити на старість дідуся й однити Соломію від її чоловіка, бо вона не хурмана панового, а його, Остапа кохає. Козаки вклоняються йому, пускають з копита коні, кидаються у Дунаї, перепливають його, а далі мчаться — Остап попереду — через луки й поля до них у село, в Уманщину... Чи бачиш, Соломіє?

Раптом — пурх! — щось важке, як куля, з писком вискочило з-під ніг Остапових і черкнулося крилом об його груди...

Остап так і одплігнув, мов хвіснутий зненацька батогом по жижках. Серце затріпалось в грудях і стало. По плечах полізла вгору мурашня.

— Тыху! Пек тобі, цур!... — одітхнув він врешті, — як налякало! — І пішов далі.

Але мрії вже щезли, мов птах розвіяв їх крилами. Остап знов побачив себе серед поля, почувся втікачем, недалеко від пана і всякої небезпечності.

Світало. На блідому небі ясно горіла зірниця. Колосисте море синло під росою в тьмяному світлі. Од свіжого подиху ранку злегка тримали жита, з рум'яного сходу линуло світло й м'якими хвилями розливалось поміж небом і землею. Над полем, у висоті, співали вже жайворонки.

Остап вийшов на шлях і озирнувся. Оддалеки щось манячіло на шляху, немов який подорожній, з клуїками на плечах, птенався шляхом від села. На шляху було небезпечно. Остап зміркував, що ішо, дізнавшись про його втіки, міг послати за ним наздогін. Країце було звернути з дороги в який ярок чи видолинок. Там навіть можна переспати спеку, а смерком знов у путь. Але тільки Остап звернув з дороги, як йому причулося, що щось немов гукає. Він озирнувся: прикорюючи ходу, подорожній махав на його рукою, бажаючи, очевидчаки, спинити його. Що за мара? Першою думкою в Остапа було тікати. Але, зваживши, що, поки він один на один, жахатися нічого, Остап зупинився, очікуючи її вдвідляючись у подорожнього. Тому, очевидчаки, було пішло, бо, не вдоволяючись прудкою ходою, він інколи пускався бігти, придержуваючи свої клуїки на плечах, і вже незабаром Остап міг розглядіти його струпку постать.

Був то молодий, безвусий парубок, міцно збудований, у високій сивій кучмі¹, короткій чугайці² і з довгим ціпком. Остапові було чудно, що парубок немов осміхався, але коли той наблизився до його, Остап з несподіванки скрикнув:

- Соломі!... Чи ти здуріла?
- Може, їй здуріла, — сміялась Соломія.
- Пек тобі, маро!... Чистий парубок. Куди ти їй по що?
- За Дунай, у Січ з тобою... Приймаєш товариша, чи не приймаєш?
- Чи ти знавісніла, молодище, чи тебе інні жарт узявся?...
- Які там жарти!... Скоро ти пішов, я як стала па човні, так і задубіла. Холодна-холодна, мов завмерла. Да-лі прокинулася і чую, що все мені противне, все гідке: і панщинна, і життя мое безіпасне... Пропадай воно все пропадом... Піду я світ за очі... Вже ж за тобою хоч серцеві легше буде... Та чимдужч додому,

¹ Кучма — космата шапка

² Чугайка — свитка

за торбичу — вкинула що треба на дорогу... Тільки, думаю, пан ловитиме нас. Але ѿ я не дуриа. Дідька з'їсть, що спіймає. Метнулася до комори — зняла з жердки сорочку й штани. Тоді спілніло з себе, штани на ноги, накинула на плечі чугайку, а на голову шапку — і козак козаком... Шукай тепер, пане, парубка з молодицю... ніхто не бачив, лиши двох парубків стрічали... Що ж мені з тим, що скинула, діяти? Покинути боюся, догадаються ще... Взяла своє під пахву, побігла до ставка, прив'язала камінь і шубовенула у воду... Вічна пам'ять. А тоді селом, та на шлях, та біжу-біжу, щоб догнати. Ху, як ухекалась... Що ж, приймаеш парубка у товариці, чи пі?

— А що я робитиму з тобою у Січі, гей!...

Оце сказав! Звісно, вона не піде до Січі у братчики. Та ѿ наїшо, коли навкруги Січі скрізь слободи, а в тих слободах живуть наші люди з жінками, з дітьми. Турок дає землю — займай, скільки твоя сила. Вона про це довідне знає од людей. Вони оселяться в слободі, вона хазяйчуватиме, а він з Січі наїздитиме додому, а то ѿ зовсім облишиться на господарстві... А тимчасом у дорозі вона хустя випере їому, догляне, голову зміє. При своїй небозі добре і в дорозі... Хіба не знає приказки?... Ну, хай же він не супиться, мов січ на гіллі, її веселіше гляне на свою Соломію, що задля їного вбралася в штані та ладна мандрувати хоч на край світу...

Остап осміхнувся. Він властиво радий був Соломії, лише ота несподіванка збила їого з пантелику.

— А щоб же тебе муха вбринула, що ти вигадала! — повеселішав Остап. — Та чого ми тут стоїмо? — схаменувся він ураз, — день як бик і вже он курить щось шляхом...

Справді, сонце встало й оглядало світ палаючим оком, а на степовому горизонті немов справді зависла хмарка куряві.

Остап з Соломією звернули з шляху на поле і незабаром знайшли те, чого їм було треба. Тут у кориті висхлого бурчака, облямованого по високих берегах червоним польовим маком, було безпечніше, ба навіть і деякі вигоди трапились їм: вони падибали степову криничку, джерело, що ледве слізило й виповняло природну западинку, оброслу травою, а далі течійкою шилось по закрутках рівчака. Тут вони порішили спочити.

Спільній сніданок і можливість перекинутись щирим словом

з близькою людиною — дорешти помирили Остапа з несподіваним випадком; його значно заспокоїли Соломіїні доводи, їй обидва товариші, вже без занівих турбот, натоміні нічницями, твердо поснули сном молодості.

Сонце було пізньо, так у два чоловіка від землі, коли Остап прокинувся. Він хотів збудити Соломію, але лише глянув на неї, як схопився за боки від шаленої реготу.

— Ха-ха-ха... От козак — розкозак!... — реготався Остап. —
Ха-ха-ха!

Той регіт збудив Соломію. Вона схопилась і, протираючи очі, здивовано зиркала на Остапа.

— Ти чого?

— Продери, продери очі... Ха-ха-ха!

— Бачу вже... Та чого ти?

— Ну, тепер ходім.

Остап підвів Соломію й потяг її до кринички.

— Стань на коліна і дивись у воду...

Соломія нагнулась і зазирнула до кринички.

Звідти глянуло на неї свіже, повне обличчя з карими очима, що так виразно біліло при картатому очіпку й пасмах чорного волосся, що під час спу повисмикувалось з-під очіпка.

— Тепер глянь на свої ноги.

Соломія глянула і враз залилася дзвінким сміхом.

— Ха-ха-ха! — невгавав Остап, — голова молодиця, а ноги парубочі...

Вони реготались, мов діти; вона — тонко і дзвінко, як молода дівчина, він — грубше, передчасним баском двадцятирічного парубка.

— Що ж воно буде? — спітав перегодом Остап. — Таж як хто підгледить твій очіпок, не міне нас халепа.

— А ось що буде! — рішуче промовила Соломія і з цими словами здерла з голови очіпок. Чорні буйні коси впали її на плечі і вкрили їх пижче пояса. — На, ріж...

— Що ти кажеш? — жахнувся Остап.

— Ріж, кажу...

— І тобі не жаль, Соломіє?

— Ані крихти... Ріж! — уперто намагалась молодиця й сіла долі.

— Та в мене ножиць чортма.

— Ріж ножем...

Остап стояв, вагаючись; але, бачачи молодиціну упертість, виніняв піж, поточив його об камінь і почав обтинати кружка Соломіїне волосся.

Довгі пасма чорних кіс, мов мертві гадюки, тихо зсувались по плечах додолу її лягали на землі дивними покосами.

Однак Соломія дурніла себе, запевняючи, що їй не жаль кіс. Як тільки піж шурнув по волоссю її до ніг Соломіїних впало перше пасмо кіс, вона почула якийсь біль у грудях, щось стисло за серце її на очі набігли сльози.

Робота була скінчена. Остап одступив від Соломії, щоб здалека краще придивитись до своєї роботи, а Соломія, мовчазна й замислена, сиділа долі серед обтяготого волосся і вдивлялась кудись у просторій.

Заходяче сонце червоним світлом осявало цю картишу: його, стрункого її міцного, з чорними очима, орлячим носом і темним молодим усом на засмаленому обличчю, і її, що в образі білолицього чорнявого хлопця дивилася в простору засмученими карими очима.

— Ну, пора нам рушати... Гей, ти, парубче, як тебе звати — Семеном, чи як?

— Про мене її Семене... — зітхнула Соломія і знялась з місця.

* * *

Була темна осіння ніч. Густа мряка чорним запиналом єднала з небом спалену сонцем половину. У долині, на видюокрузі, сіріло щось широкою смугою і розпліввалось у пітьмі.

То був Дунай.

Ще густіший морок виповняв глибокі чорторії, що збігали в долину по схилу прибережного узгір'я. В одній з таких яруг, глибоких та покручених по всіх напрямках весняними водами, на самому дні ворушились люди. То були втікачі. Два дні і дві ночі сиділи вони тут у вогкості й пітьмі, ховаючись від козачих пікетів, розкиданих по лівому березі Дунаю. Якраз сьогодні, з опівночі, мусили вони прокрастися у прибережні комиші і там чекати перевозчиків з-за Дунаю.

Було їх там чоловіка з тридцять з дітьми, з усяким хатнім

збіжжям, з слабими навіть, яких не можна було кинути в чужій стороні.

По дні яруги неслось глухе, придушене шемрання. Не то ссінні води щуміли, збігаючи в Дунай, не то вітер бився в заломах провалля. Люди говорили потиху, співс пошепки. Якийсь молодий, з поткою сердечності, голос оповідав звичайну історію втікачів: „І попавсь я до грека, і зазнав я неволі ще гіршої, як вдома. Гнав мене на роботу і вдень, і вночі, а годував гірш за собаку... Сорочка на мені чорна, заношена, пужа мене напала, єсть... І ходив, як звір той лісовий, та не смів і словом перечити хазяїнові, бо він нахвалиявся наслати на мене посіпак...”

— Ох-xo! — вірвалось з чиїхось грудей і тихо скаргою загинуло в темному проваллі.

Десь здалеку бриніла, як муха повесні, притишена пісня.

— Отче наш... да буде воля твоя... — молився хтось з притиском, з чуттям.

Хвора жінка важко дихала і стиха постогнувала.

Межи втікачами були їй Остап з Соломією. Зазнавши всяких пригод, вони врешті добились до Дунаю і вкупі з іншими чекали перевозу.

Остап та Соломія присунулись до вогню.

Раптом здалека, з берега річки, почувся кінський тупіт. Всі насторожились.

— Гаси вогонь! — обізвався хтось пошепки її з тривогою, — крій боже, ще помітять...

Остап зінхута почав затоптувати вогонь, хоч це йому її не вдавалося. Жевріюче бадилля разповзалось скрізь, мов огняні хробаки, сичало їй курилось.

Тимчасом кінський тупіт завмирав удалини і врешті зовсім затих.

В проваллі знов стало темно. Всі мовчали...

— Чи не час нам в дорогу? — поспітала Соломія.

— Про це вже дід Овсій знає, він тут порядкує, — обізвався Остап.

Очевидячки, це питання всіх цікавило, бо по проваллю пройшов шептіт пора, пора... І почалося збирання.

— Потихо, потихо, не всі разом, — шамкав дід Овсій і все лазив поміж людей, усе толочив їм ноги.

Рушили.

Вибралася однак з темної, покрученої та вузької чорторії було не легко. Раз у раз доводилося спотикатися, намацувати дорогу, падати, чіплятись за клунки, вставати і знов спотикатися. Ця плутанина зайняла коло години. Врешті війнув вітрець — перед втікачами була наддунайська низина. Усі зітхнули вільнише, хоч небезпечність саме тут і починалася. Треба було перейти рівне, не заросле й не закрите нічим місце, щоб опинитися в комишах. Дід Овсій вистроїв усіх в одну лінію, а сам пішов попереду. Ніч була темна, аж чорна, в кількох ступенях нічого не можна було розібрати. Легкий туман вставав над Дунаєм, повз берегами, окутував утікачів. Вони потиху посувалися.

Тіло терпче, тіло деревенє, кудись поділись ноги, що мокли в воді, не чути їх: напівсолодка втома обхоплює людину, байдужність закрадається в серце... Все так, як слід, як має бути, і чи не однаково гинуть тут, серед цього багна, чи вдома в ісвоті...

Ураз — що це? Сон спиться, чи чудо діється? Далеко за річкою бліснуло щось, немов з неба вогонь впав на землю і спалахув, як свічка. Поряд сяйнуло знов, а за ним у третьому місці сильно бухнув полумінь. Три вогні горіли, як свічки в церкві — і не можна було розібрати, чи воно на землі, чи на пісі діється. Немов холодний вітрець повіяв і торкнувсь обличчя. Всі стрепнулися. Та не встигли вони опам'ятатися, як вогні згасли й одночасно, десь недалеко в комишах, жалібно завив голодний вовк. Та сумна скарга покотилася по річці і вразила втікачів.

— Бач, зголоднів! — з співчуттям обізвалась Соломія...

— Поснули? Га? — прошамкав раптом дід Овсій, вернувшись з берега. — А зараз перевіз буде...

Люди ворухнулися. Аж ось воно — перевіз... Груди вільно зітхнули... Десь раптом знайшлися ноги, мокрі, холодні, задубілі, зомліле тіло забажало рухів, дійсність розвіяла чарі, розбудила мозок.

— А що — вовк добре заскиглив? — шепнув дідок на вухо Іванові і засміявся.

— А щоб же вас ведмідь загриз... борони боже! — здивувався той. — А я ж не казав, а я ж не мовив...

І в його шепоті чулося таке здивовання перед хитрощами

діда ї тaka наївна віра в те, що він зразу одгадав ті хитрощі, що Остап і Соломія мимохіть осміхнулися.

Потих ї обережно усі посунулись до берега. З нетерплячкою вдвідятилися вони у темряву, та нічого не бачили ї не чули. Річка спала. На заході трохи вияснилося, і на мутному небі вирізалися контури чорних, мов важкі хмари, гір. За річкою шуміли плавні.

Неважаючи на ділову обіцянку, перевіз не прибував. Люди нетерпливилися. Діти змерзли, пищали і трудно було заспокоїти їх. Місце було небезпечне — тут раз у раз вешталась кордоння сторожа і кожної хвилини могла заскочити. Це дратувало. Нарікання спалились на діда Овсія, усіх брала хіть скоріш покинути небезпечний берег та знов забитися в яку пору. Там принаймні можна розคลести вогонь і зогрітися. Ніхто її не дививсь на річку.

Коли це — на самому березі щось плюснуло. Два човни м'яко ширнули по прибережному піску, і тихий голос поспітив:

— Ви усі тут?

На березі зробився заколот. Усі товпились коло човнів, кожний хотів скоріш зайняти місце, примостили свої ктуники. Дідові Овсієві не легко давалося зробити лад і спокій. Котигорошок одним з перших скочив у човен і завзято намагавсь втягти за собою якийсь Соломіїн клунок.

— Соломіє... Остапе... сюди... до мене! — кликав він пошепки і сопів, і крекав, і крутив головою, вовтузячись з непокірливим клунком.

Раптом зовсім зблизька форкнула коняка. Усі оторопіли.

— Сідай швидше, — сикнув перевощик.

Та було пізно.

— Хто там? — гукнув з темряви сердитий голос.

— У ту ж хвилину кінська голова шаткнулась на купку людей, а над нею звісився козак, немов шукав чогось на землі.

— Еге-е! — протяг він наче до себе, скинув з плеч рушницю й бахнув над головами принишкливих втікачів.

Люди опам'яталися. Адже він один, а їх багато. Сміливіші кинулися на козака, та голіруч не легко було його взяти.

Тимчасом стріл, певне, почули, бо з темряви неслась уже на втікачів кінська тупотнява, брязк зброй і грубі людські голоси.

— Лови їх! В'яжи! — гукали козаки, впадаючи на тих, що

не встигли сісти у човен. Вони вскачували з коней і кідались на втікачів. Усе змішалося.

Якийсь здоровений москаль вхопив Соломію віндерек і поволік, але Остап насів на нього ззаду і визволив Соломію.

— Матінко! Рятуйте! — верещав пронизуватий жіночий голос, покриваючи шум боротьби.

А човни тимчасом тікали. Вода кипіла під веєстами, човни тримтіли її скакали на воді, як живі.

— Стій! — неслось з берега, — будемо стріляти! — Гридину що кілька стрілів і скотихнуло повітря.

Кулі свистіли над головами втікачів, але Іванові було не до куль; він все ще махав руками і благаючим, розчуливим голосом кликав:

— Остапе!... Соломіє!... А які ж бо ви... сідайте швидше... сюди, до мене... — і не помічав, що від берега одділяла його широка смуга води, а галас на березі покривав його слабий, пискливий голос...

Що даті було — ні Остап, ні Соломія не могли добре пригадати. Вони лиши пам'ятали, що бігли на одчай, через комиші, через воду, в безпросвітній темряві, з почуттям звіринини, за якою же путь собаки. Кілька разів Остап вскачував у воду мало не по пояс, часто Соломія з розгону натикалась на куц верболозу, але кожен раз вони давали собі раду і знов мчали вперед, добуваючи остатніх сил. Врешті щось перепинило їм дорогу, і вони попадали. Ця пригода була їм павіт на руку. Лежачи на чомусь твердому й холодному, вони могли трохи одсанутися. Ноги в них тримтіли, груди важко дихали. Вони лежали її слухали. Навколо було тихо, од берега не долітав сюди жоден звук — очевидчаки, там уже все скінчилось. Сіяв дрібненький дощик, темрява знов стала густішою. Не почувавши за собою погоні, Остап і Соломія помалу опам'яталися... Остап обережно обмацав те, на чому лежав: то горб, порослий травою. „Ага! — подумав він, — ми видно, наткнулися на високий берег”. Вони спочили трохи, осмілені тишею, звелись і обережно брели вздовж гір, в надії натрапити на яругу, де можна б було захибитися від дощу й холоду. І справді — незабаром почули під ногами розмиту глину йувійшли у чорну пащу провалля.

Тут вони памацали сухе, затишне місце і тільки тоді почули,

що страшенно втомлені й зогріті шаленим бігом. Утома була така сильна, що брала верх над усім: вони просто виали. Без розмов, без думок — вони поспустили твердим здоровим сном.

Прокинулись вони не рано: сонце, мабуть, було високо, бо жовтій промінь його півз по стіні урвища. Вгорі синіла смужечка негідного неба.

Першою думкою в Остапа було довідатись, де вони. Він пілавсь на розвідки і скоро вернувся, щоб заспокоїти Соломію: скрізь тихо, спокійно, линія теніта її ясна.

Почали радитись.

Обое згадали, що один міронінник з-над Прута, однокій Якім, такий забігливий, як і вони, тільки з Поділля, хватився, що знає спосіб переправити їх в Туреччину, і вони певно б звернулися до нього, коли б котигорошок та дід Овсій не підбили їх тікати разом з ними через Дунай.

Тепер нічого іншого не линялося, як звернутися до того міронінника, бо переховуватися далі на цьому боці було небезпечно: їх могли спіймати, одіслати до пана або запроторити в тюрму.

Вони ледве вилізли з глибокого провалля й опинилися на спалений сонцем сірій полонині. Низина, що приймала вночі фантастичні, іспевні форми, видавалася удену дуже гарною. Широкий і тихий Дунай блинцевав проти сонця, мов криця, а з-за прибережних, зелених ще верб здіймались у небо блакитні шпилі даліких гір.

Розглянувшись уважно, Остап зміркував, що звідси до Кипиниці, де стояв вітряк Якімів, буде верст з тридцять. Коли поспішилися, то до вечора можна б ще встигнути туди.

І вони, почистивши трохи свою молдуванську, заболочену вчора одежду, не гаючись, подались у дорогу. Вони йшли то піляхом, то стежками навпростець, намагаючись не звертати на себе уваги.

— Деесь тепер наш котигорошок з турком бесідує, — обізвалася Соломія.

— Як не годує раків дупайських, — кинув Остап. І їм уявилася нічні пригоди.

Вони обігнули з правого боку Рені й подались понад Прутом.

З дороги видно було, як вився у низині кривульками глибокий та каламутний Прут, а за ним, скільки око сягало, руділи

стиглим комишем плавні і хвилювалися, як пива. Край неба щось крутилось, дим низько стався над очерстами. Інколи над берегом Прута проскакував вершник і зникав за крутим поворотом річки.

За Прутом була Туреччина.

Вже була ніч, коли воини підходили до кишинецьких вітряків, що лініво помахували крилами. На радість їм, у Якимовому вітряку світилося. Воини одихнули двері й увійшли. Там нікого не було — і Остап з Соломією присіли на мішких. У млині стояв теплий, приємно-солодкуватий дух свіжої кукурудзяної муки. Борошняний пил висів у повітрі, а стіни, банти і постав були обсипані ним, як спігом. Біле павутиння фестонами висіло вгорі, гойдалось од найменшого руху повітря й кидало дивовижні тіні при жовтому світлі одиночкої ліхтарні. Жорна м'яко шамотіли по зерну; кіш трясся, як у пропасниці; вгорі щось жалібно скріпіло. За стінами вітряка, в селі, валували собаки.

Незабаром з'явився забороннений мельник. Придивившись своїм одним оком, він впізнав Остапа.

Остап зараз-таки розказав їому, по що прийшов.

— Добре, — коротко одповів Яким, — трохи упораюсь і підемо.

Остап і Соломія були стомлені дорогою, однак змовчали про те.

Вони трохи спочили й перекусили, поки мельник засипав зерно та переносив мішки.

Так коло півночі Яким їх покликав:

— Ходім.

Вони вийшли.

Над селом стояв звичайній в осінню пору туман. Він ішов, счевидячки, з річки, з плавнів, бо чим нижче вони спускалися, тим туман ставав густішим. Село виглядало, як з під води, бліде світло лиши де-не-де блистало крізь імлу. Дихалось важко. Всі троє мовчили спускалися уніз, а далі звернули вбік од села і йшли так версти за дві, то спускаючись, то дряпаючись по горбах. Врешті мельник казав їм зупинитися, а сам пішов наперед. Остап з Соломією вдивлялись у темряву і нічого не бачили; мельникова постать раптом зникла з-перед очей, мов розпустилась в імлі. За кілька хвилин він вирнув і повів їх за собою уніз по крутому й слизькому схилу. Коли воини обережно спускалися

з гори, недалеко від них бліминули два вогнища і в ту ж мить зникли.

— То лис, — пояснив мельник.

Врешті вони зупинилися. Мельник викресав вогнишо і освітив вузьку, як лисяча нора, печеру.

Тут, видно, недавно були люди, бо лежала купка сухого листу та кілька грубих вербових полін.

Мельників план був дуже простий: зв'язати невеличкий пліт, аби міг здергати двоє людей — і в темну ніч, ховаючись від ко-заків, переплисти у плавні. А там ужас безпечно. Коли б не стало прихованого тут матеріалу, можна роздобути на березі річки. Аби обережно.

І однокій Яким подав Остапові жмут мотузки та паліанцю, попрощаєш і зник у імлі.

Соломії дуже сподобався Якимів план. Вона мала охоту зараз-таки зв'язати пліт.

При світлі воскової свічки, що вони роздобули у млині, вони взялися до роботи і так захопичніся, що забули про втору та сон. Та матеріалу було недоволі для плота, і треба було одкласти роботу.

Другої днини Остап пустився на розвідку. Показалося, що їхній схованок був у макітрі, але доволі було злізти на гору, як саме тут, мало не під ногами, піс бистрі води Прут, вгинавшись у берег коліном і ховаючи обидва кінці за високими береговими виступами. Місце справді було вигідне для переправи, бо доволі було кордонному козакові загнати за виступ — і коліно річки зникало йому з очей.

На березі валялися галузки, уламки дощок і навіть цілі верби з корінням, викинуті на берег повіньою. Над плавнями чорними пасмами повз дим.

Тільки вночі Остап з Соломією зважились податися на берег. Вилазячи з макітри на гору, вони побачили червоне крайнебо, наче сходив місяць.

— Що за мара — обізвався Остап, — адже тепер не місячні ноchi!

Та Соломія, що встигла вже злізти, раптом одхилилася, мало не скрикнула:

— А дивись!... дивись!...

Остап глянув і оставпів.

Перед ним, на крайній горі, стояли високі вогняні гори. Та їх, вони не стояли. Вони рушались, як живі, хитались, тримали, осідали в одному місці й виростали в другому. Вони тихо жевріли, як купа іскристого золота, або вибухали червоним спопом поганя. Відтак знесилися, в'яли і гнулися од вітру, і знову росли, знов падали. Коли одна з них падала, друга підхоплювала її, здіймалась догори й бістро ламала лінію бліскучих визубнів. Од них здіймалась па небі хмара і падала вкупі з далеким небом.

То горіли плавні.

З жахом вдивлялись Остап з Соломією у цю картину.

— Ні, не до нас йде, а вбік, за вітром, — з легким серцем зітхнула врешті Соломія.

Здавалося, розбурхане море вогню кипіло, ревло, бризкало вогняною піною, раз червоною, як грань, раз білою, як світло бліскавки, і йшло сердитими хвилями на чорні безборонні плавні, що причайлися і тримали у пічній пітьмі.

Однак нікого було любуватися. Оглядаючись і прислухаючись, вони зійшли на берег. Не було нікого. Оддалого світла внизу здавалось ще темніше. З плавнів уставав туман.

Вони згадали, що їм було потрібне, і з великою обережністю, пам'ятаючи, що кожну хвилину може виткнутись з-за виступу козак, потягли на гору оберемки вербового гілля.

З опівночі пліт лежав готовий, аж просився на воду.

Він був важкий, кострубатий, і його треба було нести так, щоб не ослаб мотуз.

Остап і Соломія кректали, зупинялись, спочивали, обливались потом і знов тягли його на гору.

Навколо — ні душечки. Ні, їм таки везло нині! Туман стояв густий, мов кисель: до світа було далеко, а кордонна сторожа або поспула, або вигинула.

— Заким сонце зійде — го-го! — де ми будемо, — радісно шептав Остап.

— Тоді кажи гоп, як перескочиш...

На березі було теж тихо й безлюдно. Каламутний Прут ди-

хав вогким холодом. Сірі, ледво помітні в тумані плавні неприємно шуміли.

Остап з Соломією потиху спустили пліт на річку. Він хлюпнув і глибоко осів у воду. Коли Соломія примостилася на плоті, Остап одіхнув од берега її тоді скочив. Пліт захитався і пропустив воду. Прудка течія крутила ним і понесла вниз. Остап опиравсь бистриці з усієї сили, але його кіль мало що помогав: пліт несло серединою річки. Якнайчась час пливли вони в тумані, поміж берегами, одірвані од землі її безпомічні. На превелику силу вдалося врешті вибитися з стрижня та наблизитись до берега. Але тут вода зносила пліт і нелегко було пристати до берега. Остапові пощастило однак зачепитись якось за прибережну вербу, Соломія вхопила за гіллячки, Остап придержав пліт — і обое вискочили на берег, втомлені й мокрі.

Вода зараз підхопила пліт, новогод обернула його і понесла вниз укупні з харчами, забутими на плоту. Та це була дурниця: вони були за кордоном.

Дивне почуття обхопило Остапові груді: замість радості — сильне обурення стрепенуло його істоту. В одній момент відчув він усі кривди її знищання, які зазнав у покинутому краї і, твердо упираючись ногами в нову, не паницізану землю, він затис кулак і нрогозив на той бік річки.

— Бодай ти заналася, треклята крайно, з твоїми порядками, — закляв він наголос.

Одночасово на тому березі почулася кінська ступа.

— Хто там?... — кипув у пітьму кордонний козак і, не дочекавшись одповіді, бахнув насліп з рушницею.

— Ой! — скрикнув Остап, вхопившись за груди її захитався.

— Нічаво-о!... Коли не влучив, тікай собі з богом! — добродушно промовив козак і ступою подавсь далі.

* * *

— Що тобі? — прискошила Соломія до Остапа і піддержала його.

Вона вся похолола і тремтіла од жаху.

— Ой, — тихо стогнав Остап, — поцілив мене отут, під серце...

Соломія немов не розуміла того, що сталося. Вона торсала Остапа за одежду, тягнала його з собою і з жахом повторяла:

— Тікаймо, тікаймо, він ще стрілятиме, він вб'є тебе...

Помітивши, що Остап не рушиться з місця, вона вхопила його під руку і сливе поводокла за собою. Вона вскоцила у комишій й бігла прудко, наскільки позволяв це Остап та густий очерет. Трясікий ґрунт плавнів вгинався під нею, як на пружинах. Ноги грузили часом по коліно в цмоковині, пупкій комиші ламався, тріщав та бив її по лицю, плутався під ногами, а вона бігла усе вперед, понята жахом, нічого не помічаючи, бажаючи тільки забігти якнога далі, укритися від наглої смерті.

Остап несвідомо піддававсь їй. Він біг за нею хоч, з кожним віддахом і рухом кололо їйому в грудях і нападали часом млюсті, а з-під руки, якою він затутяв рану, стікало щось тепле й мокре.

„Аби лиш перебігти оце місце... аби лиши перебігти... і все минеться... і нічого лихого не буде”, блукали думки в його голові, і він біг, напружуочи останні сили аби не відстати від Соломії.

Врешті він почув, що м'яє.

— Стій... не можу... — шепнув він, опускаюочись додолу.

— Що тобі? — опритомніла молодиця, схилившись над ним.
— Крові багато втекло, — насили вимовив Остап.

— Тебе зранено? Де? — скрикнула Соломія, опускаюочись перед ним на коліна та намагаюочись розглянути рану.

Але було темно, як у льюху. Не видно було навіть комиша, що стирчав густо, мов жито на пиві, круг них.

— Де тебе зранено?

— Отут, під серцем.

Соломія провела рукою по його грудях і намацала мокру й липку сорочку. Остап сникнув од того дотику.

В голові у Соломії розвиднілось. Жах її щез без сліду. Вона зналла, що робити.

Обережно розщіпнула їйому сорочку й одкрила груди. Цього було мало. Вона роздерла пазуху, одліпила скривавлену сорочку; потім одшматувала довгий пас з своєї підтички і з поміччю Остапа тісно зав'язала їйому рану.

— Води! — попрохав ранений.

Води! Це легко було сказати! У цій пітьмі, у цій чорній і невідомій пустині, де доволі було зробити кілька ступнів, щоб застудитись, трудно було шукати воду. Серце Соломії рвало та просьба Остапова, а голова шукала способу. Ба! Адже вони на воді! Про це свідчить трясівина, що вгиняється під ногами. Соломія спробувала викопати рукою ямку і справді докопалась до води. Була це густа, гнista й тягуча рідинна, з противним духом. Соломія зачерпнула її у пригоріці й подала Остапові. Той змочив уста, але нити її не міг. Соломія змочила йому чоло, скинула з себе верхню одяжину й підмостила йому під голову. Про те, щоб пускатись в дорогу у таку пітьму в невідомій стороні, не було її гадки.

Треба було дочекатися світу.

Остап лежав на очереті й почувавсь ослабленим. В грудях у нього хріпіло й було боліче дихати. Не то сон, не то забуття склепіяло повіки.

— Ти тут, Соломіє? — питав він і дрімав далі.

— Тут, тут... осьде.

Серце нило в Соломії од жалю й тривоги. Її легше було б, коли б куля потрапила в неї.

Утома взяла своє. Соломія павсидячки задрімала.

Коли вона прокинулась, сіре світло падало з хмарного неба. Туман це плутався у комишах і поволі здіймався догори. Плавні немов курилися.

Остап лежав тут же з розплющеними очима; його молоде обличчя немов прив'яло, на уста впала смага.

— Ну, як тобі? — припала до нього Соломія.

— Та нічого... тільки дихати важко... злага мене палить... води...

Треба було щось радити.

— Ти можеш іти?

— Не знаю... зведи мене...

За помічю Соломійною Остап звівся. Він затискав зуби та кріпився, щоб не стогнати, — так його боліло за кожним рухом десь під лопаткою. Соломія підтримувала його, і так вони звільнилися поміж високими стінами жовтого комишу.

Недовго їм довелося шукати воду. Незабаром заблищало крізь комиш спокійне дзеркало озерця.

Соломія напоїла Остапа, оглянула й обмыла його рану. Вона приклада до рани мокру холодну ганчірку — і Остапові стало легше.

Почали радитись, як їм вибратися з плавнів, куди йти. Остап міркував.

— Де сонце? — поспітивався він.

Соломія глянула на небо. Поміж очеретяною кунею¹, що тихо гойдалася вгорі, видівся кланоть сірих олив'яних хмар. З-за високого та густого, як щітка, комишу не можна було нічого розібрати.

— Звідки вітер? — допитувався Остап.

Але їй це пелегко було зміркувати. В плавнях було тихо, як у лісі, лиши горою шелестіла куяя, раз в той бік склоняючись, раз в інший.

Остапові здавалося, що вони мусять держатися правої руки; Соломія ж, навпаки, доводила, що їм слід іти вліворуч, проти вітру, бо, здається, направо гнететься комиш. Соломіїне перечення дратувало раненого, і вона мусила згодитися з ним. Вони рушили в дорогу. Дорога була трудна. Навіть здоровому важко було плутатися в густих комишах, зарослих павутинцею, перескакувати з купини на купину, щоб не попасти в багницу безодиню. Часто доводилося обходити єрики² й озерця, де Остап освіжавсь холодною водою та змочував розпалене гарячкою чоло. Соломія співе песла Остапа, а проте їм доводилося часто зупинятися, бо слабий утомлювався й потребував спочинку... Та вони знов воліклисісь, одинокі, загублені серед безбережного моря очерету, що маяв над ними пухнатими китицями та наводив сум одноманітним шелестінням. Вони йшли так довго, не відаючи пори дня, бо над ними все висів клапоть олив'яної хмари, а круг них усе бжився височений, цупкий, жовтий комиш, немов сунувся разом з ними, як зачарований. Часом їм здавалося, що поміж очеретом щось шмигнуло, немов пес або вовк, інколи вони з огидженням обминалі сонця, млявих од холоду гадюк, що купами лежали на купинах або ліниво пересувалися поміж очеретом.

¹ Куня — китиця

² Єрики — струмки

Раз їм почувся з гори шум, одмінний од шуму плавнів, і вони доміркувались, що то пролетіло над ними стадо якихсь птахів, може, диких гусей. Здавалось, плавням нема кінця-краю; навколо усе те саме, немов вони стояли на місці.

Справа починала бути поганою. Остап знемігся і зовсім розхvorівся; його палила гарячка. Соломія поклала його край озерній й задумалась. Адже вони могли пропасті отут, без людської помочі, без харчів, посувуючись так поволі. Голод уже й так ссав під грудьми. Видно, вони заблудились і тепер плутаються у плавнях — і хто зна, як довго це можуть блукати у цій глухині. Чи не краще б лишити тут Остапа — вона ж йому однаково нічим не годна запомогти — та самій метнутись і пошукати виходу? Так було б певніше й скоріше.

— Примости мене коло озерця, аби я міг воду дістати, а сама йди, розглянь, — згоджуався Остап.

— Ти, певне, зголоднів, їсти хочеш?

— Ні, не хочеться... тільки пити.

Соломія нагнула комиш і зробила хворому ложе. Не зводячись, він міг зачерпнути пригорщю води.

— Отак добре буде...

Соломія озирилась і стала міркувати.

Вона піде проти вітру... здається, управо більш гнететься куяня... Вона пічого не казатиме Остапові, бо він почне сперечатися дратуватися.

— Не сумуй ще тут без мене, я швидко повернуся, — обернулась вона до п'яного і зникла в комишах.

По відході Соломії Остап почув себе одрізаним од світу, од людей. Гарячка палила його всередині, він щохвилини мочив руку в воді та охолоджував чоло, очі, голову. Йому докучило дивитись на жовті стіни комишу — і він заплюшив очі. Він думав. Згадувались йому давні заміри, він думав про те, чого йшов сюди, у Туреччину, через віщо покинув рідне село й дідуся. Як то тепер живуть дідусь, чи живі й здорові? Чи згадують Остапа? От коли б вони прийшли й подивились на свого внука, підстреленого, знесиленого, покинутого в комишах на обід вовкам та воронам...

Йому все щось верзлось, і в маячні він кликав дідуся.

— Дідусь приходив. Тихо її непомітно вилазив він з комишів і ставав над Остапом, згорнувши руки.

— Тебе зранено, синку, чи не з ляхами бився?

— Ні, дідусю, то мене москаль встрелив, як я кордон переходив.

— А де ж твої братчики, січовики дунайські, що ти сам лежиши поміж очеретом?

— Е, дідусю, ви думаєте, що іще й досі там Січ є? Ні, нема, дідусю, вже Січі... Була, та загула... Вивів Гладкий — може, чули — товариство на озівські степи, покинув турка...

— Що ж ти робитимеш, синку, на чужій стороні?

— Як живий буду, землю оратиму, рибальством житиму... все ж краще на волі, ніж під паном... Там іде лишитись наші люди, дідусю... під турком...

Остап вів бесіду з дідусем — і дідусь потішав його, давав ради, розказував про колишнє й про те, що діється у селі тепер...

Як тільки Остап розплющував очі, дідусь ховався у комиші, але доволі було заплющити їх, як дідусь знов з'являвся і слухав пригоди Остапові або оповідав про себе.

Надвечір Остап почав турбуватися: де ділася Соломія, що її нема досі? Чому вона не приходить? Алже вона знає, що йому трудно й поворухнутися, що він не годен сам видобутися з цих нетрів.

А може, вона його покинула?... „Соломіє... Соломіє...” стогнав хворий, та стогін його загтушався шумом плавнів.

Вночі стало йому гірше. Пропасниця тіпала ihm, гарячка палила вогнем, а в грудях так кололо, що він на превелику силу діставав собі воду. Він хотів кашляти і не міг од болю. А Соломія не приходила. Остап не спав, а лиш часом, на кілька хвилин, западав у нетяму. Ніч тяглася довго, безконечно, як смерть... А Соломії не було... Де ж вона, що з нею? — Остап пудивсь.

Удосявіта Остап почув, що коло нього жива істота.

— Ти, Соломіє? — поспітив він і одкрив очі.

„Чи вона жартує, що перекинулась собакою?” подумав він і трохи опритомнів.

Проти нього стояв не пес, а вовк. Великий, сірий, забовтаний, з гарячими й голодними очима. Він насторожив вуха й простяг

до Остапа морду, міркуючи, чи безпечно йому нападати, чи ні. Остап лежав безборонний і дивився на вовка. Він добре бачив трохи кривий, глибокий і засипаний рот вовка, закрутки шерсті на його грудях і міцні замочені лапи.

Звір стояв нерухомо, врешті переставив одну лапу, далі другу і трошки присунувся до Остапа.

Остап зачерпнув пригорщю води і бризнув на вовка. Бризки долетіли до його морди, кілька з них впало на неї. Вовк вискалив зуби й осів на задні лапи, але не одходив.

Остап знов покропив його водою. Вовк клацнув зубами і бліминув очима. Він був невдоволений. Посидівши трохи й не зводячи очей з Остапа, він рантом витяг шию, подавсь наперед і так жалібно завив, що Остапові аж мороз пішов поза шкуру. Вив він довго, на кілька пот, з великим смаком, з заплющеними очима. Врешті замовк, поспів трохи і наблизився до Остапа. Єдиним оружжям Остаповим була вода, і він од часу до часу обливав нею вовка, не допускаючи до себе. Вовк врешті скучив. Він кілька раз сердито, з запеклістю клацнув на Остапа зубами, крутиувся і щез у комишах.

По цих одвідішах Остап почав думати про смерть. Прийшла пора вмирати.

Чи живого, чи мертвого, а таки з'єсть вовк, або сточать черваки у цих петрях. Чи не однаково?

Остапові згадавсь котигорошок. „Хіба я боюсь смерті? — чув він його цапинний голос. — Зроду-звіку... Пошли, господи, хоч зараз. Раз вмирати — не двічі... Умер — і край, більш не встанеш...”

Остап теж не боявся смерті. Йому тільки хотілось перед смертю побачити Соломію. Дідуся він бачив, той приходив до цього, а Соломії як нема, так нема... Десь заблудилась у плавнях, або вовки роздерли її. І Остапові стало жалко Соломію, страх як жалко. Вона така добра, так кохала його, вона пішла за ним у далеку дорогу, не пожалувала кіс своїх задля цього; вона додглядала його, як рідна мати, була вірна, як товариш. І саме тепер, коли вони здобули собі волю і мали в щасті й радості почати нове життя, приходить погибель і, як щенят у річці, топить їх обох... Топить, топить, топить... — співають йому відхідну ко-

миші з правого боку, — погибель, гибель, гибель... — підхоплює ліве крило.

Остап лежить довго, без кінця. Осінній день сунеться поволі, сіре небо щідить бліде світло.

Остапові нудно. Він має таке враження, наче чекає перевозу... Ось-ось має переправитись... ось-ось переправиться... і не може, щось не пускає... „Тихо будьте, люди, не хапайтесь...” — шепче дід Овсій, і палають в небі вогні. Боги палають, розростаються, од них іде тепло і зогріває Остапа, розпалює йому кров. Гаряча увиля б'є до серця, в голові прояснюється. Він не хоче вмирати. Він хоче жити. Світ такий красний... Остап ще молодий, він не жив ще, не зазнав усього... Йому ще хочеться глянути на сонце, побачити світ божий, людей, обніяти Соломію... Він ще живий, він не лежатиме тут колодою, не ждатиме, аж прийде смерть...

Остап зсувається зного ложа і повзе.

Йому боляче. Ну, та нічого, терпи, козаче... Він буде плавувати, чіплятиметься не тільки руками й ногами, а й зубами на вітів, а таки вилізе з цих мочарів.

Остап повзе. Йому трудно, кожну купину доводиться брати з бою, в грудях колє й спирає дух, ноги важкі, як колодки. Він спочиває, омліває часом, прокидається і знов повзе на дні компашевого моря. До серця б'є гаряча хвиля; дика, непереможна згадка життя палить всередині, сповняє усю його істоту...

Раптом він чує над собою :

— Остапе! Остапе! Це ти? Живий?

Він знає, чий то голос: то вірна його жінка, то Соломія злинула з неба, щоб узяти його до себе.

— То я, то я, серце мое... — обзвивається він до неї й чує, як вона зводить його, бере на руки, як малу дитину, і вони лєтять обое у високості, ген-ген до зоряного неба... Йому так радісно, так добре...

ВАСИЛЬ СТЕФАНИК

1871—1936

Письменник показує жахливі сторони життя. Його новели „Новина”, „Катруся” запам'ятоувуються назавжди. Василь Стефаник майстер короткого оповідання.

Народився на Станіславщині, в селі Русові. Вчився в Коломиї, Дрогобичі, де познайомився з Іваном Франком. Згодом Василь Стефаник вступив до Краківського університету на медицину. Але з тією „медициною” вийшло діло без пуття, бо ані тій науки не любив, а вже ніяк не міг мордувати хорих своїм обстукуванням та обшукуванням”.

Не закінчивши університету, в 1913 році „недоучений медик” вертається до рідного села, де й пробув вже до кінця свого життя, займаючись господарством та літературною працею.

Його твори набули широкого розголосу на Україні і за її межами. Вони перекладені і на польську мову.

ВАСИЛЬ СТЕФАНИК

КАТРУСЯ

Як Катруся приходила до пам'яті, то мама сідала коло неї і жалібно говорила:

— Катрусю, доки ти, небого, будеш слабувати? Гроші минулися, других заробити не заробиш, хоч би ти й підвelasя. А я по-

відносювала гроші по ворожках. Та її з того нема ніякої користі. Правда, ворожка вгадала за все, як дома діється, яка тобі біль, але коріння пічого не помагає. Мабуть, тобі таки нема виходу...

Катруся лежала нерухомо. Водила сухенькою рукою по лиці. Сині нігті були, як її сині очі, і здавалося, що по лиці мандрує багато синіх очей, дивних, бліскучих. Всіма тими очима Катруся гляділа на маму й потакувала на її жалібну мову.

— Ой, нема, бідиній світі, нема. А тато геть зжурився. Заходить у голову, чим тебе поховати, як умреш? Коли на тебе подивиться, та її чорніє з журні. Ми, Катруся, геть з усього вийшли. Мужик на дні ліни трошки, зерна одного нема коло хати та її зламаного гроша немає. Якби ти вмерла, то її стали б ми, як серед води... Коби тебе бог хоч до осені додержав... Ех, дівко, дівко, то-то ж ти себе та її нас зневолила.

Мама взяла Катруся чесати.

— Ти так страшно гориш та так кашляєш, що хай бог сохрашти. Апі сорочки пнатягнути на тебе, апі розчесати, апі вмити. Боже, боже, як ми гіренько мучимося. Прошу бога, щоб я половину тої мікки на себе перебрала, та її не можу допроситися.

Сльози мамині капали на Катрусине волосся й пропадали, як вода в піску.

— Що з тебе зробилося? Така була година, така робітниця, що на все село! Аж нам душа радувалася, гадали ми, що нам легше стане із-за тебе, то дивися, яке легше! Коби хоч що їсти доброго, а то ми в'янемо на бараболі¹, а ти таки гинеш. А трудно ходити вже по хатах за молоком, вже стільки находитися, що тепер нема, як лиця показувати.

Мама заплітала косу.

— Не знає, нащо я квіток тобі шакупувала? Увалила два леви², як у болото. Вже, мабуть, я тебе в ті квітки на смерть уберу...

Заплакали.

— Апу-но, дайте, я подивлюся на них.

Мама дала Катрусі квітки сині, білі, зелені, червоні.

¹ Бараболя — картопля

² Лев — монета вартістю 80 копійок

Катруся переглядала їх, лице її слабо всміхалося, а сині, білі, зелені, червоні блиски блукали по обличчю.

-- Даїй сюди скоренько, ото дивись, батько йде та скаже, що тобі ще в голові дівоцтво.

* * *

Катрусю поклали на віз, щоб везти до лікаря. Мама, плачуши, підкладала їй подушку під голову.

-- Бодай я вже не дочекав вас дохторувати¹. Щоб ви вже поздихали, то я б раз поховав та її збувся.

Держав віжки від однокінки її аж чупер² собі рвав із злості.

-- А ти, розпадинце, пам'ятай, що як я гроші даремно по дохторах розсюю, то тобі амінь зроблю! Я тебе без дохтора поховаю, я тобі буду дохтор. А відки ж я наберу на вас, на дохторів, на аптеки та на чорта рогатого?! Та мій мозиць не годен цього витримати, ой, це годен. Найняв я фіру, та ліпше вже відвезти на могилу, та вивернути, та її збутися. Боже, боже, що це на мене найшло цієї днини! Ну, ганциго³, рухай тими безклубими боками.

Потяг конину батогом та її виїхав за ворота.

На вулиці Катруся цікаво розглядалася. Від осені багато новин настало. Вуйко Семен загородив пліт, старий Микола пошив наповно стодолу. Катруся забула її про сварку татову, так роздивлялася на всі боки.

По полю люди орали, сіяли. Жайворонки над ними співали. Чорна ріка розсипалася під сонцем.

Катруся почервоніла її все собі гадала:

-- Маю в бозі надію, що підведуся, що ще весни не страчу. Зараз-таки знайду собі роботу... Боже, боже, найди мені лік!

Певна була, що весни не стратить. Тато сидів напереді і довго мовчав. Врешті, почав говорити.

-- Ось днинка, як золото, а ти ходи по дохторах!

Звернувся до Катрусі.

-- Скажи ти мені, дівко, що я маю з тобою робити? Лежиш та лежиш, та її ні життя, ні смерті. Я грошей набираю та наби-

¹ Дохторувати — лікувати

² Чупер — чуприна

³ Ганциго — стара коняка, шкапа

раю, та їй все даремно. Якби я зінав, де тобі лік, то шукав би, а так, що я зінав? Коли б ти вже або сюди, або туди! І тобі ліпше, і нам ліпше...

Катруся плакала.

— То, небого, нема що плакати, бо це таки правда! Ти собі вмреш і гадки не маєш, пібто не однако в землі гинти? Яке сьогодні легке життя, то ліпше вмерти та не бідувати цілій вік по чужім полі! Вже я грошей набрав та ще наберу на похорон, та їй на старість з хати виженуть. Ех, якби я зінав, що не буде тобі ліку, то зараз завертаєм б додому. А це добро лишилося б на похорон.

Катруся заходилася від плачу і кашляла на все поле.

Тато витягнув з-за пазухи яблуко та їй якось несміливо подав донці. Ніколи він ще не давав їй піяких лакітків¹.

— Не плач, небого, я тобі не ворог. Я лиши кажу, щоб грошей даром не віднести, щоб себе не скалічити та їй щоб тобі не помогло. Також ти сама, дитинко, бачиш, що нема відки. Я б дія тебе мізинного пальця врубав та їй не жалував би. Я за тебе маю в людей честь, як за хлопця, бо ти робітниця на все село. Синку, я на тебе дув, як на пінку, та їй бачу, що вмреш. То видно очима, що тобі нема виходу. Ой небого, небого, то-то будемо бідувати без тебе... Ой, будемо та будемо.

Старий замовк.

— Ой, умру, умру, вже бачу, що мені нема виходу, — шепотіла Катруся.

В'їдждали в місто.

* * *

Вертали додому. Сусід Микола також з ними.

— Він мені таке наспівав, що де-де, де-е-е! Мужикові до дохторів не варто ходити. Коли б, каже, багато молока пила та м'яса якогось легкого щоб поїдала, щоб шлуночок собі поправити, щоб хліба білого... де що на світі є, то згадав. Може, воно в панстві помогло б, але в нашім стані це не поможет. Досить того, що як він почав почитувати, то я таки не дослухав до кінця. Ніби було б що з того, що я б вислухав? Хай умирає так,

¹ Лакітки — ласощі

як є. Хай ви є тоді медицини, що я взяв в аптекі, та їй хай або вихорується, або як сама хоче...

— А ви ж гадаєте, — почав сусід, — що дохторі дають мужикові такий лік, як панові? Бодай вони так здорові були! Мужикові що вткнє, вткнє, та її спасається! Ніби йому хочеться мужикові доброго ліку пошукати? З паном що день, то добриден, а з мужиком що?

— Коли-то, уважаєте, кому порадити, а то пане яке? Поні-лував у руку та їй чекав, як скажуть гроші дати...

— Найліпше було довідатися в старої Іванихи. Вона, бач, пішла до дохтора, то він як зачав її оглядати, от вона йому на-ніправці¹: ой, каже, пане дохторе, дайте мені остатній лік. Я, каже, бідна баба, не маю із-за чого дохторуватися, то дайте мені остатній лік. Дохтор, бачу, видивився на бабу та її каже: а ти ілдки знаєш? Ой, каже баба, відки знаю, то знаю, але дайте мені таку рицінку на остатній лік. Як почала, як почала, то їй дав. І до сьогодніходить...

— Коли ж бо нестало розуму запитатися. Ви гадаєте, що то з паном так говорити, як вам здається? Кажи раз, два та їй за-бирається, марш!

— Пішла баба з тою рицінкою до аптеки. Дала аптекареві, а сама, не бійся, мудра, лівиться, як він буде той лік пригото-влювати. То вповідала, що як собі капнув того ліку на долоно, то наскрізь руку перейшов. Але то лиши десь сотому вдається такого ліку дістати. А мужикам лиш такий лік здатний, що або сюди, або туди.

— Ей, бідний світе, що я не розпитав баби, як воно треба того ліку просити! А так і гроші загубив, і пічого не поможе... От погано зробив.

— Та, мабуть, нема вашій дівці виходу. Гляньте, як вона го-рить! Не буде з неї так нічого, як з отого листка, що відчим-хнувся від дерева...

— Ой, нема, і гроші пішли. Коли б я був хоч Іванихи за-питав...

— Та то, бачите, від чого лік. Аптекар має свою аптеку та вмирає...

¹ Навправці — навпростець

МАРКО ЧЕРЕМШИНА

1874—1927

Марко Чемершина народився на Станіславщині. Вчився в Коломиї, потім вступив до Віденського університету на право. Був знайомий з Іваном Франком, що мало вплив на його літературну й громадську діяльність. Писав про життя села і міста тодішньої Галичини.

Те, що він був адвокатом, давало йому ще тісніший зв'язок з різними верствами суспільства. Разом з Василем Стефаником проводив велику працю в поширюванні освіти серед біднішого населення.

Помер Марко Чемершин в місті Снятині.

МАРКО ЧЕРЕМШИНА

СВЯТИЙ НИКОЛАЙ У ГАРТІ¹

- П-с-с-т! Уже йде!
 - Куда?
 - До нас!
 - Де?
 - П-с-с-т! Онде вже на Приймаковім перелазі. Василь!
- Скоч ши на під.
- Чого?
 - Накрий термітев² одежину, привали каменем дошку!

¹ У гарті — на складі фанітів в громадській канцелярії

² Терміття — костриця з конопель

- Вже привалив.
— То скінь кожушину, бо возме...
— Ні, я втечу.
— Неня сховала опинку? ¹
— Сховала!
— А єма ² єк?
— Попелюм притрусив, не заздрить...
— Де'? ³
— Що?
— Дайте ше свій капестох мені.
— На, тікай!

За воринням ⁴ показалася фігура, вся в чорному одінню, а на голові шапка з чорно-жовтою мотузкою на долінніх краях і з кругленьким гудзиком напереді. Гудзик виходить понад рівне дно шапки. Під лівою пащою подовгаста книга, в правій руці бук. За фігурою йдуть два люди. Один несе спору в'язку мужицького плахтя та одіння, другий голіруч.

— Дома Курило Сівчук?

Типа...

— Курило Сівчук дома? — громкіше крикнула фігурка.

— Чіму би не дома, проше ласки та її паніцкої, — відозвався з низенької, майже безвіконної хати хриплivий, придушений голос. Слідом за тим скрипнули чорні закурені двері і випустили надвір чоловіка середнього росту. Його худе, поморщене лице, кучма перозчесаного волосся, сухоребрі груди, що їх не обіймає кості, босі ноги говорили самі за нього, що він є. Він не потребував представлятися. На його стан зложилися віki пужди і вип'ятнували на п'яому грубими буквами — мужик.

— Я дома, проше ласки божої та ї... — повторяв Курило Сівчук, схиляючися вниз.

— Чому не відзываєшся, як тебе кличуть? — сердито спітала фігурка.

— Та єк же ні? Я дома, проше ласки...

¹ Опинка — запаска

² Єма — яма

³ Де' — скорочене дедю

⁴ Вориння — огорожа з довгих жердин

- Будемо тебе забирати за податок...
— Що ж дієти, проше ясного пана та її здикутора.
— Худобу маєш?
— Маржинки¹ даст біг, проше пана. Вже давно не қушітни-
сми скороми.
— Що маєш рухомого?
— Хороми!² Ей, де! Хоромів нема, проше пана, штири голі
стіни та її по всьому. Бідно-си діє, пишний та її годний, та чем-
ній панчіку!
- Брешеш! Присяжний! Ходім до середини.
— Або ж я спираю ласкавого пана?

Пан екзекутор штовхнув панцицею в двері, що до половини
вже були одверті. Двері заскрипіли і відхилилися аж до самої
стіни. Екзекутор зігнувся і переступив поріг, за ним увійшов
присяжний, а відтак Сівчук. Другий присяжний лишився із
своєю в'язкою надворі і пригладжував посторонки на новий па-
кунок.

- Де ж твої речі? — питав невдоволений екзекутор.
— Бідно-си діє, ясний та добрий панчіку, штири стіни та її...
Самі здорові видніте, бог би вам дав панование!

- Я пічого не виджу.
— Га! Нічо ж бо видіти панцким очам; біда та її клопіт!
— То твоя жона?
— То, проше ласки пана, жінка.

Куриліха Сівчучка, що досі стояла неповорушно в чорній со-
рочці без опинки, поступила один ступінь ближче ід чоловікові
свому і глянула нас克різь екзекуторові в очі.

- Нічо нема, файний та добрий панчіку, без опиночки
ходжу.
— Таки нема нічо, хоч гинь, — додав Сівчук.
— Де ж ви спите?
— Шінуючи чесну голову панцку та її світі образій, та її нас,
ірщених³, ми спимо на землі, а діти на лавці.
— На чим спите?

¹ Маржина — худоба

² Хороми — сіни (М. Ч.)

³ Ірщений — хрещений

- Таки на землі.
- А подушки де?
-- Га! Подушок даст біг, на кутаці синмо.
— Брешеш!
-- То, що очі видють, то є; я не спираю шукати.

Екзекутор перейшов скорим ходом по хаті і стукиув палицею в один, другий і третій кут. Він бачив, що йому нема що звідси взяти: під передньою стіною довша дошка на трьох стовпцях — то лавиця; під примежньою стіною коротша дошка на двох стовпцях — то „стіл”, на середній хаті яма на ватру, присипана по-пелом, — то піч. Бачив це добре, але з привички „шукав”. По хвилинці зупинив він свій погляд на стіні, що під нею стояв „стіл”. Там висів образ. Тло його чорне, закурене, тільки темно-жовтаві пасмужки нагадували лице, голову і ясність над головою якогось святого. Одні линієнь рами, іфо, відліти з-під майстерського гуцульського долота, додавали йому поваги і притягували око. Сівчук узрів, що „пан” відівляється в образ, і почухався в голову.

- То якісь кавал балвана, — пробуркотів сам до себе екзекутор.
— Ні, проше пана, то не Палагна, то світній Николай.
— Але рами ладні.
— То ще мій прадід їх різьбив.
— Звідки ти маєш той образ?
— То таки, проше пана, з діда-прадіда.
— Присяжний, здойми той образ!
— Та як же це, панчіку? Спадайте на рани божі, лишіть світого, — просив Курило.
— Спадайте на рани божі, пишиш та файній пане здекутору, комісаріку наш любій, — голосила Курилиха.

Присяжний не ждав, зняв хутко образ і виніс на двір. Тільки порох закурівся, і павутинням обведеній простокутник лишився на тому місці, де стояв образ.

- Та єк же без образа в хаті, проше ясного пана? — падъкався¹ Курило.

¹ Падъкатися — побиватися, голосити

— Не осоружте нам хату, комісар чесний, — завбідila Куриліха.

— Шкода гадання! Ще її хата піде на ліквідацію, як не заплатили податку. Я права не скасую, — grimнув пан екзекутор і вийшов падвір.

— Присяжні! До Григорія Саїна!

Пішли...

Надворі вже добре вечоріло, коли Куриліха Сівчучка з маленькою доношкою Аничкою розконувала серед хати яму і видобувала з неї „начиніє”: два глиняні горшки, п'ять дерев'яних ложок, стільки же червонявих мисочок і кулешінник¹. Юрко відважив камінь з пригнілої тертиці на даху і витягав із задненого поду одечину та подавав Василькові і Петрикові, що бігцем занесли її в хату.

— Вже все, Васильку? — питав батько синка, якому подавав постоли з опущками.

— Все, дедику! Ваш сардак та її сорочка, ненин кіптар, опинка та її сорочка, наші кожушинки та її сорочічки, обі верітці, вузлик муки, бербеничка з огірками, Аниччині хустка, та її ваші, аді, постоли.

— Йди ж принеси води на кулешу, а я напречу дров з Петриком.

— Добре, дедику!

Тоді, як багач Приймак видоїв своїх шість овець і ніс у дійниці скором до хати, сиділи його сусіди Сівчуки за „столом” та й доїдали гарячу кулешу і мисочку огірків, а серед хати дотлівало в ямі вугілля.

— Нене, я піду спати, прокажіт Очепаш, — попросила мала Аничка, що, накормившися, дрімала при столі.

— Вклєкни та їй склади ручки.

Аничка клякнула, зложила ручки і піднесла свої оченята д'горі в те саме місце, де стояв собі образ. Там була гола стіна. Вона повела оченятами по всіх стінках, а образа не знайшла. Допитливим поглядом дивилася вона нені в очі, відтак проговорила жалісно:

— Ненько! Де світій Николай?

¹ Кулешінник — горщик для кулеші

Василько й Петрик вкинути на стіну і собі заголосили:

— Дедику, ісенько, де світій Николай?

Важко вчинилося Юркові; він споглядав на жінку, а жінка споглядала мовчки на нього. Зітхнули тяжко і відновіли дітям обое разом:

— Світій Николай у гарпі!

— Взев здекутор?

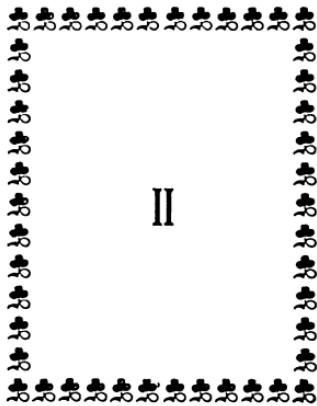
— А ек же, небожета: світій Николай у гарпі.

ОЛЕКСАНДР ОЛЕСЬ

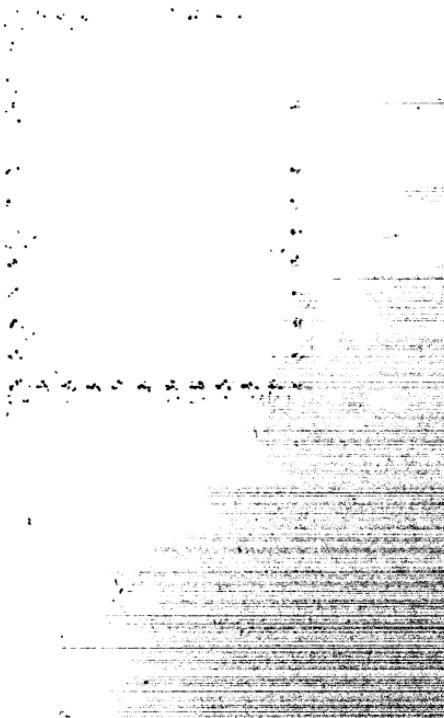
1878—1944

НА ЧУЖИНИ

Ой чого ти, тополенюко,
Не цвітеш,
Чом пожовклу головоньку
Хилини-гнєси?
Чом з вітрами-парубками
Не шумиш?
А змучена-засмучена,
Мов з нелюбом заручена,
Все мовчиш?
Тільки часом до хмароньки
Скажеш ти:
„Ой хмаронько, ой чаронько,
Не лети,
Зірви з мене це листячко,
Це листячко-намистячко
Без краси,
У рідную родиноньку,
На милую Вкраїноньку
Віднеси!”

II

АНДРІЙ МАЛІШКО

1912

БАТЬКІВЩИНО МОЯ...

Батьківщино моя, бачу тебе в майбутньому. Жайворонки дзвенять у синьому небі, пшениця колосом шумить на полях від Полтісся до Приазов'я. Дніпро розлився так, що й не видно, де його береги, ширший за Дунай і глибший за Чорне море. А в містах і селищах людина любить людину, пошана і честь живуть в сімїї, без лицемірства і зради, без кровопролиття, нужди і наруг, без насильства і розстрілів виростають твої діти.

Стойш ти, як веселка після дощу, висока та барвиста, як дівчина струнка і привітна в яблуневому саду, чи, може, як мати, що чекає своїх синів.

Я схикляю голову перед тобою, бо бачу невимовну красу твою, чую мелодії невідомих пісень, яких ми не знали, але хотіли створити, чую казки твої, про які ми тільки мріяли в крипаві і жорстокі дні...

ПАВЛО ТИЧИНА

НА МАЙДАНІ

На майдані коло церкви
революція іде.

— Хай чабан! — усі гукнули, —
за отамана будé.

Прощавайте, ждіте волі, —
гей, на коні, всі у путь!

Закипіло, зашуміло —
тільки прапори цвітуть...

На майдані коло церкви
посмутились матері:
та світи ж ти їм дорогу,
ясен місяць угорі!

На майдані пил спадає,
Замовкає річ...
Вечір.
Ніч.

ОЛЕКСА ДЕСНЯК

ДЕСНУ ПЕРЕЙШЛИ БАТАЛЬЙОНИ¹

Вагони обліпили фронтовики в сірих шинелях, фуфайках, гіннастійорках. Зарослі волосом, давніо неголені, худі й виснажені, воїни спідлоба, важким поглядом обводять сосняк, курять ма-хорку і люто чухмаряться. Деякі заздро розмовляють із своїм братом-солдатом, який стоїть на тормозній приступці. Солдат уголос роздумує: сплигнути в бору чи їхати до станції? З бору до села палищею докинути. Взявши свою брезентову засмальцовану торбинку в ліву руку, солдат повис на ручці. Торкнувшись погою землі, побіг поруч вагона. Солдат стояв і, прощаючись, довго махав кашкетом товаришам, поки останній вагон не склався за схилом. Потім зітхнув полегшено і швидко спустився з насипу в ліс. Ступав широко, дихав на повні груди сосновим повітрям.

— Дома!... — сказав він уголос до себе і оглянувся довкола. Солдата, по обидва боки дороги, обступали гінкі кучеряві сосни, зеленими кронами віталися з ним. У глибині лісу стукав дятел, пищали синиці. Жовтий пелюсток кори тоненько вібрував на вітрі.

¹ Уривок з одноіменної повісті

— Три роки не бачив рідного села... Мишко досі виріс, може, пастушок уже? Чи пізнає батька?... І Уляна сумувала дуже, листи присилала, скроплені слізьми.

„Хліб цього літа не вродив, то як будемо зимувати — ми й не знаємо...” — раптом пригадалася чужою рукою писані слова з батькового листа.

Солдат інершуче зупинився. Додому полетів би на крилах, і на батьківську латку глянути закортіло. Та її недалеко ж тут, з півкілометра від лісової дороги.

— Піду!... — рішуче взяв він праворуч лісом. Від швидкої ходи гімнастъорка прилипла до плечей. Скинув шинель і взяв її на руку.

На узлісся почалися піски, а на пісках — жита. Убогенькі, колос дрібний і стебло міршаве. На піски гною треба, та де він; той гній? Фронтовик зупинився біля посівів, м'яв у пальцях колосочки, пробував плюскле зерно на зуб. Жнива незабаром. Що ж доведеться жати? Чи засіяв старий свою латку?

Палило сонце. Солдат важко, аж по щиколотки вгрузав чобітми в щирий пісок.

Маленька кучерява груша над дорогою на їхній нивці. Рушив швидше, вже не зводячи очей із жовтої смужки, що вирізьблювалася на фоні зелених картопель. Потім враз пішов повіль-ніше, безпорадно склонився за голову. Житце поп'ялося ріденьке, ледве-ледве вище колін. Колоски сиротливо хилитися йому назустріч... Оглянувся вниз, на панський лан. Вітер хвилі гонить, жита хлюпають, як море... І почулося солдатові, ніби колосочки з батьківської нивки шепочуть тужливо: „Мало нас, дрібні ми... Мало нас, дрібні ми...”

— Ех!... — Із солдатових уст зірвався приглушений стогін. — Будьте ви прокляті, звірі!... — Він побрів через картоплі до убогих солом'яніх стріх рідних Боровичів.

...На околиці його догнала пара вороних. На бричці, що рідко траплялися в навколоїших придеснянських селах, сиділо двоє. Один — старіший, років сорока п'яти, худий, з гострими вили-кями. На ньому була вишивана чорна косоворотка, підперезана шовковим п'ятірінням пояском, на голові — новий чорний бриль. Другий, ще зовсім юнак, — мав худе, ніби клинок, підборіддя

і гострі, примружені очі. З-під чорного плисового кашкета висовувались зухвалі кучері. Він був у вишиваній білій сорочці, чорних штанах і хромових чоботях.

Порівнявшись з солдатом, старіший притримав коні. Хрипким, звичним до окріків голосом спітав:

— Ніби з нашого села фронтовик, Іване? — Молодший подивився на заросле шорстким волоссям солдатове обличчя і відповів навмисне голосно:

— Дмитро Надводнюк...

Солдат, не зупиняючись, оглядав гладких коней та їх господарів. Пригадався дев'ятсот п'ятнадцятий і козаки, яких приводив Писарчук до нього, до Бояра, Онанія Тяжкого. Тоді в Писарчука ще не було таких баских коней і такої брички. „Кому — війна, а йому — житуха!” подумав Дмитро. Зашумувала кров, пальці стиснулися в кулак... Відвернувся.

— Сідай, служивий, підвезу! — крикнув Писарчук.

— Я звик ходити.

— Сідай... — грипнув господар.

— Я доїду на батьківських.

Писарчук лютими очима зміряв постать солдата.

— Р-росію пімцям продали!... Бунтуєте!...

Дмитрові здалося, ніби його батогом шмагнув господар брички. Всередині кипіло, ледве стримував себе.

— Росію остримали перед усім світом. Царя...

— К чорту вашого царя!... Натерпілісь!... Досить!...

Писарчук підскочив на бричці. На висках випнулися сині жили. Дрібно-дрібно затремтіли наїжачені брови.

— Ти втік з фронту, Григорій Бояр утік. Отечество хто захищати буде?

Дмитро щиро сплюнув.

— Чому ж ваш Никифор не пішов захищати отечество? — зробив він наголос на „отечество”. Писарчук хутко звісив довгі, сухі ноги в чоботях „бутилками”.

— До Никифора рівняєшся? Він у гімназії був! Учений! Біля воїнського начальника потрібний...

Фронтовик зареготав. О-о, так можна захищати отечество... Таких захисників він багато бачив. І знову спідлоба поглянув

на вороних вгодованіх копей. Погляд його зустрівся з юнако-
мим. І той не ховав своєї непависгії її здивування від слів фронтовика, що надто еміліво відрізував його батькові. Дмитро пригадав батьківську пивку. „Мало наас, дрібні ми”, — продзвеніло у вухах. Раптом спітав, не приховуючи зlostі.

— Житце підходяще вродило, Федоре Трохимовичу?

Писарчук важко зсунув густі, конікаті брови. Фронтовик так само дивився на нього.

— Хвалити бога, підходяще... Може, женцем підеші?...

Дмитро зупинився. Наче його хто вдруге оперезав ремінним батогом, так опекли Писарчукові слова.

— Н-ні!

— Ов-ва... А кусатимеш що?

— Хліб!

— А візьмеш де?

Писарчукові очі глупливо усміхалися. Дмитро не відповів і оглянувся назад. У сонячному сяйві буйно колосилися жита на панських та хазійських гонах. Писарчук зловив той погляд.

— Не для тебе... Ти про наш хліб забудь. Голову швидко скрутимо.

— А коли ми?...

Писарчук пото потяг за віжки.

Баскі копі рвопули, обсипаючи пытом фронтовика.

* * *

Край берега на двох з'їждженіх колесах примощена кладка. Молодиця пере білизну. Лош вдяглася в намисто лопухів — тиха, спокійна. Над Лошшю ростуть верби і тополі. До верб прив'язані човни. Під городами купаються галасти від діті. Молодиця на кладці сама. Час від часу вона випростовується, викручує виправу, свою або свекрову, сорочку, потім несе її на муріжок і кладе на купу сірої від вогкості білизни. Прикладе долоню до очей, не зводить їх з русявої голівки між гуртом малечі. В її глибоких і задумливих очах сковався смуток. З-під зав'язаної на голові білої косинки спадають на плечі чорні й густі, як смола, коси. Засмагле обличчя стомлене очікуванням і тугогою. Подушка зпає, скільки сліз виплакала молодиця. Третій рік минає, як за-

Брили люба чоловікові. Забрали і враз погнали в діючу армію на позиції, воювати з німцями. Рідко листи бувають, та й з тими треба бігати до сусід, щоб почитали, бо не знає письма ні вона, ні свекор.

Не чує молодиця, як на горі загукали босі ноги. У вуличці заблінцала свекрова лисенина. „Трапилося щось?” злякано подумала Уляна. Але Тихон інчастиво посміхався, махав руками.

— Уляно, чи чуєш?... Уляно! Дмитро приїхав!...

Рвонулася з кладки, трохи не впала в воду. Обімтіла вся, серце зачаштило в грудях, повітря не стало.

— С-справді?...

— Приїхав! Бородатий!... Худий!...

Тихон похапцем кидав собі на плечі випрану білизну. Вона скочувалась на муріг. Старий хвилювався. Уляна кинулась до дітей.

— Мишку! Мишку... Батько приїхав!...

Русявій хлопчик стрімголов вилетів з води, на ходу надяг штанці, сорочку, помчав до матері. Вони втрьох хутенько подалися нагору. Уляна обігнала Тихона. Мишко обігнав матір і першим прибіг до хати. Прочинив двері і перішуче зупинився на порозі. Біля стола стояв зарослий бородою фроптовик, на лаві склипувала баба. Хлопець вагався: може, це не батько? Звів очі на портрет на стіні. Там батько молодий, без бороди.

— Мишку, не пізнаєш? — Дмитро простяг руки. Хлопець крадькома підійшов до нього і перішуче поклав маленьке рученя у велику долоню. Щасливий батько пригорнув свою дитину до серця. На шорсткі щоки скотилася слюза і впала на груди. Мишко обняв батька за шию.

— Борода яка у вас... — і не додав: — татусю. Ще раз поглянув на портрет на стіні. Дмитро усміхнувся. Випустив хлопця й пішов назустріч Уляні. Молодиця скрикнула, звалила білизну на лаву і припала до чоловікових грудей. Він цілував її очі в щасливих сльозах, ніжно пестив голову широкою долонею. Тихон розглядав синову шинель, піднімав у руці торбину, обходив кругом подружжя і повторював одне й те ж саме:

— Так несподівано...

Уляна насилу відірвалася від Дмитра. Із скрипі витягла чисту

білизну, бо він зажадав викупатися в Лоші. Доки Уляна із сім'єю кухою готували страву, а Дмитро купався, Мишко вже встиг на весь куток рознести щасливу родину звістку.

Тільки-но посідали за стіл, до хати зайшли сусіди, товарні Тихона, такі ж підтютані старики — Кирий Бояр, Гнат Горищенко і Мирон Горовий. Прибігла солдатка — Вівдя Шелудько. Вони віталися з Дмитром за руку, поздоровили з щасливим поверненням додому.

— Може, про мого Данила чув? — спитала Вівдя. Її руді вій замигали. На широкому, безбрковому, всіяному густим ластовичним обличчі лежав сум. Синці під очима свідчили про безсонній нічі.

— Не довелось зустрічатися. Данило був на австрійському фронті, в Карпатах, а я на німецькому, під Ригою.

— Хіба ж я знаю, де ті Карпати? — підняла Вівдя до очей фартух. — Писали нам, що їх багато в полон забрали... Ніби і мій Данило там. Коли ж його з полону чекати?

— Не журись, Вівде. Повернеться твій Данило, війні незабаром кінець! — вибираючи із сковороди підсмажену яечню, говорив Дмитро. Всі спостерігали за його рухами, не проминули кілька разів зауважити, що Дмитро постарів і схуд. Вівдя з задрістю дивилася на Уляну, яка веселіше моталася по хаті. Кирия цікавило, коли вже прийде той час, що не будуть людей нівечити на фронтах?

— Пані хочуть війни, а наш брат, фронтовик, додому тікає, кому пощастиТЬ. — Дмитро витер рушником руки, виліз із-за столу. — Обдурив нас уряд Керенського. Про свободу говорили красиво, про народну владу. Умостилися на Микольчиному місці і затягли старої пісні. Знову погнали мільйони людей гнити в окопи та вошій годувати. Хіба їм є діло до тих, що своїм трупом Галичину вкрили, Пінські болота загатили?... А яка нам, бідноті селянській, людові робочому, користь з тієї війни? Ми там страждали, а ви — тут!... Нам говорили, що земельку дадуть бідноті. Дали?

— Та де там! — замахали руками Гнат і Мирон. — Як жив пан Соболевський, так і живе на своїй землі.

— Люди кажуть: силою її треба брати! — прошепотів Кирий, оглядаючись на присутніх.

Може, ваш Григорій говорив? Він дома?

- Цеє пішов жити дивитися. Жити, чорти його ба!...

Дмитро посміхнувся, почувши змалку йому знайоме Кирейове „чорти його ба”, яке він говорив, коли був чимсь недоволений.

— Це добре, що Григорій дома. Поговорити треба, порадитися, бо далі так жити не можна. Треба прислухатися, що більшовики кажуть. І в нашому полку більшовики були.

Люди такі?

— Партия! Вона за робочий люд і за нас, бідноту селянську. Програму таку склав Ленін.

— Ленін?... Ти бачив його? Який він із себе?

— Не довелось бачити, — із жалем зітхнув Дмитро. — Іхні промовиці так казали про свою програму: щоб війші кінець, щоб фабрики і заводи віддали робочим, а землю панську і всікі вгіддя — селянам.

Старики припинулися близче до фронтовика. Гнат недовірливо розвів руками:

— Луги Соболевського поділити, поле поділити, ліс наш. Лош наша... Ге-ге, не буде діла. У дев'ятеот н'ятому...

— Знаю!... — перебив Дмитро. — Сам сидів у тюрмі. Тільки тепер не той час. Народ дуже злітій проти війни, та й голодний. Є кому й людей гуртувати!

— Хто ж гуртуватиме?

— Більшовики взялися за це діло. Фронтовики.

— А ти бува не записався до їхньої партії? — спітав Кирей.

— Спершу треба себе в ділі показати.

ПАВЛО ТИЧИНА

1891

Видатний сучасний поет. Особливо вславився збірками віршів „Соняшні кларнети”, „Плуг” і „Вітер з України”. Його поезія відзначається музичністю і образністю. Писати почав 1910 року.

Народився Павло Тичина на Чернігівщині в сім'ї сільського дяка-чителя.

ПАВЛО ТИЧИНА

ПАСТЕЛІ

Пробіг зайчик.
Дивиться --
Світанок!
Сидить, грається,
Ромашками очі розтулює.
А на сході небо пахне.
Півні чорний плац почі
Вогняними штками сточують.
— сонце —
Пробіг зайчик.

* * *

Коливалося флейтами
Там, де сонце зайшло.
Навшпиньках
Підійшов вечір.
Засвітив зорі.
Прослав на травах туманні
І, на вуста поклавши палець, —
Ліг.
Коливалося флейтами
Там, де сонце зайшло.

ПАВЛО ТИЧИНА

* * *

Розкажи, розкажи мені, поле:
Чого рідко ростуть колосочки?
— Ой дощів мені б треба, дощів, а не поту.
Бо той піт прилипа до брудної сорочки,
Як плугатар кінчає роботу.

Розкажіть, розкажіть мені, хмари:
Ви чого це тікаєте далі?
— Та хіба ми, нещасні та стомлені, знаєм?
Он вітря там женуться, кричати:
„ей ви, кралі!
Почекайте, бо ми вас қохаєм”.

Розкажи, розкажи мені, поле:
Що ж тепер нам з тобою робити?
— Ех, хіба це уперше! Така моя доля.
Хоч кукіль та волошки я буду родити —
Все ж плугатарю є щось із поля.

ПАВЛО ТИЧИНА

ХТОСЬ ГЛАДИВ НИВИ...

Хтось гладив ниви, все гладив ниви,
Ходив у гніві і сіяв співи:
О, дайте грому, о, дайте зливи! —
Нехай не сохнуть золотисті гриви.
Хтось гладив ниви, так піжно гладив...

Плили хмарини немов перлинни...
Їх вид рожевий — устá дитини!
Набігли тіні — і... ждуть долини.
Пробігли тіні — сумні хвилини:
Плили хмарини чужі, далекі...

Сліпучі тони — і дика воля!
Ой, хтось заплакав посеред поля.
Зловісна доля, жорстока доля.
Здаля сміялась струнка тополя.
Сліпучі тони — й смутні волошки...

АНДРІЙ ГОЛОВКО

1897

БАРИКАДИ¹

До пізньої ночі кипіла робота. Боронами та ралами, що настягали з дворів, завалювали греблю з краю в край. Ще й мало

¹ Уривки з роману *Моги*

того -- парили над вогнищами лозу й прикручували борони до верб. Потім хтось зміркував іще кранце, -- бо лозу, мовляв, і по-перерубувати легко та її розтягти борони, а то щоб і зубами не вгризти. -- І робили вже потім так: заливали еніг водою, доки ставав наче густий кисель, тоді просто викладали борони зуб'ям догори та її в отої киселі втаптували їх. А вже мороз своє зробить -- до ранку як цементом ухватить. Чорта з два розтягнути!

В один бік од греблі глибокий яр -- туди трудно було не то що кіньми, а її пішому пропрагнися: робити там було нічого. Але другий бік -- став широкий і замерз. (Ранком же сьогодні павіть худобу перевідли). Тут мороки було чимало! Спершу були спробували сокирями рубати широку ополонку уздовж усього ставу, од млина до самого маєтку, а воно вихідило -- забарія дуже робота. Тоді знов-таки хтось доміркувався, вишайшов спосіб: бралися цілим гуртом міцно за руки (щоб часом не втопився котрий) і, як ото діти „бабу гнуть”, топтались на льоду й провалювали. З цього боку з півдня заслонна була вже добра. Лишилося ще тільки в маєтку берег загородити; працювали її там зараз: горіло огнище й видкі-поблизу нього моталися люди і чути — дзвякали сокири, а час од часу з шумом і тріском падали зрубані дерева. На Новоселівці вине парку на вулиці, що з села вела рішеноги¹ та на Піску теж чути було метушно і так само од лук на обох вулицях. З усіх боків робили вітробалчани загороду. Щоб звідки не поткнулися, та її напоролися щоб. Оп як і в Озерах: укріпилися добре та її держаться. Двічі навертались, а пі-чого не вдіють. Покрутяться та з тим і поїдуть собі. А в Озерах же її місцевість куди гірша для оборони, як оце тут: рівнина ж яка там, ні яру, ні ставу. Нехай лише сюди спробують. Гех, чат-ері їх чорт! Тут їм і жаба циці дастъ!

Дружно гупають довбні та ломи, цюкають сокири й лунають припритищені трудові крики: „ра-зом! ра-зом!” гу-ух! аж стогне на ставу лід. Аж горить все в руках. Далебі, тяжко й пізнати вітробалчанам один одного. То були собі — з кожного така вже маруда та розгадько, усе щоб хтось та „нехай”, та „може, воно

¹ Шелюга — червона лоза

Барикади 1905 року — малюнок В. Заузе

якось". А це враз як одмінилося. Козацький набіг¹ сьогоднішній, отже, не минув без користі. Щоправда, спершу приголомшив був і навіть призвів до переполоху, але, як це буває завжди з людиною, що трохи оговтавшись, нагло збагне всю небезпеку й трудноту становища і той єдиний, який уже не є, вихід, що тільки й лишився їй, — стає раптом одчайно рішучою, — отак зараз і вітробалчанні...

А зрештою й самий несподіваний від'їзд козаків із села ще збільшив у вітробалчані свідомість власної сили та гідності. Адже це вже з усього тепер видно, що побоялися козаки лишатись на ночівлю в слободі. Видати, хоч і вояки, а отаку силишу народу побачивши, та й трохи того... Сказано, живий чоловік вмірати не хоче, жити хоче. Ну, та й щастя їхнє що втекли...

Може, завтра вдень по-видному та й знову спробують. —

¹ Козацький набіг — козаки, царське військо, жорстоко розправлялися з робітниками й селянами, що повставали проти самодержавства, поміщиків. Козаки вчиняли набіги, напади на збунтовані села

Нехай спробують! На цей раз уже не заскочать у слободу, як уchorа: чвалом. --- Кріпи, братця!

Проте були й такі, що трохи огиналися та лінувалися. Робити робили, а без охоти і павіть в інших охоту намагались одбити. Мовляв, робимо оце, а воно, може, й не треба. Може, їх уже й зовсім чорти занесли звідціль... От і виходить на те, що, може, їм уже не до того. Якщо справді в місті та й по інших містах робітники перемогли, то вже в них думка не та, а хоч самим голови не загубити та на свої краї прошигнути. Але ми, мовляв, стут з боронами морочимось. — Були такі. Та на них гиркалі з усіх боків її навертали-таки до роботи. — Ворожили, мовляв, і так доволі — „може та може”, а воно, бач, що вийшло. Ні, вже дурних немає. — Піддай, братця! І хоч, мабуть, у кожного десь глибоко в серці тліта, як іскра в попелі, малесенька надія на те ж саме, за що лаяли отих розхляб, що от, може, поїхали та й не вернуться більш, але це не заважають їхній роботі. — Не вернуться, минеться так — що її країцю! А те, що ніч попрацюємо, виходить, дарма — не біда, ще краще, коли б дарма. І от нічого, що мороки буде розбирати потім оці загороди. Аби все гаразд — з піснями вийде народ розбирати. Але зараз не про те думати. Думай про те, що за ніч треба обгородитись, і край. Одна щоб була думка! І, справді, робили, як уже тільки могли, широ й дружно.

Опівночі, коли коваль, Юхим, з Цигулєю пішли в обхід по слободі оглянути, що вже зроблено, майже повсюди роботу вже кінчали. По всіх вулицях уже вимостили боронами всі лисини між кучугурами, а зараз тільки підправляли: десь, може, воною прилити, десь застелити соломою та легенько снігом притрусити.

Одне слово — діло зробили...

Сьогодні ввечері, тільки-но взялись до роботи вітробалтчани, дозорці, що поза парком наглядали, почули щось у парку — нібу ходу по снігу. Наказ був суворий — дивитися пильно, щоб ні сюди, ні звідціля нікого не пропустити. Зразу були й кинулись дозорці шукати, але ніч — темна гущавина, хіба знайдеш?...

До церкви підходячи, вперше за всю дорогу, Цигуля сам обізвався до Юхима:

- Да, Юхиме, стерегтись треба сьогодні, та й ще стерегтись...

Номовчали трохи. Тільки рипів сніг під ногами. Потім знов заговорив Юхим -- що от біля дзвона треба пильнін. Щоб часом не зняли вони варту: підкрастися не трудно — ніч темна. Найголовніше тепер і є дзвін, щоб вчасно народ підняті. Потім, подумавши, додав, що, мабуть, сам він за це діло візьметься -- наглядати.

Як поз церковну огорожу проходили, проти воріт спинилося сидіда й ніжно придивлятися в темряву, на церкву, в той куток обіч західного ганку, куди завжди вдень звисала вірьовка од дзвона. Ледь-ледь маячила в темряві постать і порипував сніг. Цигуля з Юхимом підійшли ближче -- Прядка Іван біля дзвона. В кожусі комір піднятий і насунута шапка на вуха.

-- Еге, браток, так ми багато не почнемо, — зауважив кохаль, --- так тобі хтось затичку в рот та й - - був Прядка і нема.

-- Ну, коли ж одубів увесь... А це ж, мабуть, уже й за північ?
-- А певно.

Затим Юхим пообіцяв Прядці змінити його зараз. Потім обійшов навколо церкви попад огорожею — чи немає дірки в ній, заглянув у вишник біля сторожки і знову замкнув коло біля картоного. Нагадав-таки ще, щоб не гавив, а зараз і зміна буде. Ще подивився пильніше в куток — висела вірьовка, навіть злегенька торкнувся рукою до неї був. Все ніби гаразд. З тим і пішли з Цигулею.

Зайшли до волості. Повно людей там в канцелярії: то-таки члени „Революційного комітету”, а то й крім них, видко, прямо з роботи, — з сокирами, з вилами, з ломами. Сиділи попід стінами навпочіпки, кутили дружно й розмовляли собі. Побачивши Цигулю, накинулися з розпитами — що нового та як де з роботою. Цигуля сказав що з роботою всюди майже покіпчили, а повного нічого не чути поки що. Все ніби гаразд.

— То, виходить, хлопці, можна й додому! — гункув хтось із гурту. Цигуля сказав, що можна додому йти, хоч воно й краще б отут уже до ранку побути. Бо ніч сьогодні непевна. Є такі знахи, що, може, цю ніч і набіжать. Треба напоготові бути. Нехай, мабуть, ті, в кого діти плачуть, ідуть додому, а всі інші ли-

шаються нехай. Підвелося кілька. — Діти їй не плачуть, може, та їсти либо чай аж шкура болить. Це ж коли той обід був.

— Тільки глядіть, братця, — посварився коваль пальцем, — все одно, спати — не спіть. Отак як є — не роздягайтесь і цо в руках оце в кожного — не випускайте з рук. Та прислухайтесь. Серця нехай не чутиме кожен, як б'ється, а щоб як у дзвін ударамо, почули всі!

Нашого дзвона почує кожен, сонного зведе, як грім. Тільки хай загуде, всі будемо. Всі, так усі! — почулись голоси. І затим дехто пішов, дехто лішився в волості...

Нічого падворі. Тихо на селі. Ніч темна й хмарна — ні зірки на небі. З лук вітер такий, піби оце вночі ще більше розібралася. І мороз — аж дихати важко. В такий мороз дві години простояти на місці — геть чисто задубиеш.

Не чекаючи до п'ятої години, Юхим кликнув Саранчука й пішли на зміну тим двом...

І знов пішов Юхим навколо церкви. Раз обійшов і вдруге — пічого такого. А за третім разом тільки-по поминув сторожку. раптом спинився і завмер. Щось піби за шум ген там за парком. Прислухався — пічого ніби, шумить вітер в тополях і у вишніку. Ну, а то, видко, вчулося, що там десь у парку. Але не рушав з місця, стояв як укопаний, чуйно наставивши вухо в той бік і затаївши дихання. І ось знову-таки шум у парку і раптом — „А-а!” — крик, і бахнув постріл.

Юхима так і кинуло до дзвіниці, але ж на першому скокові втямив, що бити в дзвін, зчинити гвалт, може, й даром — не діло це. Він підбіг до огорожі, вип'явсь на неї й через огорожу послухав. Ні, таки є щось: по всьому парку шум, загавкали собаки на Новоселівці скраю од парку й знову голосний, там же на Новоселівці, розінувся крик на пробі.

— Бий! — ревонув Юхим, пінгнувши з огорожі. — Та бий, Гордію! А, чорт!

— Од'язана вірьовка!

— Дзвони! — нетямлячи себе від гніву й одчаю, скрикнув Юхим. І тої ж миті Саранчук, видко, просто руками скочився за біло і забів у дзвін — бов-бов-бов-бов... І затопило дзвоном луніким і шум, і гвалт по селу. Тільки чути — поблизу волості один по одному і по кілька разом бахкали постріли. На вигоні

вже козаки, пролетіло кілька її повз огорожу по широкій вулиці іще мчать. Юхим сплигнув із сходів і підбіг до огорожі. Тут біля воріт за стовпом став і, звівши рушиницю, наготовився.

Мчать по вулиці чвалом без крику — заціпені, тільки коні чекають важко, — попригналися в сідлах з клинками над головами, дехто з рушицею. Ось перший тільки вискочив напроти воріт, — Юхим швидко, навіть не цілячись, випалив у нього: мимо. Мчать цілою купою — Юхим вдруге пальцув: пролетіли, але за кілька кроків звалився з коня один. — „А, падло!” — хлинув Юхим і бістро клацнув затвором — останній патрон. Знову туніт — Юхим і на цей раз теж націливсь і стрельнув знов добре, аж підилгнув кінь і став цапа, мабуть, у коня влучив. А козака на ньому не зачепило. Він тільки дужче пригнувся до гриви й, видко, побачивши Юхима, нагло скрикнув і скочки влетів конем у ворота на цвінтар. А в Юхима гвинтівка порожня. З кинесі вихватив уже був новий патрон, та ніяк швидко не зарядить, а козак уже ось. Замахнувся клинком. Юхим-таки одбив гвинтівкою перший удар — клинок дзвякнув об гвинтівку й одскочив. І вдруге думав також Юхим — закривсь гвинтівкою, але козак утамив це...

ВОЛОДИМИР СОСЮРА

1898

НЕ СУМУЙ

Не сумуй!
Ще нам сонце всміхнеться
і одіб'ється в наших очах,
по-весняному серце заб'ється, —
і забудемо злidiв ми жах.

Не сумуй!
Золотими очима
не дивися на мене в слізах...
Ми стежками підемо ясними
по залишних весною полях...

Не сумуй!
Наді мною ї тобою
зійде щастя зорею чудес, —
і проміння незнаною грою
усміхнеться нам сонце з небес.

ПЕТРО ПАНЧ

1891

СИН ТАРАЩАНСЬКОГО ПОЛКУ¹

Полк мав свою вчительку. Вона провадила навчання з червоноармійцями кожного дня. На цей раз ті, що були вільні, зібралися в школі. Учителька з крейдою стояла біля чорної дошки, а червоноармійці з рушницями, з шаблями сиділи за партами.

На першій парті поруч із кирпатим Қарпом сидів Василько. Недогризком олівця, вставленим у мідну гільзу від патрона, він списував з дошки у свій зошит приклади на множення. За кожним рухом олівця Василько водив ще й кінчиком язика.

— Айу, Васильку, йди до дошки, — сказала вчителька, — напишемо зараз диктант. — Вона розгорнула Василькову книжку — „Політграмота” — і почала читати.

Червоноармійці нахилилися над зошитами, від чого на кімнату наїжачилися з-за їх спин рушниці.

— На чому зупинились ми, товаришу Козуб?

Але бородатого Кузьми Козуба сьогодні в класі не було.

Він ішов вулицею з сідлом у руках, яке щойно полагодив лимар. Назустріч скакав запорошений вершник на сірому коні.

Коли вони зустрілися, вершник притримав коня й запитав:

— Де тут штаб?

Кузьма кивнув бородою на попівську оселю. Вершник погнав далі коня, з якого вже падало мило.

¹ Уривок з одноіменної повісті

Кузьма дивився йому вслід і сілкувався щось пригадати. Цього червоноармійця він уже десь бачив і піjak не міг згадати. Потер наморщеного лоба і раптом загукав:

— Стародуб! Живий? Чуєш, Стародуб, твій хлопець тут!

Вершник озирнувся, але не зрозумів, чого репетує бородатий, і поскакав далі.

Кузьма побіг за ним слідом, потім передумав і повернув до школи.

У школі на дощі Василько саме дописував фразу:

„Наука Маркса всемогутня, тому що вона правильна...”

В останньому слові він пропустив знак м'якшення і тепер маєав крейдою, куди його всунути. Враз до класу вскочив із сідлом Кузьма і з порога крикнув:

— Васильку, батько твій приїхав!

У Василька крейда випала з рук. Від цієї звістки він сам став схожий на крейду, потім почервонів і знову зблід.

У класі запанувала тиші. Васильковою долею цікавився весь полк, і червоноармійці від задоволення всі посміхнулися. В цей час десь близько луснув постріл, потім від вибуху здригнулася школа.

Червоноармійці насторожились і почали вслушатися. Під селом чулась перестрілка. Мабуть, там насідав ворог.

— Тривога! — сказав Карпо.

Знадвору долетів мідний звук труби. Всі скочилися із парт і кинулися на вулицю.

Разом із червоноармійцями вибіг і Василько. На вулиці була метушня — скакали вершники, бігли з гвинтівками піші й злякано позирали на небо.

У небі над селом рвалися шрапнелі, і білій димок обертався в маленькі хмарки.

Василько встиг довідатись від Кузьми, що батько їхав до штабу. Певно, з якоїсь частини привіз пакет. Василько з радості перекинув на спину Шарка, який сидів на ганку, і подався до попової оселі.

По дорозі він допитливими очима придивлявся до кожного вершника. Нарешті аж біля штабу побачив одного, що збирався сідати на сірого коня. Ще далі стояв горбатий, як верблюд, панцирник, прикритий гіллячками.

У Василька заіскрилися очі. Підкравшись павшиницьки, він зайшов ззаду, зліз на колодки, біля яких тупцювався вершник, затулив йому ручеята очі і закричав:

— Угадайте, угадайте! Не вгадаєте!

Вершник віддерг ручеята й здивовано озириувся на малого.

Василько стояв з розведеними руками й кривою посмішкою. Перед ним був зовсім незнайомий червоноармієць. Василько погадував. На очі йому навернулися сльози.

— А де ж тато?

— Он там петлюрівці насідають, мабуть, і тато твій туди поскакав.

Відчуваючи, що батько може від'їхати, не побачивши його, Василько кинувся до штабу. У штабі залишилися тільки чергові телефоністи. Вони не знали, де подівся його батько. Може, шукає командира полку. А командир поскакав на позицію.

Василько чув, що бій клекотів зовсім близько за селом. Він побіг просто на постріли. Край села в рівчаку строчив кулемет. На цього йшов густій цеп ворога. Фланги цепу вже підходили до рівчака.

Василько розгублено бігав очицями довкола, придивлявся до червоноармійців. Ні командира, ні його батька між ними не було. Іого помітили кулеметники. У них уже кіпчалася остання кулеметна стрічка. Треба було піднести патронів, інакше ворог може вдертися в село.

Почувши це, Василько облишив шукати батька і побіг назад по патронні. Він бігав так прудко, що вже за десять хвилин повертається з набитими стрічками назад.

Кулемет чомусь мовчав. Василько хоч і засапався, але побіг іще дужче і здаля гукиув:

— Ось несу патрони!

З рівчака вистрибнули назустріч уже не червоноармійці, а петлюрівці, у шапках з китицями позаду.

— Патрони й нам пригодяться, — зареготали вони. — Даїть їх сюди, хлопче.

Василько від несподіванки упустив коробку з стрічками і злякано скрикнув. Він оставів тільки на мить. Петлюрівці не зробили до цього її кроку, як він кинувся вже тікати в кущі.

Позаду заклацали затворами й зауллююкали, як на зайця.

За кущами була галівина, і він знову побачив петлюрівців, які зайшли з флангу. Червоної одійшли в село, а він бігав під кулями з одного і з другого боку.

Василько повернув назад у кущі. Тепер уже ворог був і попереду й позаду. Діватися було нікуди, і він подерся на товсту группу. Шарко залишився під деревом і вилів хвостом, задравши дотори голову.

Підбігли петлюрівці, оглянувшись довкола її побігли далі. Але задній помітив Шарка й собі заглянув на группу. Василько прилип до кори, навіть заплющив очі.

— Ану злазь, хлопче, — і козак навів на нього гвинтівку. Інші теж верпулись і задрали голови.

Василько хотів подертиш ще вище, але сучок обломився під ним, і він звалився козакові просто на голову. Козак з переліку закричав на все горло. Василько каблуком влучив йому в самий ніс, а кора запорошила очі.

Інші козаки порснули від нього, як від бомби.

Василько схопився, щоб тікати, але так занікутильгав на ногу, що його тут же нагнали козаки. Розлючений козак з розпухлим носом замахнувся вже прикладом, але другий придеряв його за лікоть.

— Ще встигнемо прикінчити, а такий нам більше за дорostenіх розповість. Ведіть до пана сотника. Там ще одного впіймали.

Василька поштовхнули в плечі. Шарко біг нáзирі.

Бій все ще клекотів на околиці села.

Шлях, яким козак вів Василька й Карпа, що теж упіймався, і підігав на горбок. З нього видно було попереду село, зайняте петлюрівцями, позаду село, під яким усе ще йшов бій. Козак оглянувся, і його піби щось укусило. Він аж скривився.

Василько тоді й собі непомітно оглянувся. Хоч слізози й застилали йому очі, але він ясно побачив, що петлюрівці, як комашня розбігаються від села, а шляхом щось суне, схоже на трупу.

Козак почав частіше оглядатися і прискорив кроки. Те, що здавалося трупою, було на колесах і стріляло на всі боки. Петлюрівці розбігалися від нього по полю, як руді миші.

Василько вже зрозумів, що шляхом котить панцирник, і зашкутильгав ще більше на забиту ногу, а Карпові враз заману-

лося попроситись надвір. Козак захвилювався, його вже почали сбганяти верхівці і дехто з піших. Він почав лаятись і штовхати своїх полонених. Але панцирник уже був за плечима. Козак помітив збоку коні і погнав туди полонених.

Над їх головами засвистіли кулі. Козак забіг за крайній полукипок і, як страус, заховав голову в спони. Карпо й Василько не ховали голів, а тільки присіли за полукипком і переморгнулися: перед очима лежала козакова гвинтівка.

Панцирник майже проти кін попав у калюжу й забуксовував. Він не переставав стріляти на всі боки, але з місця не рухався. Петлюрівці, що поховалися по борознах, лежали там, як припиніті до землі кулями. Вони не наважувалися навіть поворухнутись.

Карпо нахилився до Василькового вуха і щось шепнув. Василько скинув із себе гімнасторку, після чого став схожий на пастушка, потім виліз на другий бік полукипка, стяг потихеньку спін і поповз із ним до панцирника.

Один козак наемілився підвести голову. Побачив, що пастушок тягне до панцирника спін, і закричав:

— Підпали їх, краснопузих!

Біля цього қулі збили порох. Він злякано припав до землі і вже більш не підводив голови.

Василько підміз до панцирника, що й досі катається взад, вперед, але не міг вилізти з баюри. Василько підсунув під колеса вісеваний спін. Потім, не підводячись, затарабанив у дверцята.

— Відчиніть!

Мотор притих.

— Це я, Василько!

Дверцята трошки відхилилися, і зсередини висунулося дуло револьвера.

— Я спін підклав, тепер не буксуватиме, — сказав Василько до револьвера.

Рука з револьвером потягла його в панцирник.

— І Карпа візьміть. Він за полукипком. — Звідти почувся короткий крик, потім з-за полукипка виповз із гвинтівкою в руках Карпо. З панцирника обстріляли полукипок, але там уже ніхто не ворушився.

Доки панцирник вовтузився в баюрі, ворожий обоз об'їхав

його далеко стерися, знову виїхав нопереду на шлях і тепер утікав у ближче село. Коли за дверцятами заховався їй Карпо, панцирник зірвався з місця й подався наганяти обоз.

Підводи кипулися врозтіч, але панцирник раптом голосно вибухнув газом із труби і чомусь став, оповитий димом і курявою.

Козаки, що причайлися по борознах, почали підводити голови.

Вітер розіграв дим і порох, і воїни побачили, що панцирник стоїть із зачиненими люками й зовсім заглух. Більш сміливі приклади до іллечей гвинтівки, і кілька куль розплескалоось об стальні його стінки.

Із панцирника не відповідали; тоді козаки поповзли до панцирника, хоч усе ще з опаскою.

— Ну, конешно, зіпсувався, — сказав один козак, підійшов до панцирника і постукав прикладом.

— Вилазьте: капут ужє вам!

А слідом за ним гукнуло вже кілька голосів разом:

— Здавайтесь!

Із панцирника почувся голос, як із глибокого колодязя:

— Щоб ви нас перестріляли? Не вилізмо!

До панцирника збігалося все більше решток розбитого загону. Від села теж бігли якісь люди.

— Стріляти ніхто не буде вас, — відказав один козак з довгими вусами і павів наган на дверцята.

Із панцирника знову почулось:

— Нехай ваші командири прийдуть, тоді й здамося
Довговусий козак відкопилив губу.

— Я сам начальник. Кого вам ще треба. Може, Петлюру захотіли? Вилазьте!

З панцирника перестали обзвинатися.

Довговусий козак почухав потиличко.

— Я бунчужний, чуєте, фельдфебель по-вашому, як кажу, так і буде.

Але їй на це ніхто не відповів. Бунчужний скочив на коня й поїхав до села, щоб доповісти самому сотникові...

Бунчужний вступив до хати і весело вигукнув:

— Трофею захопили: Панцирник!

— Ага, таки впіймався, — сказав петлюрівський офіцер. — Де він?

— На шляху стойть.

— Чого ж ви не приволокли його?

— Та кляті більшовики вимагають, щоб ви до них з'явилися...

Петлюрівський офіцер виструнився, дзенъкнув шпорами, але не поспішав бігти.

— Краще нехай отаман Лихо піде. І одного їм вистачить.

Отаман Лихо розгладив вуса.

— Перелякалися? А я не боюся, хоч і самого чорта. Нехай бунчужний грузовиком притягне в село, а ми їх тут на соломі піджаримо. Я нікого не боюся.

З такої вигадки всі були задоволені, і бунчужний на грузовику погнав назад.

Петлюрівські козаки, щоб не гаяти часу, заходилися зшкрябати із стінок панцирника червону зірку. Деякі вилізли на саму маківку, щоб хоч у шпарку зазирнути на більшовиків.

Нарешті з села приїхав грузовик. Вусатий бунчужний виліз із кабінки, збирав на потилицю шапку і знову павів на дверцята револьвер.

— Ну-с, милості просимо, вилазьте, панове, — проговорив він з пищиком у голосі, як балакав сотник. — Тут є, котрі інтересуються послухати комунізму.

Але з панцирника і на цей раз відповіли:

— Не вилізмо. Нехай командири ваші прийдуть.

Бунчужний залупав очима.

— А я вам що, хіба не командир?

— Ти шкура барабаша! — почувся у відповідь дитячий голос.

Довкола приснули зо сміху. Бунчужний стояв з одкритим ротом, ніби його хто стукнув по голові.

— Це він про кого?

— Про тебе! — відказав той самий голос.

Бунчужний забігав довкола панцирника, але жодної шпарки для дула револьвера не знайшов.

— Чіпляй їх до грузовика! Ми їх зараз піджаримо.

Шофер сточив грузовик до панцирника, налигав його за гачок вірьовкою і потяг, як вола, назад по шляху.

Частина козаків влізла на грузовик, інші бігли слідом за панцирником. Над селом уже здіймався величезний стовп жовтого диму, і козаки голосно вгадували, як червоні будуть проситися.

— Бо вогнище, кажуть, на весь вигін розіклали.

— Куди не поткнуться, а воно пече. Ото сміху буде!

У цей час крізь гутірку почулось хлонання другого мотора, але на це ніхто не звернув уваги.

Не звернули уваги навіть тоді, коли козаки, що набилися в грузовик, несподівано попадали всі наперед.

Шофер відчув тільки, що його машину щось смикуло за хвіст, аж підстрибнули передні колеса. Він переключив швидкість, але машину знову потягло назад.

Козаки в грузовику знову попадали наперед.

Шофер здивовано визирнув з кабінки і скам'янів.

На панцирнику рантом розчинилися всі вікона, і з них на всі боки посипалася пострілі.

Кулемет сердито плювався просто в натовп козаків, що бігли слідом. Козаки осіли на землю. Дехто так і застався, а дехто знову порачував або побіг у поле.

Шофер вистрибнув з кабінки і понід стінкою грузовика кинувся до тяги, щоб відченитися, але з панцирника враз заверенців дитячий голос:

— Грузовик тепер наш, не займаїте!

Шофер усе-таки простяг руку до тяги. Тоді почувся інший голос:

— Ти ж чого дражнин малого?

Шофер злякано оглянувся. Просто йому в голову дивилося чорне дуло кулемета. Він позадкував до кабінки й винувато проговорив:

— Хіба мені що? Хотів, щоб вам легше було.

У кабінці на педалях лежав очманілій з переляку бунчужиній. Коли шофер знову взявся за руль, бунчужиній прохрипів до нього:

— Пусти їх, нехай собі йдуть.

— Не хочу, — відповів роздратований шофер. — Пан бунчужиній

жний інтересувався послухати комунізму, так вони тепер прочитають тобі лекцію, — і він вимкнув свій мотор.

Грузовик із козаками в кузові і з бунчужним у кабіні тегер слухняно позадкував за панцирником.

Один козак, щоб заховатися від кулем, біг понід самою стінкою панцирника і все цітився устромити гвинтівку в колесо.

У панцирнику було повно диму від пострілів. Біля кожного віконця стояв червоноармієць із гвинтівкою чи кулеметом і посилив кулі навзгодін козакам, що розбігалися по стерні. Один тільки Василько не мав що робити. Він прикладав око до кожної шпарки. Його цікавило, де подівся Шарко, якого він покинув біля кін.

Шарка піде не було видно, може, тому, що шпарки були надто вузенькі. Червоноармійці не переставали стріляти й не звертали на цього уваги. Василько потихеньку відсунув засувець на бокових дверцятах, трошки прочинив їх і гукнув:

— Шарко! Шарко!

Козак, що біг понід стінкою, саме нагнувся, щоб устромити гвинтівку в колесо. Панцирник пішов хутчіше, і двері стукинули козака ззаду.

Василько, коли побачив замість Шарка чийсь зад, з переляку хряпнув дверцятами і причинив козакові штани.

Козак засмикався, але не міг відірватися. Він пробіг ще трохи, спіткнувся й завис. Козак зарепетував так, що його почути й червоноармійці і здивовано переглянулись. Василько винувато кіпав очицями.

— То він сам зачепився.

Другий козак, який хотів хоч у шпарку побачити більшовиків, і досі сидів ошелешений на самій маківці, як муха на гуглі.

Решта розбитого загону щосили тікала в поле. Далеко позаду панцирника, обминаючи козаків, біг Шарко.

ОЛЕКСАНДР ДОВЖЕНКО

1894—1956

ДОРЕВОЛЮЦІЙНІ СПОГАДИ¹

Якось одного разу, загубившись у Борзні на ярмарку, де батько продавав дъоготь, Пірат щез. Пожаліли ми його та на тому й скінчилось. Аж ось в неділю, тижнів через п'ять, якраз

¹ Уривок з Зачарованої Десни

тісля обіду, коли ми сиділи всі коло хати, лузяючи насіння, дивимося, — біжить Пірат, зморений, худючий. Уздрівши здалека весь наш рід і хату, він упав додолу і повз до нас кроків, може, сто на животі, перекидаючись на спину і голосно плачуши від повноти щастя, мов блудний син у святому письмі.

— Це я, ваш Пірат, впізнаєте? — гавкав він крізь сліози.
— О, який я щастливий! Як тяжко було мені без вас!... Повірите, трохи не здох від смутку, трохи не сказився, іш-богу.

Він так зворушлив нас слізами, що навіть батько, який непанідів одвертість почуттів, і той мало не сплакнув. Отаке буває на світі! Простий собака, а так збентежить чоловіка. Мати пла-кала ревно, приказувала з невимовною усмішкою: „Га, бодай ти здох! Ну ви подумайте, собака, а такий жалісний і таке винтворяє. Ач, як повзає. Тъху, де ти в нечистого взявся?”.

Нічого казати, розумний був, добрий пес. Він користавсь у нас всіма благами собачого життя не тільки за те, що був вірним сторожем і дозорцем. Він був пес-трудяка. Він любив допомагати в господарстві, виконуючи з власної ініціативи всяку роботу: носив з городу огірки в зубах і складав у саду в одну купку, випивав зайві курячі яйця. У нього підростав уже син, теж Пірат, ще молодий, веселий, спритний собачка. Він веселив своєю артистичною натурою цілий куток. Він любив гру. Він, так би мовити, був собачим артистом. Грав з телям, з поросятами, курами, грав з голубами й гусьми нашими й чужими. Часом удвох із своїм батьком, віддавшися високому собачому інтуїцію, вони догравались до такого, що гра закінчувалась халіцтвом чи смертю їх партнерів, і тоді обидва артисти або тікали, куди видно, або прудко ховалися в тютюн, щоб пересидіти гострий період свого шельмування, поки люди не позбирають пір'я і не поїдять засмажену жертву мистецтва. Мати запевняла, що коли ми йшли отак у саду курку, обидва Пірати дивились на нас з тютюну і по-собачому сміялися з нас.

— Га, бодай ви подохли! — grimne було раптом дід страшеним голосом, кидаючи в артистів кісткою. Ошельмовані винуваті митці кидались мовчки павтъюки, ламаючи тютюн, бодай ім добра не було.

Отож лізе таке в голову. Не спогади, а казна-що. Може, перейти до коней?

Да, так от коні...

Здавалось мені, що коні її корови щось знають, якусь пе-добру таємницю, тільки нікому не скажуть. Я почував їх полу-нену темну душу і вірив у віщування через них, особливо вночі, коли все жило по-іншому. Коні водилися в нас різні, бо батько часто їх міняв на ярмарку. Були часом хитрі й недобрі коні. Були перелякані, закляті, стурбовані або заворожені павіки грі-шиники конячі. Але всі вони були окремі від нас, пригноблені, засуджені безповоротно і павіки. І це було видно по заході сон-ця, коли довго дивитися зблизька у велике темносизе кін-ське око.

Один кінь у нас звався Мурай, другий Тягнибіда. Обидва вони були вже немолоді, сухорялі, некрасиві коні. Вже не при-гадую, та, може, і ніхто не знав гаразд, яка була в їх масть. Короста з них аж сипалася скрізь, і вже вони чухались об що тільки можна. І куди тільки не глянеш у дворі, скрізь на всіх кілках, ущулах виднілися сліди їх чухання, нещаче весь двір був у корості. Тому, очевидно, ні в житті ще, ні в письменстві не існувало хлопчика, що так би мріяв про кінську красу, як я, і так би соромився повторності.

Мурай був коняка вже вельми старий і невеселий. Тягнибі-да хоч і молодший, був розумніший і добріший за Мурая, проте підірваний на ноги, і тому, коли він пасся часом у болоті, но-ги в нього заклякали і він падав між куп'ям у багно і мусив там лежати до ранку, бо коні ж не просять допомоги. А вже ранком, прокинувшись під сіряками її світками, ми витягали його з болота на сухе за хвіст, як іхтіозавра. Він дозволяв це ро-біти і дивився на нас, малих, з подякою і, як нам здавалося, з любов'ю. І я любив його за пещасливу долю і за розум. Він був розумний і добрій коняка, тільки ну абсолютно аж ні най-меншої краплиночки чогось там геройчного чи мальовинчого, чи того, що в піснях і колядках про коней співають, і не питайте, — не було її патяку. Ох, яких ми мали некрасивих коней. Зга-даю, і досі жаль і сором, хоч і пройшло вже півстоліття. Трудно жилось їм у нас. Роботи багато, харч поганий, зброя стерта, ніякої пошани. Люто часом кричав на них батько, і кляв, і бив їх раз у раз по чім попало, важко дихаючи і полотніючи од гніву.

Якось одного разу, над Десною підслухав я вночі, на сіні лежачи і дивлячись на зорі, як після dennioї важкої праці коні розмовляли між собою, насучинь. Розмова йшла про нас, якраз про батька.

— І чого він такий лихий, ти не знаєш?

— Не знаю. Я ледве стою на ногах, отак натягався.

— А я цю знаю? Теж пічого. Знаю хомут, голоблі і пугу. І ще хіба його лайку.

— Знаю і я його лайку. Наслухавсь доволі. Так чомуусь сумно і недобре мені.

— Сумно й мені. Колись я бігав понад хмарами... — Тягнибіда розігнув шию і подивився за Десну.

— Були і в мене крила, та нема. Ні крил у мене вже, ні краси, тільки вавки на спині. Хоч би сіделку зробив порядчу, сіделки немає. І так душа пригноблена його недобротою, а він, не знаю, як тебе, повіриш, — нема тієї дині, щоб не бив. А толк який: валюся з піг.

— Це правда. Тільки не нас він б'є.

— Балакай! Не нас! Болить же нам?

— Конику, він б'є недолю свою. Худі ми, коростяви, і сили в нас мало, от що. А натура в цього старовинна, геройська, хіба йому таких треба, як ми? Учора, коли загруз я з возом у калюжі, і він трошив мене пужальном і носками, і кричав, розязавши рота, як лев, помітив я в його очах страждання, та таке налке, бездонно глибочене, — куди гам наше! І я подумав: і тобі болить, проклятий, бідний чоловіче.

— Тихо. Пасімося мовчки. Ось його хлопець зоріє, — скав Мурай, помітивши мене під копицею.

Від того часу я ні разу не вдарив коня.

МАКСИМ РИЛЬСЬКИЙ

1895

ЛЕНИН

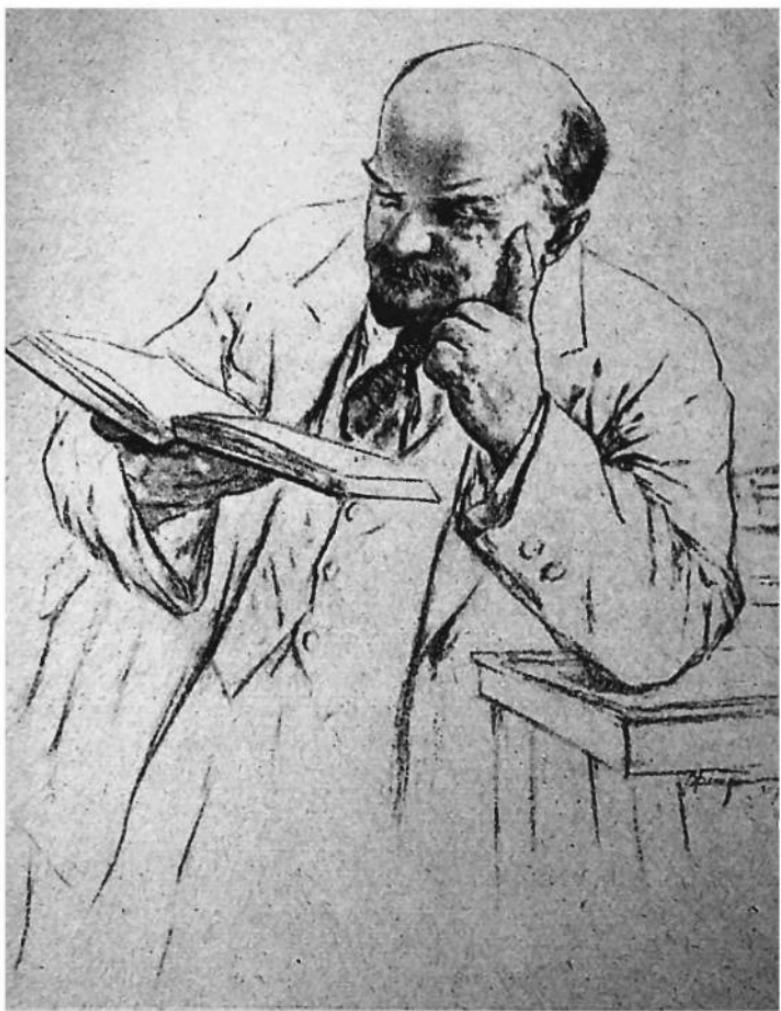
З жестом суворим і простим,
З усміхом мудро-ласкавим,
Гордим, небаченим зростом
Зріс він над світом іржавим.

Так, він титан, бо „титанів”
Скинув з золочених тронів;
Глянув, дихнув — і розтанув
Лід їх застиглих законів.

Так, він титан, бо на крові
Бою двох сил непримириних
Склав підмурівок будові
Подвигів творчих незмірних.

Звідки ж набрався він сили?
Звідки той порив червоний?
Мозок його запліднили
Рук мозолястих мільйони.

Всім злодарям він і гнаним
Кинув потужне: боріться!
Тим же й горить, як зоря, нам
Жест огняної правиці.

АДАМ МІЦКЕВИЧ

КОНЦЕРТ ЯНКЕЛЯ¹

Два учні молоді
Перед музикою навколошки тоді
Цимбални строїти взялися та ладиати.
Він, очі змруживши, поважний, бородатий,
Угору палички підніс, немов застиг, —
І несподівано діткнувся струн дзвінких.

Спочатку тактом він ударив тріумфальним,
А далі мов дощем розсипався навальним,
Грізою бурею заграв, зарокотав...
Лж раптом палички старий митець підняв,
Бо не музика то, то ще були лиш проби.
Гра знову. Тихий дзвін, мов дальний звук жалоби.
Як муха по струні легеньким б'є крильцем
І з гордим, осяніним піднесеним лицем,
Натхненням сповнений, обіруч він ударив...
І чують слухачі, як сила дивних чарів
Весь військовий оркестр з цимбалів викликана.
У бубни мідні тиуть, засурмили війська, --
І Мая Третього б'є полонез гарячий
В повітря стишене. Молодших истерпляче
У танець кинутись музика порива,
А в старших пам'яті далеке ожива:
Той час, коли сенат ознаймував народу
У згоді з королем даровану свободу,
Коли, трактуючи своєго короля,
Гукали: „Польська хай повік цвіте земля,
Нехай живе король, нехай живуть всі стани!”
І в танці хвилями кипіли громадяни.
Дедалі радіспіш напружується звук. —
І нагло ніби свист розлючених гадюк,
Чи по тонкому склі заліза скрип разочиній,
Акорд прорізався фальшивий, пестерпучий.

¹ Уривок з поеми *Пан Тадеуш*

Усі здивовані — чи не змілив артист?
А він повторює той самий злісний свист,
Він зрадиницьку струну умисне знов торкає.
Що має значити? Аж раптом: „Знаю, знаю! —
Гервазій вигукинув і затулив лице, —
Я пізнаю цей звук. Облуда, зрада це.
Це Тарговиця, так!”. І тут, немов зумисне,
І з брязком лопнула струна та лиховісна.
А майстер знову ритм і тони відміня:
Стогнання, вигуки, атака, штурм, борня,
І зойки матерів, і ревній плач дитячий...
Усяке, слухавши, само по тиху плаче.
Так майстер, граючи, віддати догадав
Ті вікопомні дні, коли пожар палав,
Коли лилася кров на давніх мурах Праги,
І в морі розпачу потонув крик одяги.
Всі раді, що митець музику горя й сліз
Нарешті заглушив, мов до землі притисе,
На струни кладучи міцні свої долоні.

Хвилина — і в новім іде музика тоні
Легеньким бренькотом, неначе кілька мух
В повітрі підняли танечний, ніжний рух,
На волю вирвавшись із сітки-павутини.
Росте гармонія, зміцяється і плисе, —
І раптом піснею прорвалася вона
Про вояка того, що дальня чужини
Його з могилою у полі обвінчала,
Що мурава його китайкою вкривала,
Що коник копитом для цього землю рив...
Жовціри слухають сумний, знайомий спів
І згадують часи великої тривоги,
Як довелося їм іти в чужі дороги,
Снігами, пісками гарячими блукати,
На вітрі, холоді диювати і почувати,
В недружиньому краю хворіть, голодувати...
Там пісні рідної їх тішив звук крилатий,
Серцям зневіреним про віру кажучи.

Музика, ще жалю та сліз лодаючи,
Тугими струнами нараз перебігає
І тони стишую. У небеса безкраї
Натхненіо дивлячись, знов піби він застиг, --
І несподівано по струнах голосних
Обіруч б'є митець, і звуки тріумфальні
Дзвенячтвя, як бойові, звінтяжні труби дальші,
Усім визволиницький віщаючи похід:
„Хай Польський край живе і квітне много літ!
Домбровський, батьку наш, вертайся до отчизни!” —
То марш Домбровського розкочується грізний,
Що легіони нам побідні принесли...
Усі підхоплюють, співа старий, малий,
І сотні голосів лупають, наче дзвони...
Музика зупинивсь, останні відгомони
Уважко слухає, немовби сам собі
Дивує. Поглядом блискучим по юрбі
Перебігає він. Упав шличок на плечі,
Л щоки аж горять, испаче молодечі,
І срібним віялом сіяє борода.
„О батьку! Наш народ Месії дожида,
Як ми тебе в Литві невільній дожидали, —
Він до Домбровського промовив генерала. —
Ти волю нам вернув, ти нам вернув життя”.
І Янкель з радості заплакав, як дитя.

ОЛЕКСАНДР ГАВРИЛЮК

1911—1941

Народився Олександр Гаврилюк в селі Заболотті на Підляшші. З шіснадцяти років він розпочав свою політичну діяльність, спрямовану супроти несправедливого тодішнього суспільного ладу.

Згодом Олександр Гаврилюк став членом Комуністичної партії, за що був переслідуваній і в'язнений у Картузькій Березі, де каралося чимало й польських поступових діячів.

По приєднанні західних українських земель до України, Оле-

сандр Гаврилюк переїхав до Львова, де віддався літературній та громадській праці.

Загинув письменник першого дня війни під час нападу Німеччини на Радянський Союз. Сталося це від бомби на вулиці Львова.

Революційне життя Олександра Гаврилюка дало зміст його творам.

ОЛЕКСАНДР ГАВРИЛЮК

БЕРЕЗА¹

Хривки

Молодий поет подорожує.

Міцний ланцюг твердо обхоплює руки. Обіч, на лавці сидить поліцай з гвинтівкою на колінах. Вікна вагона затягнуті суцільною пеленою білого інсю. Надворі лютий мороз.

Це не першина йому їхати скованим. Вперше, — коли це було інперше? Ага, — весна тоді була в природі — перший травень, і весна молодеча була в його житті, коли поліція вивозила його на підводі з села, молодого сільського парубчака. Мати доганяла фіру — несла клунок з їжею, у воротях плакали якісь дівчата... Міцне і суворе було враження, гостре нове почуття втраченої свободи.

А потім? Потім було багато разів. Пройшовши сувору школу в'язниць, конспірації, підпілля, він починає одночасно виростати як письменник. Але замість стати професіоналом-літератором, став професіоналом-революціонером серед поневірюваних, гноблених і гнівних робітничих мас. Тому він знову їде скований.

І хоч він тепер більше гартований, як колись, та в ньому на цей раз вперто піднімається страх. Бо його не везуть до в'язниці. Йому вручили біленький папірець, холодний, бюрократичний папірець-наказ „відокремити“ його як „загрозливого для пуб-

¹ Береза Картузька — концентраційний табір, де знущалися з революціонерів.

лічного спокою" у Березі Картузькій. На цей раз його не катували в поліції й не мучили допитами. З ним були навіть ввічливі. Але і вони і він знали: таємна Береза надолужить за все.

Поїзд іде. Арештований знає: його везуть не ув'язнити, не покарати, не ізолятувати від світу. Його везуть не попросту вбити. Ні. Його везуть зламати. Йому створять такі обставини, де його революційний гарт, його гідність, відданість, вірність повинні скрупнитись, як грудка в жорнах, розпастися, як стружка у вогні. На це створена Береза.

Поїзд мчить. Пробігають назви поліських станцій: Жабінка, Тевлі, Кобринь. Крізь замерзлі вікна нічого не видно. Та що побачиш на Полісі?

Нарешті ось вона — Береза: маленька станція серед снігових полів. Кілька пригноблених, обдертих візників.

Ага, виявляється, що від станції треба проїхати ще півсоті кілометрів.

На морозі й вітрі кайдани відразу починають пекти, як во-гонь. Поліцай бачить, що руки арештованого відразу примерзають, але не розковує їх. Сани мчать. Вітер ріже обличчя. Вуха мерзнуть і ніяк їх заслонити руками. Візник мовчить і не оглядається. Мабуть, він щоденно возить таких подорожніх, і від цього життя йому — каторга.

Очі шукають страшної мети. Пусте зимове поле. Ось вдалині зліва якісь шестикутні вежі, кам'яна стіна. „Ні, — каже візник, не оглядаючись, — це руїни монастиря ордену „Картузів”, — через те і Береза Картузька. Це он там!”

Серед рівного поля виростають два величезні попурі, триповерхові, червоні будинки. Тут, на пустці, вони вражають своїми розмірами. Вони гйтять і місцевість, і душу. Будинки обнесені високим парканом, але загорожа видається низенька в порівнянні з їх величезними червоними стінами. У тих стінах довжелезні ряди вікон, — які ж одностайно довжелезні ряди вікон!

Все це письменник справно й чітко відмічає у пам'яті.

По шосе, вздовж паркаца, їм назустріч котиться важкий, павантажений фургон. Без коней: тягнуть люди, — люди в сірих арештантських халатах, блазенських шапочках. На плечах пришиті величезні номери, написані чорною тушшю.

З пекучою цікавістю дивиться на них письменник, намагаючись з їх облич прочитати таємницю Берези. Що на цих обличчях? Одчай? Закам'япіла незламиштість? Жах? Спокій? Як на них відбилась сутність Берези, которую вони збагнули до диа? Ні, ці обличчя непрозорі, мертві для всіх почувань обличчя. Дерев'яні маски. Ніхто навіть не глянув на нього, хоч — без сумніву — всі його помітили. У мертвій мовчанці віз покотився далі, в супроводі одягненого в довгий кожух поліцейського.

Важка дерев'яна брама. В будці поліцай у кожусі. Сапи спинились. Під'їжджають нові сапи: видно, тим самим поїздом приїхали й інші товариші недолі.

З хвіртки виходить кілька поліцейських; навіть приїжджий ескорт боязко зіщуплюється перед ними: березькі поліцай — це здоровенні драбути з справді звірячим обличчям. Огидні усмішки на губах, в руках гумові палиці, хижакицькі й одночасно ласі погляди обмацуєть обличчя арештованих, немовби завчасу смакуючи якусь приемність. Є в цьому щось жахаюче. Тому й щуляться тривожно приїжджі поліцейські, хоч кожний з них у себе вдома на „постерунку” напевно щоденно лупцює різних „громадян”, яким трапилось зачепитися за „закон”. Але приїжджі поліцай почувають, що ціла їх домашня робота — це кустарництво в порівнянні з фабрикою катувань, організованою в цих стінах.

Поліцай-господарі легковажно й згірдливо, як у школярів, щось литають у приїжджих колег.

Відкривається брама Берези, щоб проковтнути жертви...

16 вересня донеслись до нас відгомони далеких вибухів. Мабуть, від Бреста. Чи там ідути бої? Чи це можливо?

Я докладно рахував дні. Здається, 15-го привели до Берези 17 німців-полонепіх. Між ними були поранені. Залишили їх на полі; поліцай бігли дивитись на них, як на дивовижу. Не били їх, не знущались. Радше дивились на німців з боязким зацікавленням, навіть з покірливістю.

Одного вечора, після команди „спати”, в таборі зчинився рух. Хтось бігав по коридору, грюкав дверима, а потім чути було скрипіння коліс багатьох важких возів. Що б це могло бути?

Може, якийсь військовий відділ приїхав забирати харчі з складів Берези? Так. Це можливе.

Потім зразу жахлива, мертвєцька тиша. В коридорі ані чи-чирк... немов поліцай залишили Березу...

Така гадка з'явилася у всіх. Всі наслухували, притаївши дихання...

Дехто в пітьмі взувався. Нервово слабші лазили по підлозі, скрикували. Але люди зрівноважені, готові з гартом захищати своє життя і вмерти з гартом, не піддавалися легкодушній надії. Хтось у темряві спокійно і переконливо промовив:

— Товариші — цебто папи! Не хвилюйтесь. Це може бути підступ, щоб спровокувати, пібто бунт, і засипати нас з кулеметів. Мені, як і вам, дуже хочеться на волю. Але коли будь-який ідіот буде зчиняти тут галас ні з цього, ні з того, тоді вже я сам з ним порахуюся.

В залі знов стало тихо. Всі чекали пояснення загадки.

Так минуло три години. І саме тоді, коли уже всіх огорнула надія певної волі, раптом в коридорі знов загрюкали дверима, голосно й швидко затупотіли чоботи. Значить, все як і було.

Проте сподівання залишились. Всяке може бути. Допустимо, задумают розстріляти: треба сумлінно зробити все для забезпечення життя. Спокійно, з гартом до кінця.

Ранок, як завжди. Як і щодня, гонять людей до відхідників, як і щодня поліцай кружила з палицею і б'є людей навманий. День зовсім нормальний, навіть з „муштрою”. Вартові перешіптується, морди їх невеселі. Але ж так було від самого початку війни. І вечір був такий „нормальний”, що ми навіть пороззувалися на піч.

Я спокійно заснув і, здається, довго спав. Раптом вранці розбудив мене голосний шум в залі. Всі були схвильовані, деякі вихиллялися поза вікно, про щось серйозно шептали, а потім поверталися до нас і, ридаючи, гукали голосно:

— Воля!...

— Ох, товариші!...

— Адже за вікном!...

— Воля! Там люди!

Але ці оклики були такі безладні, рухи такі гарячкові, що я та багато інших назвали це виявом масового психозу.

Через деякий час в темряві знов оклики:

- Шо це? Хліб?
- Кидають!
- Кидають для нас хліб!
- Де? Де?
- - Дай мені! Дай мені!

Під нарами, біля вікна --- метушня. Мабуть, дітили між собою хліб, який невідомо звідки тут узявся. Але і ця метушня здавалася маячінням людей, копаючих від голоду.

Більшість поміж нас, хоч у сильному знервуванні, зберегла спокій. Момент був аж падто вирішальний, щоб не підходити до цього винятково серйозно. Всі були одягнені і готові привітати... волю...

Хтось знов голосно і рішуче закликав зберігати дисципліну і чекати ранку.

Але до ранку ніч чекали. Безладно, поодинці люди виходили на коридор.

Двері, як виявилося були вже відчинені. В'язні бігали від зату до залу, гукали, розшукували знайомих. Потім обережно виходили на подвір'я. Так, уже її сліду не було від поліцай. Значить --- впала Береза, впала, завалилася шляхетська Польща.

Серед багатотисячної громади березняків знайшлися вже сторонні люди — місцеві селяни й робітники з містечка. Я швидко підходжу до групи цих людей. Стара, сива білоруська селянка з довгою закривленою палицею каже до мене:

— Ох, і патерпінся ви, дітоньки. Ми здалеку бачили ваші страждання. Годі було дивитися. Ну, хлопці, ходіть, може хочете їсти, може вам що потрібне?

Я взяв бабусю за руку:

— Скажіть, скажіть мені про те найважливіше...

Очі в бабусі раптом загорінся, вона випросталась і з якоюсь любовною гордістю сказала:

— Червона Армія вже зайняла Барановичі. Ми чули по радіо.

Як завжди, коли народні маси залишені самі на себе, зразу виявилися намагання павести порядок. Група товаришів організувала видання „депозиту”: була це важка робота — видати з складу коло 9 тисяч чемоданів та мішків. Видавали крізь три

вікна першого поверху, вигукували прізвища, власник ставав під вікнами і чемодан летів униз.

Інші товариши видавали крізь вікно хліб. Зварили павіть обід з несоленої картоплі. Всіх організували у групи:

— Білосток — сюди!

— Волинці — ставайте!

— Львів — разом!

І так ми вийшли з Берези.

ВОЛОДИМИР СОСЮРА

1898

МОЯ УКРАЇНА

У невтомнім труді, як у грізних боях,
Нас веде твоя доля орлиця,
Україно моя, срібний спів солов'я,
Шум заводів, моя Україна!

Бути такою тобі, як у мрії, у спі,
Що ми бачим щодня, щогодини,
Україно моя, Дніпрельстана огні,
Хвилі жита, Моя Україна.

Ти, як пісня пісень, у путі до мети,
Мов кохана, що в серці єдина,
Україно моя, обеліски, мости,
Світлі арки, моя Україна!

Твоя слава летить і за гори й моря,
Круг землі, наче райдуга ліне,
У радянській сім'ї, як між зір, ти зоря,
Україна моя, Україна!

СТЕПАН ВАСИЛЬЧЕНКО

1879—1932

ЧАРІВНА КНИЖКА

Дечого багато забулося з того часу, а про те, як уперше за-
вітав у нашу хату отої селиюк, що його намальовано в кожусі
та в шапці, про те пам'ятаю й тепер.

Вечір. Зайшло якесь свято. Батько за столом читають з книж-
ки „житіє”. Обік їх, склавши руки на грудях, сидять на лавці
за день паморені мати. Не слухають — своє щось думають.
Тихо-тихо хлюпоще водою коло печі сестра — косу мне. А нас
трое малих хлопців — на печі, — поринули в казки, аж вуха
горять.

... Гудуть по хаті нудьгою дрімотні з святого письма слова,
а на печі казки, аж шумлять:

Бур-ку-ку, сестро моя,
Бур-ку-ку-ку — вийди сюда,
Бур-ку-ку-ку — щось тобі дам,
Бур-ку-ку-ку — па, заховай.

Коли це — рин двері — озивається в хату щось чуже. Ми —
голови на комина, придивляємось:

Сива шапка набакир, киряя на опашку, в одній руці сукуват-
тій ціпок, в другій — в синіх палітурках книжка. Струшує з се-
бе мряку. Неясно горіло в нашій хаті світло — ніхто зразу не
впізнав. Тільки ми ж розслухали мову, так усі в один голос
загомоніли:

— Хома! Хома приїхав.

Кидаємо недоказану казку, — з печі.

Хома — наш брат уперших, високий, стрункий парубок, що
служив в економії десь під Миргородом.

Веселій Хома, співучий та балакучий, що завжди, як при-
буде в гості, то відразу і в хаті повиднішає.

Так і тепер: тільки Хома на поріг — всі ті святі дрімоти як
вітром із усіх звіяло.

Батько — „житіє” набік, сам з-за столу, радий-радий.

— А-а, Хома Аксентович!

Мати, сестра заметушились:

— Проходь, Хомо! Сідай, Хомо! Розказуй, Хомо.

Незабаром хата піби голосніша стала.

Нас, малих, знову на піч загнали — долівка холодна, а ми босі, то щоб не дістали кашлю. Сідаємо ми, як і сиділи, спинами до комиша, поганяємо далі:

Бур-ку-ку, сестро моя,
Бур-ку-ку-ку, вийди сюда...

Коли чуємо:

Одразу стало в хаті тихо. Так тихо, ніби всі кудись повиходили. Визираємо: пі — всі коло столу. Посхилялися над тією книжкою, що приніс Хома, роздивляються. Далі знову тато почали читати. Думали „житіє” — аж слухаю: мов грім по хаті загримів — залупали нечувані, дивні, нові у нашій хаті слова з книжки, що од них чогось мурашки полізли поза спиною.

Думи мої, думи мої,
Лихо мені з вами.
Чого стали на папері
Сумними рядами?..

Добре пам'ятаю: мов який вітер позибся нас, малих, із печі.

Гупули, як груші, па припічок, додолу, бігли, самі не знаючи чого... Прибігли за стіл, посидали, повітріщали очі — нічого спершу не розуміючи.

Про що саме читали, тепер забув уже, пам'ятаю тільки, що весь час було чудно і дивно, і радісно, ніби в хату до нас завітав разом з Хомою ще якийсь чарівний гість. Та ще пам'ятаю, як сестра наша за плечима в матері витирала слізози рукавами.

Спершу читав Хома, потім батько, потім знову Хома.

Далі всі розглядали якогось селяка, що був намальований на початку книжки. Показували й нам: вусатий такий, зажурений... Як був у кожусі та в шапці, так його й змалювали. Була розмова про того селяка, але мало що ми тямili в тому. Тільки й розуміли, що цей чоловік за бідних людей з царями змагався; тепер сидить десь у темниці.

Ми почали бути розпитувати, яка то темниця.

Цур їй, — отака, — одказали нам мама коротенько.

Довго ще говорили вони про нього, — ми вже, малі, й спати клалися, а вони ще говорили.

А як став я засипати, стало мені здаватися, що в грудях у мене гуде тихо-тихо, лагідно. Було радісно й дивно: ніби я не Андрій, а якийсь орган, що чогось сам собі стиха грає. І тільки-тільки одчувало вухо, що то батько знову почали вичитувати з тієї чарівної книжки:

Перебендя старий сліпий,
Хто його не знає...

СТЕПАН ВАСИЛЬЧЕНКО

АВІАЦІЙНИЙ ГУРТОК

Уривок

Почалася робота. Столи, табурети, павіть підвіконня в майстерні заставлено різними приладдями. Той струже, той клеїть, інший на синтетовій лампочці гріє чайника, згине у парі перед носком чайника платівки з кітового вуса. Петро Михайлович ходить од одного до другого, приглядає, учить, радиться... Роблять саме рамці. Робота кипить, але галасу немає; павпаки — що іцільніше, що циріше бралися до роботи, то коротша була мова. Чути було тільки:

— Подай! Принеси!.. Що далі?

Приходили інші члени гуртка, дивились, подавали те, інше, хапалися виконати ті маленькі завдання, які часом їм доручали. Розмовлялишиком, хоч ніхто не забороняв говорити вголос. Навідувався дід Назар. Прислухався, як нові майстри вільно кидались невідомими для нього словами: первюра, стабілізатор, стерно повороту, придивлявся, як горіла в їх руках робота, — і вже не грава прихованца під сивими вусами у нього усмішка. Працювали з ранку до вечора. Силою вже Петро Михайлович

оделав їх обідати; іноді бувало, що він сам про це забував, тоді всі залишались до вечора без обіду. Прийбив хто-небудь хліба, і майстри похапцем, не кидаючи роботи, сяк-так перебивали голод. Всі аж примаріли.

Одного дня надвечір увійшла в майстерню якась (із різкою) жінка, ввічливо поздоровкалася, стала коло порога, дивиться.

— А що скажете? — не кидаючи роботи, спитав її Петро Михайлович.

— Оце я прийшла до вас розпитатися, Петре Михайловичу, чи вони таки за ділом сюди щодня ходять, чи, може, тільки пустувати.

Петро чогось почевонів, усміхався...

— Всі, що тут, як бачите, коло праці, а може, де є такі, що й без діла блукають, — сміється Петро Михайлович. — Ваш котрій?

— А отої білоголовий, — кивнула на Петра жінка.

— Е, тітко, цього не руште, цей у нас перший майстер.

— Ну, а я вже думала так, — в жарт не в жарт почала вже весело молодиця: — тільки застану, що він тут отирається без роботи, — так і займу лозинякою: ви ж таки подумайте — схопився зранку, не поспідав, куска хліба не взяв, повіявся. Жду обідати — нема, жду полуничувати — нема. Та що ж це за лихो таке? І це щодня. Давай, думаю, піду, хоч лозиню зажену. — До Петра: — Ну, скажи мені, оце ти і єсти не хочеш?

— Ми вже їли тут.

— Видно і по вас, що їли: бач, аж очі позападали. — Озирнула всіх, похитаючи головою, мовчки вийшла за двері і незабаром уносить величезний горщик ряжанки її цілу хлібницу, ложки. В хлопців аж очі заблищають — раптом почули в собі вовчий голод.

Поставали кругом столу, тьопають, аж виляски ходять по майстерні. Дякують та прихвалюють.

— Та ї що ж це таке буде у вас, що он аж люди загомоніли з селі? Літати, чи що, надумались? — розпитує.

Петро Михайлович починає розповідати їй про модель. Слухає, усміхаючись, але очі уважні.

— А вражі люди аж гудуть: нашо воно того вчитися, який

з того толк? Щоб колись ото полетів та шию собі зломив. Ну, а я, правду кажучи, люблю, як ото воно гуде над головою. Отак би її полетіла, коли б хто узяв! — усміхається.

— Ось ми, як колись збудуємо аероплан, — мимрить Андрій з повним ротом, — посадимо вас і полетимо з вами аж за море-океан.

— Ой, не дуже тільки далеко, щоб хоч назад утрапити.
Сміються.

Як вихідила, до Петра Михайлова:

— То ви вже, Петре Михайлова, не дуже томіть їх... Хоч обідати пускайте. А то мій уже зі спу говорить. Оце якось побудив усіх: „Стерно, кричить, — стерно зламаєш”...

Прощається:

— Ну-шу, побачимо, яке з цього пива та вийде диво... Може, тільки потуманите людей, та по тому. Тоді її додому не вертайся. Чуєш? — посварилася на сина. Засміялась, пішла. Ніби аж повеселіло, пояснило в майстерні.

ОСТАП ВИШНЯ

1889—1956

Справжнє ім'я і прізвище Остапа Вишні — Павло Губенко. Остап Вишня — це непревершиений гуморист.

Народився на Полтавщині в сім'ї селянина. Закінчив у Києві фельдшерську школу, про що сам згадує: „Та її залишився я в Києві. Та її закінчив школу, та її зробився фельдшером. А потім пішло нецікаве життя. Служив і все вчився — хай воно їм скажеться. Все за екстерна правив. А потім доуніверситету вступив”.

Переломовим роком для Остапа Вишні був 1919 рік, коли він розпочав систематичну свою літературну діяльність, як газетний фейлетоніст.

Головним героєм його творів є сміх. Остап Вишня умів сміятися добродушно, докірливо, вбивчо — в залежності з кого сміяється: з людей чи нелюдів, з друзів чи недругів. І за цей майстерний сміх ми найбільш його любимо.

ОСТАП ВИШНЯ
ОЛЕКСА ІВАНОВИЧ

Олексі Івановичу стукнуло було вже сімдесят шість років, як я з ним познайомився. Він — з давніх-давен мисливець. Половав і по перу і на звіра:

По перу — це значить на птицю: на качку, бекаса, дупеля, горличку, перепела, куликів і т. д.

Колись він полював і диких гусей, і лебедів, розуміється, ранніми веснами та пізно восени, коли гуси та лебеді, переліта-

ючи з вирію на північ і з півночі у вирій, зупинялися на наших річках та на озерах.

Тепер Олекса Іванович уже диких гусей і лебедів не полює.

-- Літа не ті! -- говорить Олекса Іванович. — А колись. На звіра — це значить: на зайця, на лисицю, на вовка.

Жив Олекса Іванович на селі, біля села було величезне озеро, навіть не одне, а два озера, поміж тими озерами був широченький вроді перешкійок, і були поміж тими озерами добре перельоти дикої качки. І якось так воно виходило, що вранці качки „тягли” з великого озера на менше, а ввечері — з малого на велике.

На перешкійку копалися ямки, ямки ті замасковувалися бур'яном, очеретом, кугою... Мисливці сідали в ті ямки і чекали, коли качки пролітатимуть над ямками.

Перешкійок чималенький, ямок таких можна було викопати, на відстані одна від одної на сто приблизно метрів, штук п'ять-сім...

Полювання на тих озерах було до вподоби справжнім мисливцям-спортсменам. Вони стріляли качок тільки вльот — не так, як ті, що сиділи за очеретом біля плеса, чекаючи, коли спливуться докуди штук сто або тисяча, а тоді по сидячих: ба-бах! Таких „мисливців” по тих місцях не любили і прозивали „шкурниками” і „масовими убивцями”.

-- Ти вльот устрель! А сидячу її палкою можна встrelити!

Олекса Іванович, простий собі чолов'яга, мав благородне серце мисливця-спортсмена і ніколи по сидячих не стріляв.

Коли навіть іноді він підкрадеться було до озера до сидячих качок на постріл, він підводився говорив: „а киша!” і стріляв тільки летячих.

В Олекси Івановича була пара гончаків — Докучай і Бандит.

Гончаки були добре натаскані, ганяли добре, особливо Докучай, старий уже, дуже строгий пес, який було ніколи не покине звіра і ніколи не сколеться, тобто не загубить сліди. Голос у Докучая був низький, октавистий, по мисливському — башур.

Бандит був молодший, паратішний (бистріший), але не такий досвідчений, як Докучай, голос у цього був із заливом, тонкий, заливчастий... Ліс, коли гнав звіра Бандит, був повний дзвону-передзвону...

І такий вони, Докучай та Бандит, дуєт у лісі давали, що слухав би й не переслухав.

І от одного вечора, коли ми повернулися з полювання по чорнотропу, Олекса Іванович заявив мені:

— Старий я вже! З гончаками мені вже важко! Забери в мене моїх Докучая та Бандита, ти молодий, вони тобі ще послужать.

— Як так забери? Таких собак і забери?! — здивувався я.

— Коли ви справді вирішили не полювати з гончаками, — купити собак я можу, а так... Що ви, Олекса Івановичу!?

Олекса Іванович махнув сердито рукою:

— Зроду собаками не торгував! Ніколи! Забери! Мені з ними важко, а в лихі руки віддавати не хочу!

Я забрав Докучая й Бандита.

Коли я виїздів з двору Олекси Івановича, він кудись пішов. Семенівна, дружина Олекси Івановича, прощаючись із собаками, кожного з них, і Докучая, і Бандита, обняла й поцілувала.

— Не обіжайте їх, — звернулась вона до мене. — Хороші вони пси... Докучая на перших порах остерігайтесь: він із характером! Доки звикне!

А де ж Олекса Іванович? — питав я.

— У садок пішов, щоб не бачили, що він плаче...

Не за собаками пустив сльозу старенький Олекса Іванович, — він добре зінав, що собаки будуть у добрих руках, молодих літ старенькому було шкода.

Недарма, останнім часом, лежали під копицєю або під стогом сена, як було, полюочи, почували на лузі, Олекса Іванович, дивлячись на небо голубе, на золоті зорі, старечим голосом заvodiv:

Запрягайте...
Та й поїдем доганяти
Літа молодій...

Залишився Олекса Іванович без гончаків.

— Полюватиму з Піркою... На дупеля, на перепела... А як підстрілю десь качку, — він і качку мені прінесе.

Пірка (Пірат) — літній уже, не дуже чистої крові ірланд-

ській сестер. Шукати вмів і перепела, і дупеля, і бекаса, держав добре стойку і розумів Олексу Івановича не тільки з слова, а й руху. Махне рукою Олекса Іванович — лягай, мовляв, — лягає... Махне — „Вперед!” — іде вперед. Слухняний був пес Пірка і лагідний.

Про те, щоб зовсім кинути полювання, Олексі Івановичу і на думку не спадало...

— Хоч на горличку, хоч на горобця... Аж поки вперед ногами з хати не вийду, рушниці не кину! — твердо заявив Олекса Іванович, коли Семенівна колись патякнула: „Та куди вже тобі з тою рушницею?... Облишив би вже...”

Кріпко тоді розілився Олекса Іванович на Семенівну.

* * *

Олекса Іванович — мистивець можна сказати, з дитинства. Полював його дід, полював його батько. Діда свого Олекса Іванович уже не застав, а батькові було дуже багато мороки ховати від малого Олекси порох та пістона. Ховалися її рушниця, держав-бо її завжди батько зарядженою, бо в батька не централка була, а шомполка. Хоч рушниця часом була й не заряджена, батько знімав пістона, бо добре знає, що найнебезпечніша вдома рушниця — не заряджена.

Було і з дідом, було й з батьком, що стріляла завжди рушниця або „незаряджена”, або без пістона.

А ви думаете, що з Олексою Івановичем такого не трапляється, коли йому минуло тридцять літ?

Тоді вже батько не дуже ховався від Олекси з рушницею. Висіла вона на стіні, на гвіздку. Олекса взяв та й клацнув курком. Хоч пістона не було, а воно — баббах! Добре, що він держав рушницю цівкою вниз. Тільки й того, що в долівці отакенну яму вибило...

Батька й матір вдома не було...

А як повернулися батько з матір’ю, мати ахнула, а батько суворо запитав:

- Клацав?
- Клацав, тату.
- А я що говорив?
- Щоб я не займав рушниці.

— Спускай штани!

Нема де правди діти, „стріляв” батько череском Олексу, приказуючи: „Не клацай! Не клацай!” , аж поки мати не вихопила череска і не сказала: „Та годі вже тобі!”

Після того вже Олекса не клацав до того часу, поки сам батько якось у неділю сказав:

— Ну, ходім у садок, учісь уже стріляти. Восени зі мною на качок підеш... Пора вже!...

Радості було, — і не говоріть!

А ви гадаєте, що Олекса Іванович не стріляв раніше, до того часу, коли вже сам батько вирішив учити його стріляти, готовувати з цього мисливця?

Стріляв! Та ще й як стріляв.

Починалося, як і у всіх майбутніх мисливців, з бузинової пукалки.

Ні, не так: ще перед бузиновою пукалкою була сикавка з болиголову.

Вона, сикавка, хоч і не вогнепальна зброя, вона більше гідропульт, та проте їй вона привчала до окоміру.

Набері було в сикавку маленький Олекса з калюжі біля колодязя чогось такого ріденького, що аж ніяк водою не можна назвати, і підкрадеться до кота, щоб його поцілити. Кіт дуже хитрущий, зразу на яблуню, з яблуні — на стріху, із стріхи — на горище, і нема кота. Кота трудно було поцілити.

А от квочку легше. Квочка сиділа під припічком у хаті, дуже кріпко сиділа, не тікала. А клятуща квочка була! Тільки-но підійдеш чогось до припічка, зразу рльрльрльрль... зальорчить, пір'я настовбурчить та в літку тільки — цюк! Дзъобом цюк! Боляче цюкалася клята квочка... От її з сикавки як щорхиеш! Ох, тоді лементу в хаті: квочка по хаті стрибає, квокче... яйця під квочкою мокрі, з гнізда брудна рідина ллеться... Весело!

А як ускочить на той лемент у хату маті, тоді вже сумно. Сикавка розлітається, вдарившись об Олексову спину, до тієї спини приєднується такий мамин ляш, що одчиняються Олексовою голововою хатні двері, в сінцях Олекса не затримується, а летить аж до повітки. Від повітки з криком: „Я більше не буду!” — через перелаз на вгород і в картоплиння. В картоплинні вже одсапка.

Л з хати лунає:

— Я тобі, харцизяко, дам сикавки! Самого, ірода, на яйця під припічок посаджу! Щоб знав як квочку з сикавки обливати!

Тремтить Олекса в картоплинні, у борозні лежачи. Тремтить і думає, зхлипуючи:

— Не всидю я під припічком на яйцях, її-бо не всидю! Учену!

Довго мати репитує, аж поки сіно під квочкою перемінить, яйця поперетирає.

А як угомониться, це все аж над вечір, — тоді гукає:

— Де ти там, сикавицьку? Вилазь! Іди, молока випий!

— А не будете, мамо?

— Ну, йди вже, йди! Та не займай ти мені квочки!

— Не буду, мамо, бігме, не буду!

Помирлисся...

А вже після сикавки — бузинова пукалка.

Бузинова пукалка — зброя дуже популярна і дуже поширена серед майбутніх мисливців.

Жертвами цієї зброй здебільшого бувають мухи, маленькі жабенята, маленькі курчатка і таке інше.

Муху можна встрелити з пукалки на смерть, жабеня її курчатко перелякати.

— Пук! — а курчатко тільки стріб! — і озирається на всі боки, що таке з ним трапилося, що воно підстрибуло. Квочка теж запепокоєна пахиляє на бік голову і пильно в небо одним оком вдивляється, чи не шуліка, бува...

Пукалка — зброя не дуже агресивна, але її вона іноді завдавала малому Олексі чимало неприємностей.

Якось до мами завітала дядина Оришка, мамина кум'a, з маленькою Мар'янкою на руках. Мар'янці було всього три місяці. Поклали Мар'янку на полу на подушці, та її балакають собі мама з дядиною Оришкою.

Олекса підійшов до Мар'янки з пукалкою в руках, націлився добрењко, та в лоб Мар'янці тільки — пук!

Було лементу Мар'янчиного, було крику маминого її дядиного, був гарячий ляпас Олексі по нижній спині, а найболючіше було те, що полетіла пукалка в піч.

— Ох, і пукалка була! Такої пукалки, як в Олекси, на ціло-

му кутку не було! — згадував Олекса Іванович. — Як поспішний було клоччя та зробини з того клоччя кульку, — туту-туту! — та як пукнеш було, так кулька та вине від берестка летить! О така була пукалка! — і от згоріла!

Та чого тільки не перетерпиш для того полювання.

Після пукалки діло пішло вже до справжньої вогнепальної зброй...

Батько збирався вже з шомполки переходити на центральну і вже купив був п'ять штук мідних патронів 12-го калібру.

Про це Олекса розповів Одарчишому Ількові. Ілько відразу: — А ти вкрадь одного патрона — пістолета зробимо!

Довго ми вистругували ложу Ґая пістолета, довго прикучували дротом патрона до ложі... Нарешті прикутили.

Чималенько довелося крутитися біля батькової скриньки, де він ховав порох, патрони, пістолет й інші мисливські приладдя. Нарешті порох є. І сірнички є! Набили патрон порохом і пішли аж у берег.

Олекса держав пістолета, а Ілько підвалив сірничком.

— От. ббахнуло! Ну й бахнуло! Аж виляски берегом пішли.

Батька не було вдома, а мати, коли Олекса прийшов додому, запитала:

— Хто воно ото в березі бахкав?

— То панич горобці стріляв! — відповів Олекса.

— Нічого ото їм, отим паничам, робити, так вони горобців полохають! А вже й не маленький! — кинула мати.

Стріляв Олекса з пістолета хоч і не часто, проте стріляв: пороху трудно було дістати.

Одного разу з Ільком вони надумали, що не дуже їхній пістолет бабахкає, треба щоб луна дужче пішла.

Пороху потроху назбирали.

Набили патрон добре, мало не пів патрона пороху насипали.

Пішли далеко від хати, аж під лісок, у лози.

Простяг Олекса руку з пістолетом, там одвернувся:

— Підпалюй, — каже Ількові, — і сам падай!

Ілько чиркнув сірничка, ткнув ззаду патрона і сам зразу впав.

Ех, і ббахнуло! Ех же ж і рвонуло! Розлетівся патрон на

клаптики і одним шматком так і зчесало ніготь на великім пальці в Олекси.

Не будемо розповідати, що було. Скажемо тільки, що було боляче, було сумно, було й соромно. Довелося до Олександра Петровича, до фельдшера йти, — мати повела.

Страмив він уже, страмив Олексу, та ще й додав:

— А ще й мисливців син! Та й ще доброго мисливця! Ну, куди воно годиться!

Отакого було, доки на справжнього мисливця Олекса Івановича вийшов...

А полювалося добре! Було й птиці постреляно, було й звіра впопьовано...

Та хіба ж жарти: 60 з гаком літ, як полює Олекса Іванович...

Бути за цей час і гончаки, були і лягаві...

А тепер уже не те! Літа не ті! Та проте, рушинці не кидає! То щі! Аж до останнього подиху!

Якось одного чудесного серпневого дня заманулося мені відвідати старенького Олексу Івановича, давно вже я його не бачив.

Від невеличкої степової залізничної станції до Олекси Івановича п'ять кілометрів пройшов я пішки, межами, копи на вкурги, копи та ще копи. А де-не-де вже й скрити стоять, колгоспні скрити.

Прийшов я до Олекси Івановича. Зустрічає Семенівна.

— Здрастуйте! А де Олекса Іванович? — питаю.

— Поплентався з рушинцею та Піркою по перепілки! Нічого я з ним подіяти не можу. Хворів оце останній тиждень, кашляв, і гарячка була. Фельдшера кликала — банки ставив. А це трохи полегшало, сьогодні встав — поспідав і за рушинцю: „Піду, каже, до просинища, може, перепілку яку підстрелю! А хворобу з мене сонце випече, та вітерець видме... А на печі — де та хвороба дішеться, так у мені й спідітиме. Піду!” — і пішов.

— А де просинще у вас?

— Недалеко за селом, понад шляхом на Майдриківку. Проста ще не косили, а пшеницю понад просом комбайном викошено, і там, кажуть, сила перепелів.

— Ну, піду, — кажу, — пошукаю Івановича. Та, може, й сам перепілками побалуюсь.

Побачив я Олексу Івановича ще здалека.

„Дай, — думаю собі, — подивлюсь, як старий перепілки полює”.

Підійшов, став за копицею, спостерігаю. Старий мене не бачить.

І смішина, і зворушила картина постала перед моїми очима...

Сидить Олекса Іванович на снопі (попад просинцем ще снопи не були складені в копи), а недалечко перед ним бігає, та правду казавши не бігає, а ходить Пірка. Ходить „човником”, як і слід справжньому мистецькому псові. Ішов, ішов Пірка, раптом став. Став, повернув голову до Олекси Івановича і дивиться. Олекса Іванович, бачу, підніс руку. Пірка ліг. Поти-хеньку встає Олекса Іванович і йде до Пірки. Підійшов, взяв рушницю напоготів, ступив кроків три — зірвався перепел. Олекса Іванович вистрілив, перепел упав. Олекса Іванович сів на снопа. Пірка підвівся, пішов, не біг, а пішов, знайшов забитого перепела, припіс і поклав перед Олексою Івановичем. Постояв трохи, поки Олекса Іванович мащув рукою: „Вперед!” Пірка пішов знову „човником”... Став... потім ліг... Підводиться знову Олекса Іванович... Так і полюють: доки знайде перепела Пірка, відпочиває Олекса Іванович, доки дійде до нього Олекса Іванович, відпочиває Пірка.

Довго я стояв, милувався з роботи двох стареньких друзів.

Коли Олекса Іванович „мазав”; Пірка підвідив голову і довго на нього дивився.

Олекса Іванович, закладаючи в централку патрони, говорив:

— Ну, не гнівайся, Пірка! Буває!

Підійшов я до Олекси Івановича, привітався.

— Як здоров’я?

— Вибрикуємо! Вдвох із Піркою вибрикуємо. Бачите, вже півдесятка з Піркою уходакали! — показуючи на торбинку, по-сміхнувся Олекса Іванович.

* * *

Все життя з рушницею! До останнього подиху! Благородна пристрасть, благородної людини.

ЮРІЙ ЯНОВСЬКИЙ

1902 — 1954

ДІД ДАНИЛО З „СОЦІАЛІЗМУ”

Я обережно постукав у темнє вікно. За всіма ознаками, це було колгоспне подвір'я. Воно стояло скраю мальовничого села Н. Над річкою Псілом. Од кількох хат на різних кутках села методично підлітали в небо ракети, відзеркалюючись внизу білими

шнитками в невиданій пічній воді. Гітлерівці показували, де воїни сплять, і пропонували не підходити близько.

Я ще раз постукав у вікно. Жодної відповіді. Навчений двома тижнями пічного життя, я зручіше вмостиив поранену руку й чекав. Яка чарівна наді мною розквітла піч! Вересневі почі вітчизни, не забути мені вас ніколи! Земле Полтавщини, кро-плена моєю кров'ю, благословенна будь в житті!

Я стояв. Рука потихеньку їщеміла. День я спав у коноплях у доброї старої Секлети, сімдесятрічної вдови. Вона мене знай-шила вдосвіта під своєю хатою. Перед цим за піч я пройшов чи-мало кілометрів, перетинав убрід річки, бръхав через болота, вимок, змерз і виснажився. Як опинився під Секлетьницею хатою — не знаю. Прокинувся я від бабиного голосіння: „Моя ж ти рученько покалічена! Моя ж ти голівонька зранена!”

Вигляд у мене дійсно страшний: зарослий бородою, пере-в'язка на руці пройшла кров'ю, на голові — кора з бинтів, крові, бруду. Червоноармійська одежда подерта, сорочка без пояса, окуляри. Баба Секлета поплакала наді мною, нагодувала яечкою й молоком і таємно поклала спати в коноплях на цілий день. А вночі вивела на шлях, почепила на шию торбу з хлібом і перехрестила, як мати. „Хоч ти, синку, й не вірши, може, а з цього зла немає, — хай тобі легка путь постелеться. Пройдеши горою версти зо три — до „Соціалізму” колгоспу — і постукаєш у вікно”.

І от я стою під вікном і стукаю. Ні собака піякий не гавкне, ні сторож піде не калатає, пустка. Помилась баба Секлетьта, а може, це я зблукав. Треба, значить, іти й плутати самотужки, шукати перевозу на той бік Псла, на схід.

Хтось мене раптом торкнув за плече. Я злякано відсахнувся. „Не бійтесь, — сказав голос тихо, — ось я тільки візьму паля-чицю на дорогу, та й підемо”. Я мовчав. „Дуже голодний? — спітив голос. — Баба Секлетьта прибігла вдень, казала перевезти вас через річку, а я оце позамікав колгоспні двері, — хоч поро-жине, та колгоспне”. Я попросив швидше вести, щоб відійти далі за піч. Людина зовсім щільно стала до мене — в темряві окрес-лилась біла борода. „Я — дід Данило з „Соціалізму”, — ска-зала борода, — так мене всі й знають. Бо є ще один Данило, то-отої у „Паризькій Комуні” колгоспі...”

Ми пішли — дід попереду, я за ним. Німецькі ракети крестили небо, рясно падали зорі, на обріях горіли далекі скирти, земля часом дзвигтіла під ногами — на сході били важкі гармати. Полтавщино, мила, Гоголева патхненіце! Війна переступила через твій поріг. Я йду твоїми дорогами, ховаючись од ночі до ночі. Люди твої ведуть мене, важать своїм життям, передають все далі й далі на схід. Німців обходимо, міста минаємо. Думка забивається в голову — приїхати сюди після війни, оселитися між цих людей, ходити з ними вдень, серце своє виповнити їхнім теплом.

„Оце ми вже поминули житинце, — каже дід Данило, — перейдімо на другі гони. Тут часом патруль їхній прохопиться. Чортопхайка дирчить, як скажена, — далеко чути. А оце тут партизани наші бій давали. Дали такий бій, аж земля куріла. А тоді приїхав повені грузовик фашистів, і з пими один панок колишній. Прочитали бомагу — буцімто всю Полтавську область подаровано якомусь поміщику Герману Герінгу, посіпаці Гітлера. Ну, ні — поміщик у нас не всидить!... Мою стару тоді з автомата поклали: вона їм межі очі плонула...”

Ми йшли. Два тижні вже йду почами, слухаючи щоночі нові історії життя. Мені розповідають жінки й дівчата, старі діди, діти. Інші всі в армії, в партизанських загонах. Я рухаюсь по коліні в людському горі, серед згарищ і розстріляних мирних людей. Часом я попочі паштовхуюсь серед степу на шибениці — там висять теж не військові і здебільшого жінки. Під моїми ногами ворушиться земля, — людей фашисти закопують в землю живих...

„Оце вчора теж вів одного, — каже дід Данило, — бравий такий хлопець, видно, сам з льотчиків, іде й цілу дорогу мовчить. Могорича мені пообіцяв після війни. Прилечу, каже, до вас, діду, у колгосп літаком і покатаю аж поза хмари. Ну тебе, кажу, к лихій годині, ще впустинш згори та розіб’еш старого; як гарбуза!”

Йдемо серед урочистої ночі, і груди п'ють солодке повітря, і мозок хоче запам'ятати на все життя зоряне небо, торкання трави об ноги, краплі роси, силует дерева, незнайому рідину землю, якою йдеш і йдеш без кінця.

„Щодня доводиться самому хліб пекти, — каже дід, — скіль-

ки нашого радянського люду по почах іде. Одну діжку вчиняю, другу замішу, як у пекарні. І од фашистів каторжних ховайся, — як хорти ганяють за душою. А вам, чоловіче, треба того Воза на небі в око взяти. Коли дишель Воза в землю похилиця — сто вам і ховатись час, — благословлятиметься на день..."

Несподівано дід зупинився, присів і над самою землею став вдивлятися в темряву. „Ідуть цепом, — сказав пошепки, — а нам і звернути пікуди, хоч би хто їх затримав: мабуть, якась уже гадина доказала на вас, ну-шу..."

Я був беззбройний і поранений. Значить — кінець. Повісять серед поля, висітиму довго під дощем і вітром. Оце, виходить, місце, де я процватимусь із життям. Тиха ніч Полтавщини. Коло мене дід Данило з колгоспу „За соціалізм”. Хоч би він не забув передати нашим після війни мое прізвище. Хай згадають і вирвуть із забуття. Дивна річ, одночасно промайнула думка про те, як я буду колись оповідати про цю ніч, про діда, про паході пічного поля, про калатання в кожній моїй жилці життя.

„Діду, — мовлю я, — коли загину — спом'яніть мене і дайте знати людям". Я простягаю дідові листочок з мою документа, який я ніс всю дорогу. Дід не взяв мою листочка: „Ліворуч лізь до річки, пам'ятай діда Данила". І хутко пішов стежкою вперед.

Що це? Діл раптом заспівав, відійшовши од мене, злившися з темрявою. Його голос далеко чути серед тихого степу. Я побіг ліворуч, пригнувшись, занурюючись обличчям у росу. Дідова пісня наздоганяла мене. „Булиця гуде, де козак іде!..."

Я присів. Мені здавалося, що серце стукотить голосно, на все поле. Обличчя мокре — піт, роса, а може, її слози. Дідова пісня віддалялася, і, нарешті, її перервав короткий вигук. Пісні не стало, тиша запала мені в душу, чекання пострілу. „Я — дід Данило з „Соціалізму", проказав там на повні груди дідів голос, і його чути було по найдальших кутках степу.

І далі я чув кожне слово дідової мови і забагнув, що це він говорить для мене, щоб я в темряві не зблукав і тікав би від його голосу. А я сидів, уп'явшися руками в землю, не чуючи болю в пораненій руці, не в силі рухнутися, не в змозі допомогти. Голос діда гrimів твердо і гнівно.

„Нікого я не водив по почах!" І мовчанка... „Старий я для

партизанського діла!" І тиша... „Можете вбивати — більше нічого не знаю!" І зоря падає над дідом...

Я тоді побіг. По ліву руку над лісом зоряний Віз хилив динель до землі. Я біг шукати притулку на день. І я розповідав, біжачи, всім про лісову Данилову смерть.

ЮРІЙ ЯНОВСЬКИЙ

ЛИСТ НА ФРОНТ

Лист — малюнок В. Литвиненка

Тато мій коханий, я тебе побачив!
Ти мені приснився упочі живий!
Наче біля школи — фронт, а я неначе
Кулю, як метелика, шапкою ловив.

А тоді дивлюся — на могилі камінь,
І твоя пілотка мокне на доці.
Я заплакав, землю гріб руками,
І тебе живого вигріб уночі!

Я прокинувсь рано і не хочу знати,
Що тебе убито, що тебе нема!
З пошти польової буду вік чекати
Милого, живого — твоєго листа!

ЮРІЙ ЯНОВСЬКИЙ

ВЕСНА МИРУ

Який рік минув!

Знову красується в нашій країні весна. Вона йде з області в область, все північніше й північніше. Школярі частіш і частіш поглядають за вікно, де джеркотять, пурхають, пустують весняні пташки. Де галузка каштана, ще вчора порожня й гола, — сьогодні раптом ворушить піжими яспозеленими листочками. Де хмарка на небі біжить в такі привабливі простори. Школярі кімчають весною трудовий рік, і їм хочеться тільки, щоб швидше минали екзамени.

Молодий сталевар, заступаючи на зміну, приносить до цеху букетик пролісків і дарує його лаборантці, яка робить для цього аналізи теплень. Учора виграли півгодини, зняли сталі з кожного квадратного метра пода печі більше, ніж сподівалися. Зустрінемо, товариші мартенівці, наш Першотравень як годиться! Нехай готовують місяця для нас на почесній трибуні на святковій демонстрації трудящих...

Молодий гарматчик миє, чистить і мастиль свою протитанкову, на стволі якої зірочками позначено кількість підбитих нею фашистських танків. Гарматчик засвоїв уже нову науку, і навіть старшина, який сам пройшов з гарматою до Берліна, не робить молодому солдатові ніяких зауважень. На Першотравневому параді треба проїхати повз трибуни так, щоб увесь народ бачив, що славна бойова зброя перебуває в надійних руках і мир в республіці захищають умілі солдати.

Молодий шахтар, керуючи вугільним комбайном чи вугільним стругом, бачить незмірну силу рідного Донбасу, яка полягає в суцільній механізації видобутку вугілля. Він обіцяв партії й уряду, що виконає на Перше травня піврічну свою програму. В порядку, товариши фотографи центральної преси, — можете фотографувати, слова дотримано. Вугілля видано на гора стільки й ще стільки, їх скільки, точну цифру знає Держплан...

Молода ланкова, змагаючись із ланковою літньою, яку позаочі всі звуть „баба Олена”, — місця собі не знаходить, знаючи, що її зобов’язання перед партією видруковано по всій пресі. „Дівчинотька-голубоньки, подружки мої вірні! Чи ж усе ми зробили, щоб не було полови — наше слово? Щоб попливло воно на елеватор золотим зерном, зливою. Щоб баба Олена знала, що учениці її випередили, як воно й належить у радянському житті”.

Який рік мицув!

Приїздили на Україну... багатолюдні делегації селянства народно-демократичної Польщі. Чим їх привабила наша республіка? Природою чи красою міст, кліматом чи туристськими маршрутами? Ні, дорогі мої співгромадяни, не тільки цим. Польські

Фронтова весна — малюнок М. Гноювій

селяни приїзділи до нас вчитися, як колективно господарювати на землі... Будь ласка, дорогі друзі з демократичної Польщі, нам ні з чим перед вами тайтися... Щоб добрі приклади та добрі дали плоди...

Який рік минув!

Крокує по нашій країні щедра весна. Першотравневі демонстрації, свято мирних людей мирної країни, цвітуть прапорами, сяють посмішками щастя й радісного труда.

ОЛЕКСАНДР КОПИЛЕНКО

1900—1958

НА ВІЗВОЛЕНИЙ ЗЕМЛІ¹

Машини швидко вибігла з містечка і помчала між городами, тоді повернула праворуч і вилетіла в поле. Дорога лежала довга, здавалось — безконечна. Обабіч рівно вишикувалися молоді осики, і листя їх вертілося під вітром. По тому, як пробігали осики і телефонні стовпи, можна було втямити, з якою хуткістю мчала машина. Та ще волосся розвівалось назад і теплий вітер так бив у обличчя, що треба було весь час примрежувати очі.

Ніна стояла, обіпершись об кабіну, і роздивлялась на всі боки. Оп у вибалочку затишний гайок, а за ним густо розкидані копиці зерна. Близче — чорна земля і вдалий пихкає трактор...

Хлопчик стояв біля неї недбало, однією рукою тримаючись за кабіну. Ніна скоса глянула на нього. Він скинув кепку і, підставивши голову під вітер, дивився вперед. Чорне волосся коротко підстрижене над високим лобом, тощенька шия в золотому пушку, такий же пушок і на матових, засмаглих щоках.

Мабуть відчувши погляд Ніни, хлопчик повернув до неї голову і спітав:

- Ви до нас їдете?
- Куди це до вас?
- У Вишневе.

¹ Уривки з роману *Земля велика*

— Значить, до вас. А скільки кілометрів до Вишневого?

— За спідометром одинадцять кілометрів від центра населеного пункту Слобожань до центра нашого населеного пункту. Коли треба, можу вказати точні координати Вишневого... А вчі до нас на роботу йдете, — раптом сказав хлопчик.

— Чому ти думаєш, що на роботу?

— У вас речей багато. З такою кількістю речей в гості не їздять. — хитро повів очима хлопець. — Навіть догадуюсь, де ви працюватимете.

— Ну, де? Догадуйся, — вже бавилася Ніна.

— У нас у школі викладатимете українську мову, бо наша Серафима Макарівна поїхала від нас зовсім...

— А ти ж у якому класі? І як твоє прізвище, ім'я?

— Перший у сьомий, — хлопець трохи завагався, чи називати прізвище, а тоді випалив: — Сомак Валерій, а прозивають мене Кавалерій.

„Ну, значить, зустрінемося в класі”, подумала Ніна, розглядаючи краєвид.

З правого боку дороги простягнувся безконечний лан проса, а з лівого — кукурудзи.

— Добряче у них просо, — з виглядом справжнього знавця проказав Валерій. — А у нас миришанинка, погано землю обробили і не пропололи як слід.

Машини прогуркотіла по дерев'яному мосту через затишну, нешироку річку. Над водою похиопився очерет, тріпотіли листячком лози, гострі леза осоки хилилися од вітру, дві тіні високих верб гойдалися на брижах світлої води...

Без кінця летіти б отак вперед і дивитись на цю землю, велику і величну...

— Зараз починається наша земля, — раптом перебив думки Валерій.

Машини помчала по м'якій, пакатацій дорозі.

— Ось за цим пагорбом і починається наше Вишневе, — показав рукою вперед Валерій.

Він не встиг ще опустити руку, як відкрилася панорама великого села. Частина його лежала в долині, а там далі хати вибігали на горби, видно було й затишні широкі вулиці. Білі, чистенькі хати, вкриті соломою, летіли назустріч машині, але ба-

гато будинків було під черепицею і бляхою. А зелені скільки! Майже коло кожної хати садок, а з вулиці — високі дерева, що кідали довгі тіні на бур'яни, які рости обабіч дороги. З того боку села розтився великий став, підпертий греблею, на якій стояв кам'яний будинок під білою бляхою.

Помітивши, з якою увагою Ніна розглядає село, Валерій взявся показувати свій „населений пункт“:

— Оідечки школа, бачите, з поверхом білій будинок. Зараз там закінчується ремонт. Садок у нас великий, самі доглядаємо... Скажіть, як вам на ім'я та по батькові? — перебив свою розповідь Валерій. Ніна сказала, і він продовжував: — Біля ставу, бачите, Ніно Дмитрівно, колгоспний двір. Ото довгі такі будівлі. А там гребля і наша гідростанція. Самі збудували і пустили по-заторік. Тепер у нас багато механізації... А висока споруда, та водокачка на ферми воду подає. Коли б були труби, можна водопровід у хати провести, заплановано на кінець п'ятирічки. А лікарні звідси не видно, бо ми в долину в'їхали. Там аж три будинки...

Машинка вже мчала біля самого села, і попереду Ніна побачила два високі кургани...

— Що то за горби? — спітала Ніна.

— Е, то історичні могили, — гордо відповів Валерій. — Ми-нуого літа приїжджала якась вчена комісія з Української Академії наук. Щось вимірюти, вираховували, а ми їм допомагали, особливо гурток історії... Колгосп хотів ці горби розкопати і зрівняти зовсім, щоб там орати можна було, але комісія заборонила і навіть спеціального заборонного папірця надіслала до сільради. Тепер ми їх оборюємо. Там квітів багато росте, особливо на весні та на початку літа...

Машинка круто повернула праворуч і вже їхала селом, бічною затишною зеленою вулицею. Більшість дворів було не обгорожено, тільки обсаджено одні вулиці кущами, або обкопано неглибокими рівчиками.

І біля кожної хати цілі зарости різнобарвних квітів, що стались килимами.

Машинка знову повернула і виїхала на широку вулицю, в деяких місцях і забруковану. Але брук був такий розбитий, що шофер об'їджав його узбіччям.

На цій вулиці було найбільше кам'яних будинків. Стояли дві крамниці, перукарня, чайща, що містилась у дерев'яному, довгому, видно, наспіх побудованому павільйоні.

— Ото ондечки сільрада, а майже напроти — контора правління колгоспу, — показав Валерій на два будиночки з маленькими вікнами.

На невеличкому майданчику, зарослуому травою, стояв на постаменті сріблястий Легіон, він виблискував на сонці і, простиagnувши руку, кликав колгоспників уперед.

— Ото наш будинок культури, — пояснив знову Валерій, кивнувши вбік на довгий будинок з високим зеленим дахом, обсаджений молодими деревами, серед яких пиділи закурені квіти. — Там у нас гуртків багато, вечорами концерти і кіно. Там і картини тепер показують, і бібліотека переїхала туди...

На вулицях майже не було людей, тільки матічка бавилася біля хат, та котра старенька бабуся проведе очима машину.

ОЛЕКСАНДР КОРНІЙЧУК

1905

В СТЕПАХ УКРАЇНИ

Уривки

ДІЯ ДРУГА

КАРТИНА ДРУГА

Ранок. Подвір'я Часника і Галушки. Галушка з Параксою плетуть тин. На високій складній драбині сидить Галушка. Паракса подає йому хмиз.

Галушка доплітає перший шматок тину завширшки в два метри.

Паракса. Обережно, бо впадеш.

Галушка. Мовчи, подавай. (*Паракса подає*).

Входить Степан.

Степан. Що це ви робите, товариш Галушка?

Галушка. Як спалось?

Степан. Добре.

Галушка. А я рано встав, підготував хмизу на тин і вже, як бачите, шматок готовий.

Степан. А для чого це ви такий високий тингородите?

Галушка. Відгороджуєсь від Часника, щоб мої очі його не бачили.

Степан. А хіба це допоможе? На вулиці вам все одно доведеться з ним зустрічатись.

Галушка. На вулиці я голову одверну, а тут, коли тину не буде, доведеться мені або в хаті сидіти, або цілий день крутити головою.

Параска. Кіндрате, ото з їхньої яблуні на наше подвір'я, бач, яке гілля потягнулось. Відміряй і акурат над межею зріж.

Степан. Так з вашої груші, я бачу, теж гілля на Часникове подвір'я потягнулось.

Галушка. Неважно, спочатку одріжу свою грушу, а потім його яблуню. Над моїм подвір'ям і цурки Часникової не буде. А що, Параско, вистачить, чи ще вище вигнати?

Параска. Ще трохи, Кіндрате. Коли б могла, я до неба тин вигнала б і вглиб метрів на двадцять; щоб навіки відгородитись від Часника. Повірите, світ не бачив такого вредного чоловіка. Ой господи, пошили йому сто болячок у печінку, в живіт. Засліпи його очі. Покараї печестивого.

Галушка. Дурна ти. Тепер бога нема.

Параска. Але щось же його заміщає?

Галушка. Незвсін, ніяких вказаній на це не було.

Степан. А Часник бачив, що ви такий тин плетете?

Галушка. Бачив. Дивився довго, а потім плонув і пішов у хату.

Параска. Це він тепер від злості, мабуть, луспе.

Галушка. Навряд. Коли почну його яблуню різати — от тоді, може, й лусне.

Параска. Перепочинь, а я піду корови напувати. (*Параска вийшла*).

Галушка. Добре. (*Сів на драбині*).

Степан. Машина скоро піде в район?

Галушка. Хутко, Філімон рано поїхав на ній у сусіднє село, щось там купив, скоро приїде і тоді зразу в район. Так заяву мою на Часника не загубиш?

С т е п а н . Ні.

Г а л у ш к а . От як тільки повернешся в область, зразу постараєшся передати. Будеш ти, Часник, знати, як рекорди встановляти. Чекай, доберуться до тебе. Побачимо, хто кому авторитет підірве.

С т е п а н . А що, він вам підриває авторитет?

Г а л у ш к а (злазить з драбини). А якже!... Що він тільки на мене не говорить. Як тільки який зліт у районі, так завжди вийде на трибуну і починає мене молотити. Кричить: „Я плачу м'ясоноставки, у мене ферми тваринницькі, а Галушка і хвоста не має. Виходить, я її за нього плачу”, і меле... меле...

С т е п а н . А чого, справді, нема у вас ні одної ферми?

Г а л у ш к а . Ти, копешно, чоловік городський і не в курсі дела¹. Тут діло тонке.

С т е п а н . Да, нам, городським людям, розібратись важко...

Г а л у ш к а . Бачиш, коли я заведу ферми, значить, сіно, силос, одне слово, весь фураж гати на ферми, а для власних корівок, овець корму буде менше. Га... В курсі дела?... От я її розподілю все на трудодні, а Часник, дурний, за рекордами гониться.

С т е п а н . Ну, а якже піде не буде в колгоспах ферм, то де ж держава візьме?

Г а л у ш к а . А радгоспи нащо? Нехай собі держава там і заводить ферми. Ми податок сплачуємо справио, а далі кожен собі цвітущу жизнь стройть, як хоче. Пойшев?

С т е п а н . Пойшев, та не зовсім. Це діло дуже тонке. Але ж держава дає вам машини.

Г а л у ш к а . От ти не в курсі дела. Ми за машини, що належать МТС, сплачуємо. Ми державу ніколи не обідимо. А якже, кожен тепер сознательний² і в курсі дела

С т е п а н . Так що живете непогано?

Г а л у ш к а . Добре. Тільки з матерією скрутнувато, особливо товар на чоботи дістати важко. І коли воно в городі вдосталь товару буде? Сукина нам би побільше та доброго і дешево...

С т е п а н . Я чув, що в Києві, Москві і Ленінграді на великих

¹ В курсі дела (рос.) — в курсі справи, діла

² Сознательный (рос.) — свідомий

центральних вулицях і площах перед магазинами на асфальті засіяли цей рік багато вовни, доброї вовни, щоб сукню було першого сорту. А також засіяли шкірою хромовою, шевровою, спеціальне угноєння поклали, різні хімічні добрива, примусили всіх двірників поливати через кожних п'ять хвилин. Так старались двірники, поливали, поливали і не вродило...

Галушка. Не може бути, ти жартуєш...

Степан. Слово честі, сам бачив.

Галушка. Та що вони подуріли? Хіба не знають, що вовна росте на вівці, а шкіра на бику!

Степан. Це знають, але ферм травинницьких мало. Сім'я ж у нас хоч і невелика, але все ж майже двісті мільйонів, і таких галушок, як ви, багато. Всі біжать у город і кричат: „Давай, державо, матерії, сукна доброго, чобіт!“ Часникових ферм неністачає, — довелось пробувати, може на асфальті вродить.

Галушка. Угу... (*Пауза*). В курсі дела.

Степан. А як в районі у вас, начальство добрé?

Галушка. Не обижаемось — люди тихі, смирні, їм аби плац був виконаний, цифра щоб була справна, бо їх, коли цифра несправна, то дуже б'ють зверху. Так що вони тільки за цифрою і спідкують, і коли що, не попустять, і тоді держись... Всі наші начальники більше в бухгалтерії понімають¹. І як прийдуть з району та як почнуть тебе по відсотках ганяти — аж упрієш. Але тепер ми це діло пойняли і нашот відсотків у нас не підконаєшся — цифра завжди справна... в курсі дела.

Вийшов Часник, його помітив Степан.

Степан (*голосно*). Чув я, що Наркомзем подав проект урядові, в якому просить не давати машин тим колгоспам, у яких нема тваринницьких ферм і погано стойть справа з технічними культурами.

Галушка. Це ж як? Чому?

Степан. Я добре не розібрав, бо це діло тонке. Але казав мені один приятель, а він в курсі дела, що державі невигідно таким колгоспам давати машини.

Часник. Правильно. Давно б пора.

¹ Понімати (рос.) — розуміти

Галушка. От бачите, вже свого поса і встремив. Ой же вредний! Треба тини півидніє плести, бо від нього життя не буде.

Часник. Плети, плети. Ось як приймуть такий закон, будеши ти кукати на цьому типу.

Галушка. Такого закону бути не може. А ти, Часник, іди під три чорти і не розстроюй мене зранку.

Часник. Приймуть. Ти що ж думаєш, довго держава за тебе буде машинами орати, сіяти, збирати, — землю тобі наївчио закріпили, щоб ви тільки на своїх садибах цвітущу жизнь строїли!¹ Дудки!

Галушка. Державі я плачу сповна за машини, а землю закріпили, бо я за землю бився, і хазяйнувати на ній буду як я хочу, і ти мені не вказ. Ти думаєш, що ти партейний? Часник, то можеш мені вказувати? Тепер, брат, непартейний більшовик ще більше важить, ніж партейний. І я тобі кажу, як непартейний більшовик: не сунь свого поса в мої горшки — в курсі дела? Не розстроюй мене, не чіпляйся, я тебе й знати не хочу.

Часник. Слухай, ти, непартейна галушка, ти можеш городити тин аж до неба, але я від тебе не відстану, бо ти мені руки зв'язуєш.

Галушка. Ви чули? Та хіба він не божевільний! Я йому руки зв'язую. Чим? Коли?

Часник. Ти ведеш свою лінію і людей портиш: вони в тебе не вперьод² дивляться, а вниз, день і ніч як ховрахи ріються на садибах, навіть хати не білять — усе часу не мають, жінки перекупками стали.

Галушка. А яке твоє діло? Кожен робить цвітущу жизнь, як хоче. Слухай, Часник, твої люди йдять пампушки з салом? Йдять. І мої, хвалити бога, не відстали. Якої жизни ти ще хочеш? Куди ти поспішаєш?

Часник. Уперьод, уперьод, Галушка. Хіба товариш Ленін віддав своє життя тільки за те, щоб наші животи були набиті галушками? Та ніколи⁴ цього не може бути, щоб живіт мечту

¹ Цвітущу жизнь, строїли (рос.) — квітуче життя будували

² Партийний (рос.) — партійний

³ Вперьод (рос.) — вперед

⁴ Ніколи (рос.) — ніколи

людей великих убив. Раз до комунізму йдеш, Кіндрате, так треба йти до цього швидко і щодня.

Степан. Так ви за комунізм, товариши Часник? А ви, товариш Галушка, виходить, проти?

Галушка. Як! Я проти комунізму?! Хто чув, що я проти? Хіба я несознательний? Але пехай мене Часник не тягне до комунізму, мені її у соціалізмі добре, я тільки що в цьому пристрівся, і він мені ще не надоїв.

Дзвоник телефону, в вікні жінка Часника взяла трубку. Слухає: „Добре, передам”.

Палажка (з вікна). Часник, дзвонили з району, щоб ти завтра приїхав о третій годині — буде пленум райпарткому, чуєш?

Часник. Добре, чую... І чого це пленум? Недавно ж був... Щось трапилось...

Степан. Я чув що секретаря вашого райпарткому знімають, так що, мабуть, тому її пленум.

Галушка. Знімають. Мабуть, на вищу роботу? Жаль, такий уже він добрий чоловік,тихий, мухи не зобидить... А говорив — по дві, а то її по чотири години підряд. Такий оратиль, — ну, скажу вам, шість раз упрієш, поки він скінчить. Дуже добре говорив. Часто приїздив у мій колгосп, так усім цікавився. В курсі дела.

ДІЯ ТРЕТЬЯ

КАРТИНА ДРУГА

Коло старого поламаного ганку обдряпаної хати, на якій поганецька вивіска: Колгосп „Тихе життя”, сидять Галушка і члени правління його колгоспу — Печерця, Джміль, Хустка, Макогон. Навпроти новий будинок, на якому напис: Колбуд колгоспу „Смерть капіталізму”. Біля колбуду низенька трибуна, прибрана вінками пшениці і квітів. Далі площа, в кінці якої в садах селянські хати, а за хатами блищить річка.

Галушка (*тримає в руках газету*). Ще раз перечитати чи ясно, що тепер податок на м'ясо, шерсть, на все будуть брати не від кількості худоби, а від кількості гектарів колгоспної землі. Прошу вас, громадяни члени правління, висловлюйтесь.

Макогон. Та що тут висловлюватись! Давайте рішати ливидше, бо секретар парткому ось-ось приде, а лінії у нас нема.

Галушка. І як воши з Кремля усе бачать... Розводь скільки хоч колгоспної худоби, податок залишається той же.. Ну, прямо в курсі дела, піби в нашому колгоспі були.

Печериця. А де ж ми дістанемо корівок на ферму?...

Джміль. А вівці, свині?...

Хустка. А коні?...

Макогон. А птицю?

Печериця. Та чого ж ти мовчиш, Галушко, голова ти, чи ні?

Галушка. Не розстроюй мене. Де дістати? Купити треба по державній ціні.

Печериця. А хто ж продасть?

Хустка. Ніхто не продасть.

Галушка. Слухайте, громадянин члени правління, кажу я вам, не розстроюйте мене.

Печериця. Та чим же ми тебе розстроюємо?

Галушка. Як чим? Де дістати, що робити, ніхто не продасть... Продасте, голубчики, продасте... Полагається по уставу одну корову мати, а в вас по скільки?

Печериця. Та ї в тебе ж три.

Галушка. І я продам, тому що бачу за цим законом таке, що вам і не снилось.

Джміль. А що ж ти бачиш, Галушко?

Галушка. А те, що під вивіскою „Тихе життя” уже не проживеш.

Джміль. Тоді треба міняти вивіску.

Печериця. А що ж написати?

Джміль. У Часника добра вивіска „Смерть капіталізму”.

Печериця. А ми зробимо „Смерть імперіалізму” і наша буде зверху.

Галушка. Ні, громадянин, вивіску треба таку: „За повний комунізм”. В розвітіє закону Часника треба неодмінно перегнати. Раз наша лінія не той... не туди виходить — так давай — уперед... Тільки уперед... в курсі дела.

Печериця. Еге.

Макогон. Уперьод воно можна, тільки не дуже... Не поспішай, Галушко. А, може, буде якесь роз'яснення до закону... Не поспішай... (*Чути шум машини, гудок*).

Галушка. Новий секретар іде... Так що, громадяни члени правління, щоб були мені всі в курсі дела.

Чути шум близче. Спинилася машина. Вийшов Степан, Часник і молодий чоловік в окулярах.

Степан. Ми зараз повернемось, а ви почекайте нас тут.

Молодий чоловік. Добре. (*Степан і Часник пішли до колбudy*).

Галушка. Зовсім молодий секретар, такого ще не було.

Макогон. А то хто з Часником пішов?

Галушка. То шофер один ответственный.¹

Печериця. І, видно, дуже вченій секретар. Змолоду окуляри надів.

Галушка. Тилігентний² чоловік, видно, оратель, це добре... дуже добре...

Хустка. Що ж він не підходить?

Галушка. Бо він чоловік тилігентний, не лізе па храпом, а чекає, щоб запросили. Сидіть тут, а я попробую його, ніби я пічного не знаю. (*Встає, підходить*). День добрий.

Молодий чоловік. День добрий.

Галушка. Ох, як пече сонце сьогодні.

Молодий чоловік. Пече...

Галушка. Мабуть на дощ...

Молодий чоловік. Мабуть...

Галушка. Коли б швидше, так доц потрібен.

Молодий чоловік (*мовчить*).

Печериця (*здаля*). Мовчить.

Джміль. Приглядається.

Хустка. Хитрий.

Макогон. Не хитрий, а тилігентний.

Галушка. Як їхалось?

Молодий чоловік. Добре!

¹ Ответственный (рос.) — відповідальний

² Тилігентний (говіркове) — інтелігентний

Галушка. Курява велика.

Молодий чоловік. Дуже велика...

Галушка. Ходім у холодок, я вас з членами правління познайомлю. Я голова колгоспу „Тихе життя”, Кіндрат Галушка.
(Подав руку).

Молодий чоловік (подав руку).

Галушка (взяв його під руку). Ходім, ходім. (Ідути).

Знайомтесь, товариши, це наш новий керівник.

Усі. Сідайте... сідайте... Раді бачити...

Печериця. Такий ви молодий...

Молодий чоловік. Товариші, ви помиляєтесь...

Джміль. Та ні, видно ж по вас, що зовсім молоді.

Хустка. Мабуть, недавно вас на таку роботу висунули?

Молодий чоловік. На цій машині я недавно.

Макогон. Скажу вам, наш район великий і важкуватий, — дійсно машина.

Молодий чоловік. Вірю, дороги тут дуже погані і місток коло вашого села на ладан диші... Ледве проїхали... І як ви тут їздите?

Печериця. Повірите, коли б голова колгоспу „Смерть капіталізму” не був такий вредний, давно місток новий збудували б.

Макогон. Щоб ми будували, а він їздив. Ніколи!...

Входить з чемоданчиком Довгоносик, за ним на велосипеді товариш Редька

Галушка. Довгоносик.

Довгоносик. От, добре, що зустрілись...

Редька. Товариш Галушка, одійдіть від громадянині Довгоносика, бо він є заарештований.

Галушка. Ага. (Пауза). В курсі дела...

Довгоносик. Товариш Галушка, запрягайте коні і їдьте в район. Доведіть їм, що я чесний колгоспник, — це ж непорозуміння на весь район.

Галушка. Товариш секретар парткому...

Молодий чоловік. Ви помиляєтесь — секретар пішов он туди.

Галушка. Як?! То ж пішов Часник з ответственным шофєром. А хто ж ти такий?

Молодий чоловік. Я шофер райпарткому, привіз його секретаря, товариша Часника.

Редька. Да, товариш Галушка, це треба понімати... Ваш сусід Часник тепер наш партейний керівник на весь район, обрали одноголосно.

Галушка. Який же дурень його висунув? Не, не... все одногого не затвердять там вгорі, в області, в Києві, в Москві, там почитають мій лист... не затвердять, не затвердять...

Печериця. І хто ж його висунув?

Редька. Висунув секретар обкому і таку реч сказав, що всі встали і Часнику плескали хвилини п'ять.

Галушка. Секретар обкому був у районі?

Редька. Був.

Довгоносик. Папаша, вживайте заходи швидше...

Галушка. Який я тобі папаша, хто ти такий, що мене так називаєш?

Довгоносик. Папаша, не викручуйтесь, коли мені буде погано, то й вам теж.

Галушка. Що! Ах ти ж! (*Іде до нього. Редька свистить, став навпроти.*)

Галушка (*до міліціонера*). Веди його і скажи прокурору, що він єсть спекулянт і що Галушка, що... Галушка... та чого ти стояш, хіба не понімаєш, що я у повному розстройстві?

Довгоносик. Ага, в розстройстві, а ми щі, я спокійний!... Я чоловік чесний, а хто винен, той завжди в розстройстві, бачили, товариш Редька, будьте моїм свідком...

Редька. Давай, давай...

Довгоносик. Даю... даю... Що ж, зорі і ті зриваються... (*Іде. За ним Редька.*)

Входять Часник і Степан; Часник поправляє вінки на трибуні.
Степан підходить до гурту.

Галушка. Ти що ж, товариш ответственный шофер, листа моого не передав секретарю обкому?

Степан. Передав.

Галушка. Брешеш! Коли б передав, Часника не обрали б.

Степан (*дістає з портфеля заяву*). Це ваша заявка, адресована секретарю обкому?

Галушка. Моя.

Степан. Вона в мене. А Часника рекомендував я. І читав на пленумі вашого листа на цього і, як бачите, мене підтримали.

Галушка. Звиняйте. Я ж не зінав. Конешно, підтримали, коли ви рекомендували, я б сам підтримав, хоч з Часником я сварився... Аյкже. Спитайте у людей.

Печерниця. Підтримали б...

Джміль. Айкже.

Хустка. Еге...

Макогон. З інтуїзмом...¹

Степан. Візьміть вашу заяву, товаришу Галушка, і піколи не перекладайте з хворої голови на здорову.

Галушка. Як?

Степан. То ж ви так хотіли рекорд поставити, а у Часника рекорди чесні... Як бачите, на пленумі народ в курсі дела...

Галушка. В курсі дела...

Степан. А, може, ще є на Часника яка-небудь заява, га?..

Галушка. Що? На Часника заява? Та що ж я, останній дурень і не в курсі дела?... Я перший приятель Часника, по, конешно, опшибку дав... дав... признаю... (*Підійшов Часник*).

Галушка. Товаришу Часнику, нашому партейному керівникові --- ура!

Усі члени правління. Ура!

Галушка. Вітаю тебе, Саливон. Така радість, така радість для нас. Наречті ми дочекались дійсностільно² керівника, який знає господарство, як свої п'ять пальців... Вітаю, Саливон.. (*Простяг руку*).

Часник. Дякую. (*Потискує руку, до нового підходять члени правління, вітають*). Дякую, і прошу вас завтра скликати загальні збори колгоспу.

Галушка. Нашо, товариш Часник?

Часник. Треба тобі, товариш Галушка, зробити звіт про роботу.

Галушка. А... це можна...

Часник. Ну, їй перевибори.

¹ Інтуїзм (говіркове) — ентузіазм

² Дійсностільно (рос.) — справді, дійсно

Галушка. Кого?

Часник. Думаю, доведеться тобі, товариши Галушка, здати діла.

Печериця. А чого ж?

Джміль. Ми своїм головою задоволені.

Макогон. Усі люди задоволені.

Часник. Ну, ну, ти за всіх не розпинайся, я теж виступлю.

Галушка. Що ж, виступайте, товариши Часник. Та люди можуть вас не послухати. Так що не кажіть гон, поки не в курсі дела.

Степан. Виходить, підтримають товариша Галушку?

Печериця. Звінійті ¹, але виходить, що так...

Часник. Та нікогда цьому не буватъ. Ми за цвітущу жизнь для всіх, а ти її робиш тільки членам правління та тим, щоколо тебе крутяться. Та хіба люди будуть мовчати, — вони тільки й чекають, щоб хтось почав. От я їй почну... Алякже — це наше перве діло...

Галушка. Коли так, то я сьогодні здаю діла, призначайте, товариши Часник, кого хочете.

Часник. О, пі, товариш Галушка, перед людьми стань, і призначати ми не збираємося, люди самі знайдуть, кого вибрати. Але я допоможу, від цього не відказуюсь, аякже — це наше перве діло.

Галушка. Товариш секретар обкому, та їй що ж не залиші?

Степан. Часникова.

Галушка. А партейна ж яка?

Степан. Отака.

Галушка. Виходить, Часникова?

Степан. Виходить, Часникова.

Галушка. Виходить, треба здавати діла?

Степан. Виходить.

Галушка. В курсі дела.

¹ Звінійті (рос.) — вибачайте; прощайте

СТАЛЕВАРИ

Що за сонце вночі над Дніпром?
Чи в степах пломеніють стожари¹,
Чи жар-птиця війнула крилом?
— Варять сталь сталевари!

Лиш маргени дихнуть — і летить
Їхній подих вогнистий до тучі,
Степ освітить по обрії на мить,
Позолотить на Хортніці кручі,

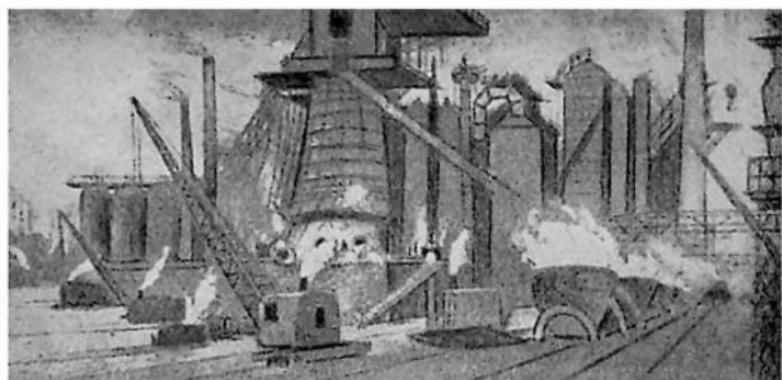
І торкнеться далеких лісів, —
Заспівають, прокинувшись, птиці,
Л над рядом нових корпусів
Голубі розцвітуть блискавиці.

І раптовий світанок не раз
Упаде на просторі бульвари.
Світла ніч в Запоріжжі у нас.
— Варять сталь сталевари!

Варить сталь на добро сталевар,
І на щастя — полум'яни ріки.
І на радість Вітчизні цей дар —
Не іржавіти сталі навіки!

На Дунаї чи десь на Десні
Ій стояти дзвінкими мостами,
Урожай косити рясні,
В океанах плисти кораблями.

¹ Стожари — сузір'я

Долини „Азоасталі” — малюнок В. Мироненка

Ій степи переорювати вшир,
Літаками пронизувати хмари...
На добро, і на щастя, на мир
Варять сталь сталевари!

ОЙ ЧОГО ТИ, ЗЕМЛЕ, МОЛОДІТИ СТАЛА

Ой чого ти, земле,
Молодіти стала?
Наче та дівчина
В оксамит убралася?

Роздалась ланами,
Розцвіла квітками,
Розрослась в колгоспах
Буйними хлібами.

Сонце любо грє,
Зорі краще сяють,
Люди молодіють,
Долю величають.

Ой чого ти, земле,
Молодіти стала?
Бо життя трудящим
Радісне настало!

Не скрипи зубами,
Не лютуй, вороже,
Марні твої мрії —
Нас не переможеш.

Через те ти, земле,
Молодіти стала,
Що рука трудацьких
Тебе уквітчала.

АНДРІЙ МАЛИШКО

ТАРАС

Знову йдеш по землі од високої сивої кручі,
Тільки груди не палить іні гнів, ани слози пекучі.
Одгриміло століття, за піччю, за чорною млою,
Ожіло твоє серце, повите людською хвалою.
Інші люди живуть, інші зорі палають, як в горні,
Ти розплющуюеш очі, щоб бачити далі прозорії.
Інше поле колоситься, інші дороги і хати,
Простягаєш ти руки, — народ свій великий обняти,
Той, що в давнім минулім конав кріпаком у неволі,
Той, що став як господар сьогодні на братньому полі.
Не заграву вночі, не списів гартуванка іржава, —
Освіща йому путь пломениста Радянська Держава.
І земля урожаєм і жаром залізним повіта,
І весняна дорога, що тьюхка льодом з-під копита,
І степи Чорномор'я виводять синів своїх, дочок.
І схиливесь до поета насадженій зелен-дубочок.
— Ти заглянь до артілі, — поета зовуть таращанці, —
З Катериною підем оглянути поле уранці,

Чи на зборах посидиш, де люди — не темная маса.
Комунисти, вперед, зустрічайте поета Тараса!
Хлібом-сіллю, суцвіттям, високими в небо гудками
Хай стає поміж нас і Вітчизни торкнеться руками.
І вона вже веде його з віку минулого, з почі,
І розказує світові думи поета пророчі,
На граніті, у Києві, ставить під небо безкрає, .
Так що бронзова постать блакиття небес підпирає.
Не в землі він лежить, — над землею стоїть, як з граніту
Так що, як не дивися, — а видно його всьому світу!

СЛОВНИК

Абрикос — південний овоч, схожий на сливку

авторитет — повага, пошана

агрегат — зчеплення кількох машин для виконування якоєїсь

роботи, наприклад: трактор з комбайном, трактор з плугами
агроГурток — гурток, в якому займаються вивченням сільсько-
господарських справ

арка — завершення брами, вікна, склепіння у вигляді дуги

артіль — виробничий кооператив

аршин — міра довжини (коло 72 см)

асоціація — зв'язок уявлень, сполучення їх в одне ціле

Байдак — човен

бакшиш — подарунок, хабар

барило — бочка

баский — прудкий, швидкий

батюшка — священик

бліндаж — сховище, критий окоп

бомага (перекручене рос. бумага) — папір, документ

борошно — мука

бранинець — полощений, невільник

брижі — хвильки на воді

бріль — капелюх, переважно солом'яний

буцружний — в давнину носій гетьманського бунчука, тобто

древка з металевим яблуком; тут в значенні — фельдфебель

бурлака — заробітчанин, батрак

бурун — велика хвиля

бурчак — струмок, потічок

Верзти — говорити дурниці, плести, базікати, ляпати языком

вершник — кавалерист; кожен, хто їде конем верхі

вирій -- теплі країни, куди віддають на зиму птахи
вкусний (рос.) -- смачний
воєницу (урочисте) -- направду, справді
вой (старе) -- воїни, жовніри

Гарба -- довгий великий віз на високих колесах
гідропульс -- віadro з ручною помпою для гасіння пожеж, поливання вулиць, садів, миття автомашин, фарбування стін тощо

гімнастюрка -- військова верхня сорочка, що заступає піджак
год (старе) -- рік
горниця — кімната, світлиця
городецький — міський
град (церковнослов'янське) — місто
гривня -- давня мідна монета
гуля -- тут в значенні — гуля

Демонстрація — похід
денозит -- віддання гропи, речей комусь певному на схов;
гроповий вклад, внесок
дзеркало -- люстро
діалог -- размова між двома особами
дипице -- дінце, дошка, на одному кінці якої сідає пряля, вставляючи в другий гребінь з кужелем
Дніпрельстан — Дніпровська електрична станція
дружина -- жінка; рідко в значенні — муж, чоловік
дядина -- жінка лядька

Екзекутор — службовець, що забирає за борг майно боржника
економія -- тут в значенні — великий поміщицький маєток, двір
екстері — особа, що здає екзамен у якійсь школі, але не вчитася в ній

ескорт — охорона, конвой, прикриття
ефектний — що справляє враження, привертає увагу, впадає в очі

Жижка — літка
журшний — смутний, невеселий
Загін — тут в значенні — відділ війська
запроторити — заслати, закинути в тюрму; запастити

Ідол — поганський божок
іхтіозавр — викопний морський плаузун-риба

Казан — котел
казарми — приміщення для війська
кайзер — пімецький цісар
канчук — нагайка, батіг
капоспій — вредний, шкідливий
кватирка — частина вікна, що її відкривають для провітрювання помешкання
кирея — плащ, довгий верхній одяг з сукна; велика звитка з каптуром
кирпатий — з задертим носом
клуня — стодола
коленкор — англійське інтролігаторське сукно
копак — установа у турків, татарів
кондиція — бажаний вигляд, здоров'я
конспірація — діяння в таємниці; підпілля
контора — канцелярія
контрабанда — потаємне перекидання через державний кордон товарів, цінностей та інших предметів помимо митних пунктів
координати — величини, що визначають положення точки на площині або в просторі; в географії — широта і довгота
коромисло — жердина, перекладина спеціально зроблена для носіння на раменах двох відер
косинка — хустка у вигляді трикутника, зрізана по діагоналі
крам — товар
кушир — водяна кропива

Ландшафт — краєвид
лицемірний — облюдний
ліберал — прихильник всяких свобод, поблажлива людина
лукавий — нещирій, фальшивий

Марево — туман, привид, міраж
Месія — рятівник, спаситель
мило — тут в значенні — піна, шумовиння
мито — оплата на кордоні за перевіз товару
мичка — горстка льону, конопель для прядіння.

мірошик — мельник
МТС — машинотракторна станція

Навіжений — бешкетницький, розбещений; придурукуватий
шамисто — нашиник, корали
напризволяще — без догляду, опіки
наруга — зпущання, насмішка
нащадок — потомок
нетліний — що не піддається гниллю, вічний
нетрі — зарослі, непрохідні місця
нісенітниця — дурниця
нужда — біда, злидні, бідність

Ожеред — скирта
опаска — побоювання
оратель — промовець, оратор
острамити — скомпрометувати, завдати сорому
отечество (рос.) — батьківщина, вітчизна

Пакт — угода, домовленість
палітурка — обкладинка книжки
пашия — корм
період — відтинок часу
підтичка — частина запаски
пікет — невелика військова сторожа, сторожовий загін
плавні — заливні луки з зарослями над річкою
пленум — поширені збори
плесо — розливне місце річки з тихою водяною поверхнею
плут — крутій
подушне — податок за кожну людину, душу
покекувати — поглузувати, насміятися
похнюпитися — спустити голову, посмутніти
поміщик — дідич, пан
пом'янути — згадати, споминути
порох — тут в значенні — пил
постать — смужка ниви, зайнята жenцями
пошесть — епідемія, зараза
провокація — підбурювання, павмисна ворожа діяльність
проноза — хитрун, комбінатор

псалтир — церковна книга
професіонал — людина з фахом, знавець
психоз — душевна хвороба, божевілля; паника, загальний розлад
публіцист — письменник, що пише на суспільно-політичні теми
пужаллю — древко, держак батога

Радгосп — радянське господарство; у нас — ПГР
радіатор — тут в значенні — прилад для охолодження нагрітої
води

район — повіт

райпарктком — районний партійний комітет

реакційний — ворожкий прогресові, поступові, консервативні

рекомендувати — давати добру оцінку, радити кому що-небудь
ремствувати — нарікати

ринський — давня австрійська монета

ріпник — робітник нафтового промислу

рундук — крамниця будка

ряденце — доморобна плахта

ряжанка — суп

Сажень — міра довжини (коло 2 метрів)

саква — дорожня торба

сахарня — цукроварня, цукровий завод

селезень — качур

сердешна — бідна, нещасна

сережки — прикраси, кільця до вух

синтез — сполучування, поєднання, складання в цілість

сковорода — пательня

сластощі — ласощі, солодкі речі

слобода — оселя, село

спідометр — прилад, що показує швидкість руху автомобіля,

мотоцикла, а також пройдену віддалю

ставник — підсвічник

Талац — доля, щастя; іноді — хист

тендітний — піжний, делікатний

тии — пліт, паркан

тираж — паклад, кількість друкованих примірників книжки

тирса — степова трава

титан — велетень

тормоз — гальмо

тріумфальний — переможний, звитяжний, радісний

тротуар — хідник вздовж міської вулиці

троєнда — рожа

трусок — хворост

тужити — сумувати

Фатум — доля, невідкличне призначення людини

фланг — у військовій справі — крило

Халепа — клопіт, тарапати

холодна — приміщення для арештованих

Часословець — церковна книжка

челюсті — дугоподібний отвір печі

чесмодах — валізка

чепурити — прикрашати, прибирати.

чересло — частини плуга, ніж

чересок — поясок

Цеп — у військовій справі — тиральєра

Шахтар — робітник підземних робіт, гірник

шибеник — пустун

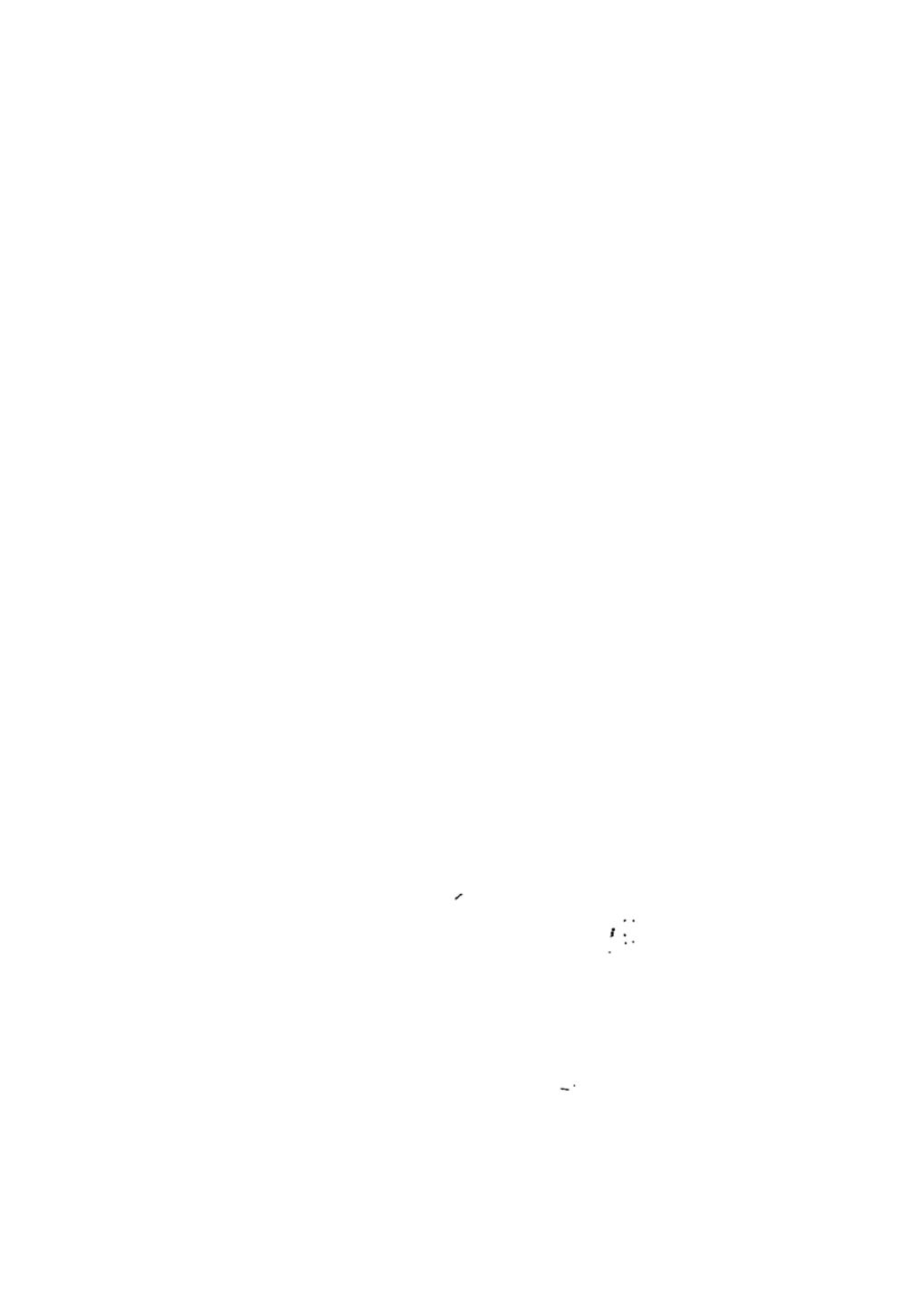
штатський — цивільний

штолня — підземний коридор у копальні, шахті

шуліка — хижак, яструб

СПИСОК МАЛЮНКІВ

- На сторінці 7 Дума про козака — М. Дерегус
" " 13 Дівчина-українка — Л. Жемчужников
" " 29 На панщині — І. Селіванов
" " 120 Барикади 1905 року — В. Заузе
" " 139 Ленін — С. Бесєдін
" " 168 Лист — В. Литвиненко
" " 170 Фронтова весна — М. Гюйковий
" " 187 Домині „Азовсталі” — В. Мироненко
Малюнки взято з „Українська радянська графіка”, Київ
— 1958.

ЗМІСТ

I

	стр.
Ої, ти, Морозенку (дума)	5
Сватання — Григорій Квітка-Основ'яненко	8
Енейда — Іван Котляревський	16
Було колись в Україні — Тарас Шевченко	23
Мені однаково, чи буду... — Тарас Шевченко	24
Доля — Тарас Шевченко	25
Сестрі — Тарас Шевченко	26
Журба — Леонід Глібов	27
На панщині — Іван Нечуй-Левицький	28
По воді піду — Степан Руданський	42
Гей, бики! — Степан Руданський	42
На робітничій раді — Іван Франко	44
Леся Українка (біографія)	52
Contra spem spero — Леся Українка	53
Давня казка — Леся Українка	54
Слово, чому ти не твердая криця? — Леся Українка	68
Михайло Коцюбинський (біографія)	69
Дорогою ціною — Михайло Коцюбинський	70
Василь Стефаник (біографія)	94
Катруся — Василь Стефаник	94
Марко Черемшина (біографія)	99
Святий Николай у гарпі — Марко Черемшина	99
На чужині — Олександр Олесь	104

II

Батьківщино моя... — Андрій Малишко	107
На майдані — Павло Тичина	107
Десну перейшли батальйони — Олекса Десняк	108
Павло Тичина (біографія)	115

	стр.
Пастелі — <i>Павло Тичина</i>	116
Розкажи, розкажи мені, поле... — <i>Павло Тичина</i>	116
Хтось гладив ниви... — <i>Павло Тичина</i>	117
Барикади — <i>Людміл Головко</i>	118
Не сумуй — <i>Володимир Сосюра</i>	124
Син Таращанського полку — <i>Петро Панч</i>	125
Дореволюційні спогади — <i>Олександр Довженко</i>	134
Лепін — <i>Максим Рильський</i>	138
Концерт Янкеля — <i>Адам Міцкевич</i>	140
Олександр Гаврилюк (біографія)	143
Береза — <i>Олександр Гаврилюк</i>	144
Моя Україна — <i>Володимир Сосюра</i>	149
Чарівна книжка — <i>Степан Васильченко</i>	150
Авіаційний гурток — <i>Степан Васильченко</i>	152
Остап Вишня (біографія)	154
Олекса Іванович — <i>Остап Вишня</i>	155
Дід Даніло з „Соціалізму” — <i>Юрій Яновський</i>	164
Лист на фронт — <i>Юрій Яновський</i>	168
Весна миру — <i>Юрій Яновський</i>	169
На визволенії землі — <i>Олександр Копиленко</i>	171
В степах України — <i>Олександр Корнійчук</i>	174
Сталевари — <i>Микола Нагнибіда</i>	186
Ой чого ти, земле, молодіті стала (народна пісня)	187
Тарас — <i>Людміла Малишко</i>	188
Словник	191
Список малюнків	197
Зміст	199

